UDK 821.163.42:008:7

Kaj

5-6

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2021.
ISSN 0453 - 1116

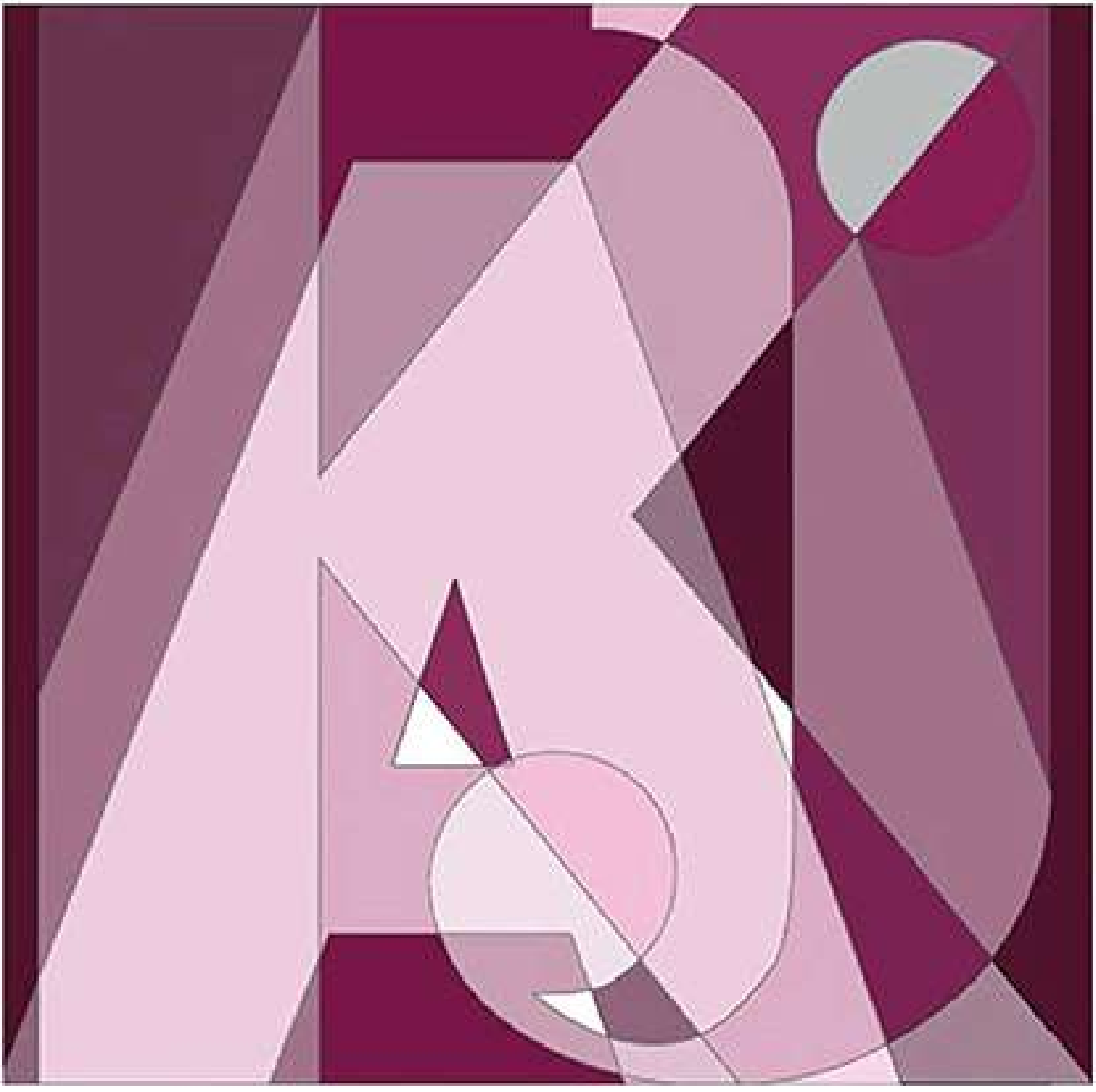

Kazalo

KNJIŽEVNIM POVJESNIČARIMA U SPOMEN
Hommage à akademik Miroslav Šicel i prof. dr. sc. Joža Skok
(Priredila Božica Pažur): 3
Šicel, Miroslav 3
Značenje i ocjena Šicelove književnopovijesne sinteze 6
Skok, Joža 11
Joža Skok – suvremeni *kajkavski enciklopedist* 13
*
16. natječaj za hrvatski književni putopis 18
*
SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST
Suvremena kratka kajkavska književnost:
Natalija Bajer: Na starom mostu 19
Franc Cimerman: Nâdjaje 22
Marija Drobnjak Posavec: Čerešnje bilogorske 27
Tibor Martan: Dragina treča čer 31
Nada Mihoković-Kumrić: Pekel nakon pekla 34
Sunčica Orešić: Dravske coprnice… 39
Slavica Sarkotić: Cifra i Jagoda 42
Đurđa Vukelić Rožić: Drožđenka 45
*
KNJIŽEVNE KORELACIJE
Emilija Kovač: Krležin kajkavski trolik/trolist/troslik (model i varijacije u konstrukciji lika kajkavca: Joža, Petrica, Valent) [*Krleža's three kajkavian character types (models and variations in character structure: Joža, Petrica, Valent]* 49
Lada Žigo Španić: Poezija hrane u ozračju zavičaja 62
*
ONOMASTIČKE KORELACIJE
Anđela Frančić: Osobnoimenska sastavnica štrigovske antroponimije 18. stoljeća *[18TH century anthroponymy of Štrigova]* 71
*
POVIJESNE TEME
Danijel Vojak: Romi u Hrvatskom zagorju za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1941. – 1945. *[The Roma population in the Hrvatsko zagorje area during World War II, 1941 – 1945]* *91*
*
18. natječaj za kajkavske i 11 za čakavske literarne radove srednjih škola RH 110
*
IVAN RABUZIN, 100-LETNICA
Rabuzin, Ivan *(Vladimir Crnković)* 111
Vladimir Crnković: Radoslav Putar o Ivanu Rabuzinu / Fragmenti o Rabuzinovoj kozmologiji 114
Marijan Špoljar: Rabuzinov kritičarski suputnik 123
Vladimir Crnković: O genezi monografije *Hommage à Rabuzin* 127
Stručna memoarska monografija uz *100-letnicu* Rabuzinova rođenja *(Božica Pažur)* 131
*

IN MEMORIAM
†Filipan, Božena (Božica) / Osnovne naznake o književnom djelu Božene Filipan *(B. Pažur)* …135
†Nada Klašterka *(Marija Roščić Paro / Uredništvo)* ……139
In memoriam – profesor emeritus Mijo Korade *(Željko Vegh)* ……141
*
OSVRTI, PRIKAZI
Priča o jednom Kaju Bojane Schubert - riječju i slikom ispričana povijest
kajkavskoga književnog jezika *(Anđela Frančić)* ……145
Novi zavjet Ivana Ruperta Gusiča na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku
(Željka Brlobaš) ……147
*
Suradnici u ovom dvobroju ……151

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, pretplatnici i prijatelji!

Književno(povijesni), umjetnički i kulturološki razlozi odredili su višestruku posvetno-memorijsku narav posljednjega dvobroja Kaja za 2021. godinu: suvremenim književnim povjesničarima i preminulim značajnicima Kajkavskoga spravišča – uz 95. obljetnicu rođenja i 10. smrti njegova predsjednika akademika ***Miroslava Šicela*** te 90. obljetnicu rođenja dopredsjednika i najvekšega kajoznalca prof. dr. sc. ***Jože Skoka***; uz 100. obljetnicu rođenja ***Ivana Rabuzina***, klasika hrvatske moderne umjetnosti i svjetske naive; uz 40. obljetnicu smrti kanonskog meštra hrvatske književnosti ***Miroslava Krleže***.

Kaj 5-6/2021. karakterizira i tematska rijetkost u izvornim znanstvenim radovima (onomastička, osobnoimenska dijakronija/antroponimija međimurske, štrigovske župe od 18. stoljeća nadalje; nedovoljno istražena povijest Roma u Hrvatskom zagorju).

I u ovom svesku Kaj objavljuje trajne rezultate svoga nakladnika Kajkavskoga spravišča: suvremenu kratku kajkavsku prozu, u sklopu jednog od dugoročnih programa (Jezičnica kajkaviana). Unutar osam raznolikih rubrika zastupljeno je 18-ero autora.

Dragi čitatelji i pretplatnici, nadamo se da ćete redovitom pretplatom i u 2022. godini poduprijeti opstanak časopisa Kaj i podržati ga u tradicionalnom „kulturološkom trucu".

Uplatnicu na neizmijenjeni iznos godišnje pretplate (=100,00 kn) šaljemo posebno.

Uz sretnu, zdravu i uspješnu 2022. godinu – čitajte *Kaj,* dobopis ob navuku i meštrije rieči materinske, hištorije i vezdašnjice!

Uredništvo

HOMMAGE À AKADEMIK MIROSLAV ŠICEL I PROF. DR. SC. JOŽA SKOK

U spomen hrvatskim književnim povjesničarima – značajnicima *Kajkavskoga spravišča* i časopisa *Kaj*[*]

ŠICEL, Miroslav (Varaždin, 16. kolovoza 1926. – Zagreb, 25. studenoga 2011.) - povjesničar hrvatske književnosti (nastavljač A. Barca i pripadnik trolista najznačajnih znastvenika hrv. književne povijesti, uz V. Jagića i B. Vodnika), esejist, antologičar, autor udžbenika i nastavnih priručnika. U Varaždinu je završio osnovnu školu i gimnaziju, a diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na tadašnjoj studijskoj grupi jugoslavistike. Kao srednjoškolski profesor predavao je hrvatski jezik i književnost na trima zagrebačkim gimnazijama. Godine 1957. postaje asistentom na Katedri za noviju hrvatsku književnost. Doktorirao je 1962. disertacijom „Franjo Horvat Kiš

†Akademik Miroslav Šicel (1926. – 2011.), foto: Dobriša Skok

* Ova rubrika posljednjega dvobroja Kaja za 2021. godinu skromni je književni, spraviščajnski hommage suvremenim povjesničarima hrvatske književnosti, preminulim značajnicima i dugogodišnjim čelnicima Kajkavskoga spravišča, suradnicima časopisa Kaj (od 1969.), u povodu njihovih obljetnica: 95. obljetnice rođenja i 10. smrti *akademika Miroslava Šicela* (1926. – 2011.) te 90. obljetnice rođenja *prof. dr. sc. Jože Skoka* (1931. – 2017.). Naglašenim stilematskim polazištem u svom cjelovitom znanstvenom korpusu - pogotovo u metodi i terminologiji spram kajkavštine i čakavštine - Miroslav Šicel afirmirao se kao pouzdan, promišljen i kompetentan književni povjesničar, dajući

– tehnika pisanja malog pisca". Na Filozofskom fakultetu, najprije kao izvanredni, a zatim redoviti profesor, radi od izbora 1974. sve do umirovljenja 1996. Prvim literarnim radovima, dječjim pjesmama u *Jutarnjem listu,* javlja se za varaždinskoga gimnazijskog školovanja, zatim kratkim pričama, a književnu afirmaciju stekao je autorstvom i redateljstvom (uz scenografa Miljenka Stančića) dječjeg igrokaza *Bratac i sestrica,* izvedenog u varaždinskom kazalištu 1943. Međutim, Šicelov prvi kritički tekst *Čitajući Kovačića,* objavljen 1944. u *Hrvatskoj mladosti*, nedvojbeno otkriva buduće područje cjeloživotnog mu, književnopovijesnog bavljenja. Specijalizirao je metodologiju proučavanja književnosti kod prof. Markiewicza u Krakowu, predavao kao gost profesor na Slavenskom institutu u Kölnu, te na brojnim europskim sveučilištima. Bio je glavnim urednikom godišnjaka *Rad* Razreda za književnost HAZU i članom uredništava *Croaticae, Filologije* i časopisa *Kaj.* Uredio je brojna izdanja hrvatskih pisaca u edicijama *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i *Stoljeća hrvatske književnosti*; napisao izniman broj enciklopedijskih članaka. Autor je i suautor više srednjoškolskih priručnika i čitanki. Redovitim članom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti postao je 1996. Smrt ga je zatekla na dužnosti voditelja Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, zaslužnog i dugogodišnjeg predsjednika (od 1994.) *Kajkavskoga spravišča*, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti u Zagrebu (nakladnika časopisu *Kaj)*. Bio je počasni doktor Sveučilišta u Rijeci, nosilac značajnih priznanja i nagrada, među kojima nagradā za životno djelo „Vladimir Nazor" (2007.), „Davorin Trstenjak" (1986.), nagrade za životno djelo rodnoga mu grada Varaždina (2005.), nagrade „Božidar Adžija" (1974.)… Odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića (1999.).

Autor je više od 25 knjiga (književnopovijesnih pregleda, monografija, antologija, biografija…) i tristotinjak eseja i članaka i studija iz povijesti hrvatske književnosti, o istaknutim joj stvaraocima, kao i onima (u skladu s Barčevom tezom) iz plejade „veličine malenih". Najznačajnija su mu samostalna djela: *Pregled novije hrvatske književnosti* (1966., 1971., 1976.), *Matoš* (monografija, 1966.), *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti* (analize i sinteze, 1971.), *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti* (1972.), *Književnost moderne*. Povijest hrvatske književnosti, knj. V (1978.), *Hrvatska književnost* (1982.), *Kovačić* (monografija,

viziju modernog, analitičnog koncepta vrednovanja hrvatske književnosti. Joža Skok, suvremeni kajkavski enciklopedist, među ostalim, autor je temeljnih književnopovijesnih monografija, antologija i nezaobilazne teorijske literature s područja kajkaviane, kao i dječje književnosti, pridonoseći iznad svega njihovu dostojanstvu. Obojica književnih povjesničara - monumentalnim 65-godišnjim znanstvenim djelom ugrađenim u ča-kaj-što integritet hrvatske književnosti – svjedoče o bogatstvu njene tronarječne jezične biti. Osobito onda kad se kajkavskim (i čakavskim) integritetom upisuje trajni trag u kulturnu povijest hrvatskoga bića! Zahvaljujući upravo i akademiku Šicelu i prof. dr. sc. Skoku, nadamo se da takav trag upisuje i Kajkavsko spravišče. (B.P.)

1984.), *Gjalski* (monografija, 1984.), *Osmišljavanja*. Studije i eseji (1987.), *Riznica ilirska*. 1835.-1895. (1985.), *Ogledi iz hrvatske književnosti* (1990.), *Rikard Jorgovanić* (monografija, 1991.), *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća* (1997.), *Hrvatski književni obzori* (eseji i studije, 1997.), *Antologija hrvatske kratke priče* (2001.), *Antologija hrvatskog književnog eseja 20. stoljeća, I. i II.,* (2002)., *Pisci i kritičari* (2003.), *Povijest hrvatske književnosti, knj. I.* - Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (2004.), *Povijest hrvatske književnosti,* knj. II – Realizam (2005.), *Povijest hrvatske književnosti,* knj. III. – Moderna (2005.), *Povijest hrvatske književnosti,* knj. IV. – Hrvatski ekspresionizam (2007.), *Povijest hrvatske književnosti,* knj. V. – Razdoblje sintetičkog realizma (1928-1941), 2009., *Hrvatski književni retrovizor* (2011.).

Nastavljajući Barčev filološki i sociološko–estetski pristup, Šicel je svoje *Povijesti...* inovirao i sintetizirao elementima suvremenih kritičkih teorija i metoda tzv. unutarnjeg pristupa, temeljeći ih na znanstveno relevantnim činjenicama, uz primat estetskoga kriterija, smatrajući kako ni jedna književna metoda nije samoj sebi cilj. Istraživao je na izvorima, iskazujući sustavnost u prilazu hrvatskom književnom korpusu i autorima, uzimajući istodobno u obzir sljedeće parametre: književno djelo, ideje i programe, književne časopise, ali i društveni kontekst ostvarivanja te literature, atipične svojim razvitkom u europskom književnom kontekstu kao i stilskim razdobljima u odnosu na procese u svjetskoj književnosti. (J. Skok).

Valja istaknuti i Šicelovo stilematsko polazište u metodi i terminologiji spram kajkavštine i čakavštine – u verifikaciji tronarječne biti hrvatske književnosti (dokazane izborom u antologijama kratke proze i eseja) kao bogatstva njenih književnih jezika.

LIT.: J. Skok: *In memoriam uglednom akademiku i dugogodišnjem predsjedniku Kajkavskoga spravišča – Miroslavu Šicelu (1926. – 2011.), Kaj*, XLIV, br. 6 (2011); isti: *Akademik Miroslav Šicel (1926.-2011.) - istaknuti književni povjesničar varaždinskih korijena,* Hrvatski kajkavski kolendar 2013., MH - Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, 2013.; B. Pažur (prir.): *Hommage akademiku Miroslavu Šicelu – najznačajnijem suvremenom povjesniku hrvatske književnosti*, *Kaj*, XLIV, br. 6 (2011); Radovi sa znanstvenoga kolokvija posvećenoga 80. obljetnici rođenja i 55. obljetnici stvaralaštva akademika Miroslava Šicela, HAZU - Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, knj. 16, 2006.

(B P)

[Iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja. Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb, 2017.]

ZNAČENJE I OCJENA ŠICELOVE KNJIŽEVNOPOVIJESNE SINTEZE

Izdvajamo bitne ocjene Šicelova korpusa kao i karakteristične biografske činjenice koje su obilježile njegovu književnopovijesnu sintezu (kao što je to svojedobno učinio i prof. dr. sc. Joža Skok na Tribini Kajkavskoga spravišča u Zagrebu, s glavnim gostom upravo akademikom Miroslavom Šicelom i temom "Jezik hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća"). [1]

Akademik Šicel ukupnim svojim strukovnim djelovanjem – osebujnom znanstvenom metodologijom kojom se povijest književnosti uvijek spaja s poviješću kulture – višestruko je zadužio hrvatsku znanost, ali i njenu umjetnost i kulturu.

Književnopovijesnim korpusom Miroslava Šicela obogaćena je znanost o hrvatskoj književnosti 20. stoljeća, sve do suvremenosti. Njegovo je ime – prema ocjeni prof. dr. sc. Jože Skoka - značajno za njezinu afirmaciju i potvrdu, za izuzetan osobni udio u projekciji šire znanstvene svijesti o hrvatskoj književnosti kao temeljnom segmentu nacionalne kulture.

Pouzdan, promišljen i moderan književni povjesničar

Akademik Miroslav Šicel, dugogodišnji profesor (od 1957.), te predstojnik na Katedri za noviju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, afirmirao se kao ***jedan od najboljih hrvatskih književnih povjesničara uopće,*** objavivši 26 knjiga (književnopovijesnih pregleda, monografija, antologija, biografija…). Autor je tristotinjak eseja i članaka i studija iz povijesti hrvatske književnosti, o istaknutim joj stvaraocima, kao i onima (u skladu s Barčevom ocjenom) iz plejade „veličine malenih" (teza Šicelova doktorata: „Franjo Horvat Kiš – tehnika pisanja malog pisca", 1962.), F. Horvata Kiša, književnika moderne čiji se putopisi, osobito „Istarski puti", 1919., smatraju njegovim najboljim djelom).

Poviješću hrvatske književnosti, u 60-ak godina književno-znanstvenog rada, akademik Šicel bavio se kontinuirano i znanstveno odgovorno. Sljedbenik ***"trolista"*** osobnosti značajnih za hrvatsku znanost o književnosti ***(Vatroslav Jagić – Branko Vodnik – Antun Barac),*** pridodao je još neke temeljne odrednice svom znanstvenom pristupu kao ***pouzdan, promišljen i kompetentan književni povjesničar, dajući viziju modernog analitičnog koncepta vrednovanja književnosti*** - naglasio je dr. Skok.

Šicelovo "petoknjižje" (2004. – 2009.) znanstvena je sinteza moderno napisane Povijesti hrvatske književnosti (od A.Kačića Miošića do Šenoe - knj. I, pre-

[1] Naglasci s Tribine Kajkavskoga spravišča, 24. studenoga 2005., stručni voditelj – prof. dr. sc. Joža Skok. Vidi također u: Hommage akademiku Miroslavu Šicelu - najznačajnijem suvremenom povjesniku hrvatske književnosti, str. 9-17 … - KAJ, XLIV, Zagreb 6 (2011) – priredila B. Pažur

drealizam i realizam - knj. II, moderna - knj. III, hrvatski ekspresionizam - knj. IV i razdoblje sintetičkog realizma - knj. V), odlikujući se jezikom primjerenim potencijalnoj čitalačkoj recepciji: bez „esejističke razbarušenosti" (kako reče dr. sc. J. Skok) i znanstvene simplifikacije, ali pouzdanošću i jasnoćom u prenošenju znanstvene istine.

Jezik - identitet svake književnosti

S obzirom na *specifičan razvoj hrvatskoga jezika*, zanimljive su – sa stajališta *književnoga povjesničara* - osnovne teze akademika Šicela vezane uz *ključne točke razvoja hrvatskoga književnog jezika* (izrečene na Tribini Kajkavskoga spravišča, 24. 11. 2005.):

„Hrvatsku književnost u jezičnom smislu signira tzv. 'kačićevska nit', a u političko-povijesnom smislu – u stalnoj borbi za nacionalni identitet – književnost se pokazala jednim od temeljnih sredstava tog identiteta. Signantna je u tom smislu programatska rečenica Ljudevita Gaja kojom je odredio smisao jezičnog izbora: 'Jezik je vezilo naše narodne sloge'. Književnost je trebala biti izravna, takoreći 'čista' od estetskih vrednota. Ilirci i preuzimaju štokavštinu radi narodnoga ujedinjenja; razumijevanja radi - jezik je imao biti 'neliteraran', bez simbolike i metaforike. Poznata je Krležina opservacija u vezi s Gajevim napuštanjem, odbacivanjem kajkavštine. Međutim, nije točno da, prihvaćanjem štokavštine, sve do pojave Matoševa *Hrastovačkog nokturna*, kajkavštine u hrvatskoj književnosti nema. Kontinuitet kajkavštine, interpolacijski, možemo pratiti u djelima Augusta Šenoe; dva literarno najuspjelija lika u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća - Kumordinar Žorž i Cintek – govore kajkavski. Događa se urbanizacija kajkavštine, prepletajem sa štokavštinom. Smjer kajkavštine 'poluzaustavljen je', živeći u porama standardnog štokavskog."

Bitnu prekretnicu u jezičnom statusu književnosti donosi razdoblje moderne: jezik se vraća svojim "arhaičnim" jezičnim tipovima i estetskim nivelacijama. Upravo u 3. knjizi svoje Povijesti…(Moderna, 2005.) Šicel senzibilizirano govori o genezi i procesima razvoja književnog jezika u Hrvatskoj, o pojavi tzv. dijalektalne književnosti u kontekstu moderne (Matoš, Vojnović, Domjanić, Nazor). Jeziku hrvatske književnosti potrebni su „neki drugi sokovi" (štokavština više nije dovoljna). Značenje je poezije organskih idioma upravo u približavanju literarnim procesima europske literature; u identitetu hrvatskoga čovjeka putem literature (u približavanju čovjeku kao individui, osobnosti – ukratko njegovom psihom, a ne društvenom određenošću). I dalje, sa spomenute tribine:

„Pejsaž je eklatantna odlika razdoblja (i stila) moderne; u tom impresionističkom činu, u dominaciji slikovnoga pjesništva (slika je pejsaž) i prevlasti unutar-

njeg pejsaža – prema čemu je čovjek dio toga pejsaža, a njime i jezika – nadaju se nove mogućnosti: kajkavština i čakavština normalne su jezične pojave. Domjanić i Galović kao najizrazitiji predstavnici moderne – poslušavši sami sebe (govoreći jezikom svakodnevice, znali su joj dati estetsku razinu) – osnovno značenje kajkavske riječi digli su na poetsku razinu, s velikom snagom asociranja riječi, ujedno i poetske umjetnosti."

Stilematsko polazište u metodi i terminologiji – spram kajkavštine i čakavštine

Višedesetljetna terminologijska suvremenost i dosljednost spram umjetničke kajkavštine (i čakavštine) u književno-znanstvenim djelima akademika Miroslava Šicela proizlazi iz primarnosti estetskoga kriterija njegove književnopovijesne metode.

Tumačenjem i vrednovanjem stilematske uporabe kajkavštine u hrvatskoj književnosti, Šicelova se jezikoslovna terminologija neizbježno razlikuje od terminologijske usustavljenosti dijalektologije i povijesti jezika. Stoga je, s razlogom, ocjenjujemo nepredrasudnim i neisključivim terminološkim instrumentarijem.

Iz cjeline Šicelova znanstvenog rada izdvajamo trajan i vrijednosno afirmativan stav prema kajkavskom (i čakavskom) kontekstu hrvatske književnosti kao "književnim jezicima koji su po svojim literarnim, umjetničkim dosezima i mogućnostima u potpunosti ravnopravni štokavskom književnom standardu".

Šicelov terminološki odabir na primjeru književnopovijesne aktualizacije kajkavštine - koji se ne želi utjecati određenoj lingvističkoj disciplini /metodi – jamči aktualnost, upravo modernost, trajnu prihvatljivost njegove terminologije (kako u recentnim studijama i pregledima tako i onima pisanima prije četrdesetak godina).[2] U prilog takvoj dosljednosti izdvojimo terminološke sintagme u vezi s kajkavštinom iz Šicelove studije "Dometi novije kajkavske lirike", objavljene 1975., i kasnije u zborniku sa znanstvenih skupova u Krapini 1993. "Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu" (u sklopu Male biblioteke Ignac Kristijanović Kajkavskoga spravišča): „ponovno uvođenje kajkavštine kao književnog jezika ili jezika književnosti" (str. 52), „vraćanje jezičnom praizvoru, svom vlastitom, autohtonom jeziku, njegovo podizanje na razinu književnog jezika, na nivo jezika umjetnosti" (str. 49).

Za nas jesu od posebnoga značenja Šicelove terminološke odrednice umjet-

[2] Vidi, među ostalim u: B. Pažur: Terminološke odrednice umjetničke kajkavštine u književnoznanstvenom radu Miroslava Šicela - Kaj, XXXIX, Zagreb 5-6, 2006

ničke kajkavštine u kojima su "dijalekt" i "dijalektalna književnost", uvjetni termini, s ponekom atribucijom ili barem dopuštanjem "takozvani" (kao, uostalom, prema Šicelu, i "tzv. starija i tzv. novija hrvatska književnost"). A ta je "tzv. dijalektalna književnost zaista poptpuno ravnopravna s književnošću pisanom na standardnom književnom jeziku" (*Dometi novije…,* 1975., str. 53).

Vođen estetskim pristupom, tumačenjem stilematske uporabe kajkavštine kad je o istinskoj i autohtonoj kajkavskoj (čakavskoj) književnoj umjetnini riječ, Šicelov se terminološki instrumentarij ne drži striktno dijalektološke ili jezičnopovijesne terminologijske hijerarhije. Prednošću razlike kojom i u terminologijskom smislu nadopunjuje razine spomenutih jezikoslovnih disciplina (nastavljajući, zapravo, tamo gdje su one "stale") – Šicel se približava jezičnom stajalištu samih književnih stvaralaca: prema kojem je autorski jezični izbor ujedno i autorski jezični standard.

U tom smislu neizbježno se nameće usporedba s recentnom tezom (23 godine poslije Šicelove studije) prof. dr. sc. Josipa Silića u članku "Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja" (Kolo, 4, 1998., str. 425-430), prema kojemu "…je o čakavskim i kajkavskim pojavama u hrvatskome standardnom jeziku pogrešno govoriti kao o dijalektalnim pojavama, tj. dijalektizmima", pa u skladu s tim, "ni hrvatsku književnost napisanu čakavskim i kajkavskim narječjem ne bi trebalo nazivati dijalektalnom književnošću".

Uz sintagme terminološke suvremenosti i pouzdanosti veže se i spomenuta Šicelova teza o vraćanju "stvaralaca njima samima", i to kajkavskim jezikom kao "vlastitom krvotoku", iz koje pak teze, u metodološkom smislu, proizlazi interpretativna okrenutost djelu kao jezičnoj umjetnini, djelu sâmom – njegovu estetskom sloju.

Njegov terminološki izbor odgovara pretežitoj stilematskoj razini i interpretaciji književnoga djela – osobitom Šicelovu metodološkom sustavu, prema kojemu – baš kao i jednom od njegovih književnopovijesnih ***prethodnika Branku Vodniku – filološka metoda nije bila dovoljna.***

Posebno valja naglasiti stvaralački i vrijednosno afirmativni stav Šicelov prema kajkavskom (i čakavskom) pjesništvu, i to maestralnim tumačenjem kvalitativnoga pomaka hrvatskoga pjesništva upravo i baš zbog kajkavskoga (i čakavskoga) jezičnog izbora*: prvo*, kao mogućnosti "novog i svježeg poetskog izražavanja", ispunjenjem "praznine" (u doba moderne) nakon najznačajnijih pjesničkih ličnosti 19. i početkom 20. stoljeća - Kranjčevića, Vidrića, Matoša;* **drugo, kao kontinuitetu kajkavske književnosti i jezika nakon Gajeve reforme:* **treće***, kao originalnom integracijskom obliku približavanja literarnim procesima europske literature (na putu prema avangardizmu, među ostalim, i dalje "razbijanjem standardnog književnog jezika").***

Rezultati primjene estetskoga kriterija u vrednovanju hrvatske književnosti – nadređene književno funkcionalne stilematike – eksplicirani prije svega u Šicelovim povijesnim književnim pregledima i studijama – eklatantno se ogledaju u njegovim antologijskim pregledima (npr., kratke priče, književnog eseja…). Akademik Šicel pripada rijetkim autorima, ili je, zapravo, kad je o cjelokupnoj hrvatskoj književnoj dijakroniji riječ - ***jedini antologičar koji korpus hrvatske književnosti zahvaća u bogatstvu njena tronarječnoga tijeka***.

Miroslav Šicel u Kajkavskom spravišču i časopisu Kaj

Izborom prof. dr. sc. Miroslava Šicela predsjednikom Kajkavskoga spravišča (27. svibnja 1994.), ta je kulturno-znanstvena udruga (osnovana 1974.) - s 260-ak meritornih znanstvenika i umjetnika i barem deset trajnih programa godišnje na opsežnom hrvatskokajkavskom govornom području – dobila znanstvenika i uglednika najviše razine.

Jednakom ozbiljnošću svojih književnopovijesnih monografija - ne ostavljajući ništa slučaju, pogotovu ne improvizaciji – Miroslav Šicel prilazio je vođenju znanstvenih skupova i kolokvija o višestoljetnom kulturnom i povijesnom nasljeđu te suvremenosti hrvatskih kajkavskih krajeva – potvrđujući tako i ugrađenost programa Kajkavskoga spravišča u temelje nacionalne kulture.

U Šicelovu promišljanju svijeta i vrednovanju kulturnih nastojanja, bez obzira na opseg ili oblik djelovanja u Kajkavskom spravišču – bili to eseji, studije (od 1969. nadalje), predavanja, tribine, skupovi, sekcije, izložbe, radionički filološki sadržaji unutar programa Jezičnica kajkaviana, poticajni žanrovski književni natječaji u afirmaciji suvremene umjetničke kajkavštine (i čakavštine), programi *kaj & ča* kulturološkog povezivanja te povezivanja tronarječnim hrvatskim jezičnim temeljem u programu Hrvatski književni putopis (u sklopu Dana Franje Horvata Kiša), bili to svakodnevni dogovori – u tom radu akademika Šicela ništa nije bilo nebitno. Osobito onda kad se kajkavskim (i čakavskim) integritetom upisuje trajni trag u kulturnu povijest hrvatskoga bića!

Priredila: Božica Pažur

SKOK, Jože (Josip) – povjesničar i teoretičar hrvatske književnosti, nestor književne kajkavijane, esejist, književni kritičar, antologičar, sveučilišni profesor i urednik, autor školskih čitanki (Petrijanec kraj Varaždina, 14. veljače 1931. – Zagreb, 8. rujna 2017.)

†Prof. dr. sc. Jože Skok (1931. – 2017.); foto: Dobriša Skok

Pučku školu završio je u rodnom mjestu, sedam razreda Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu, a maturirao je (1951.) na Gimnaziji u Varaždinu. Studij VIII. grupe (narodni jezik i književnost) završio je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1956.), na kojemu je i doktorirao (1982.) obranom disertacije *Hrvatsko kajkavsko pjesništvo zavičajnih idioma.*

Kao profesor hrvatskog jezika službovao je u Ivancu (1955.–1957.), i to na Osnovnoj školi i Školi učenika u privredi, u Čakovcu (1957.–1961.) na Drugoj osnovnoj školi, Ekonomskoj i Učiteljskoj školi. Bio je direktor Gradske knjižnice i čitaonice u Čakovcu (1960/61.). Od 1961. do 1966. radio je kao profesor više škole na Pedagoškoj akademiji u Čakovcu, a od 1966. do 1977. na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu, gdje je u dva mandata (1973.–1977.) obnašao dužnost dekana. Vodio je, u obje akademije, kolegije hrvatske književnosti, metodike hrvatskog jezika i dječje književnosti. Od 1977. do umirovljenja 1997. radio je kao redoviti profesor na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, vodeći kolegije hrvatske i dječje te svjetske književnosti, a od 1976. do 1977. bio je i predstojnik na Katedri za noviju hrvatsku književnost.

Jože Skok bio je plodan suradnik *Školskih novina* od 1956. g. do 1973., te član

uredništva od 1966. do 1972. Uz ostale značajne znanstvene i stručne dužnosti, bio je i predsjednik Hrvatskoga filološkoga društva u dva mandata (1988.–1992.), kada se društvo posebice isticalo u borbi za hrvatski jezik i uporabu njegova prirodnog nacionalnog imena. Bio je među pokretačima časopisa *Umjetnost i dijete* i njegov glavni urednik (1969.-1973.); 35 godina (do 2011.) uređivao je „najdugovječniji" ilustrirani književni list za djecu *Radost*; bio je jedan je od urednika časopisa *Kaj* i suradnik od 1969., suurednik časopisa *Kolo*, dopredsjednik *Kajkavskoga spravišča* i voditelj njegove ugledne Tribine. Ime prof. dr. Skoka najuže je vezano uz dvije značajne manifestacije – *Zbor malih kajkavskih pjesnika* u Zlataru i *Smotru dječjega kajkavskoga pjesništva* u Sv. Ivanu Zelini. Jedan je od inicijatora navedenih manifestacija i u obje je, od njihova osnutka 1970. i 1971., sve do 2017., stalni član ocjenjivačkoga suda.

S objavljenih 30-ak samostalnih djela, i to 13 književnih monografija, knjiga studija i eseja (od kojih čak deset iz kajkavskoga korpusa i konteksta), te šest antologija kajkavske i 12 dječje književnosti, s 300-ak bibliografskih jedinica... - J. Skok je, prema strukovnoj ocjeni (M. Šicel) – „središnja ličnost kajkavske književne povijesti" za razdoblje 19. i 20. stoljeća i suvremeni kajkavski *enciklopedist.* Među najznačajnijim je povjesnicima (i teoretičarima) hrvatske književnosti – nastavljajući i književnopovijesni niz Varaždinaca: Vatroslava Jagića, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Branka Vodnika, Ivana Milčetića, Franje Galinca, Miroslava Šicela... Iz monumentalnog – 65-godišnjeg - opusa toga samozatajnoga znanstvenika, valja izdvojiti bitna područja: novo vrednovanje *kajkavskog konteksta hrvatske književnosti* i afirmaciju *dječje* kreativnosti i obrazovanja, te književnosti za djecu; pristup „fenomenu Krleža" i „jeziku hereze" njegovih *Balada* u funkciji „pjesničke sinteze"; te širi trilogijski varaždinski *(garestinski)* književni korpus, enciklopedijski i lektirni – značajan za cjelinu hrvatske književnosti i kulture (*Garestinski panopticum*, 2007. i 2013., *Garestinski hortus verbi,* 2012, *Garestinski gartlic rieči,* 2014*)*.

J. Skok autor je temeljnih književnopovijesnih monografija i nezaobilazne teorijske literature *(Kajkavski kontekst hrvatske književnosti, Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo* – 1985., *Ignis verbi kajkavicae*, 2007.*)*..., osobito *antologija,* s područja *kajkaviane* – sagledavajući u njima dijakronijsko, stilsko i žanrovsko bogatstvo kajkavske književnosti kao temelja hrvatske kulture i umjetnosti (antologije kontinuiteta i sinteze: *Horvacka zemlica*, 1971.; *Ogenj reči*, 1986.; *Ogerliči reči*, 1990.; *Krležina fuga kajkavica haeretica*, 1993.; *Rieči sa zviranjka*, 1999.; *Ruožnik rieči*, 1999.). Osim o kajkavskim autorima, objavio je brojne tekstove i studije o dječjim piscima, raščlambe i interpretacije o djelima pisaca novije hrvatske književnosti, te je priredio više kritičkih izdanja njihovih izabranih djela (I. B. Mažuranić, J. Truhelke, F. Galovića, M. Krleže, G. Krkleca, V. Majera, D. Tadijanovića,

S. Jakševca, N. Iveljić...). Suautor je i značajnog broja školskih čitanki za osnovne i srednje škole, autor niza izbora i zbornika recitacija, te dramskih tekstova za škole, među kojima su *Žubor riječi* (1992.) i *Razigrane riječi* (1994.). Naslovi najznačajnijih mu antologija hrvatske dječje književnosti: *Sunčeva livada djetinjstva* (1979., 1990.), *Od riječi do igre* (1985.), *Lijet Ikara* (1989., 1990.), *Začarani pijetao* (1989., 1990.), *Harlekin i krasuljica* (1990.), *Obasjani svjetionik* (1990.), *Čudesan grad* (1991.), *Prozori djetinjstva*, I-II (1991.).

Dobitnik je brojnih priznanja i nagrada za životno djelo (među kojima i „Davorin Trstenjak", 1989., Grada Zagreba, 2001., rodnog Petrijanca, Grada Varaždina i „Ivan Filipović", 2006.), te dvaju odlikovanja, Predsjednika Republike s likom Marka Marulića 1999. godine i s likom Ante Radića 2012. godine.

LIT.: Božica Pažur: *Životopis; Književnoznanstveno djelovanje i korpus kajkaviane Jože Skoka u časopisu KAJ i Kajkavskom spravišču :* Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 18, srpnja 2007.; *Novo vrednovanje kajkavske književnosti* (Tribina Kajkavskoga spravišča uz 70. obljetnicu života i 50 godina književno-znanstvenoga rada Jože Skoka), priredila: B. Pažur. Kaj XXXIV, br. 1-2 (2001), rubrika: Kronika kajkaviana, str. 87-92; B. Pažur: *'Garestinski panopticum' Jože Skoka* (2007., 2013. - 2. obnovljeno i prošireno izdanje), *Kaj,* XLVII, br. 5-6 (2014), 137-139.

(B. P.)

[Prena *Enciklopediji Hrvatskoga zagorja*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2017.]

JOŽA SKOK – SUVREMENI *KAJKAVSKI ENCIKLOPEDIST*

S objavljenih 30-ak samostalnih djela, i to 13 književnih monografija, knjiga studija i eseja (od kojih čak 10 iz kajkavskoga korpusa i konteksta), te šest antologija kajkavske (uz 10-ak ostalih panoramskih izbora) i 12 antologija dječje književnosti, s 300-ak bibliografskih jedinica... - Joža Skok je, prema mjerodavnoj strukovnoj ocjeni (M. Šicel) – „središnja ličnost kajkavske književne povijesti" za razdoblje 19. i 20. stoljeća. Među najznačajnijim povjesnicima (i teoretičarima) hrvatske književnosti – nastavlja niz glasovitih Varaždinaca: Vatroslava Jagića, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Branka Drechslera Vodnika, Ivana Milčetića, Franje Galinca, Miroslava Šicela...

Iz monumentalnog mu znanstvenog djela ugrađenog u bogatstvo hrvatske književnosti - osobito dostojanstvo *kajkavijane* i dječje literature - iz njegova respektabilnog, 65-godišnjeg opusa - valja izdvojiti barem sljedeća bitna strukovna područja: novo vrednovanje *kajkavskog konteksta hrvatske književnosti* i afirmaciju *dječje* kreativnosti i obrazovanja, te književnosti za djecu; pristup „fenomenu Krleža" i „jeziku hereze" njegovih *Balada...* u funkciji „pjesničke sinteze"; te širi

trilogijski varaždinski *(garestinski)* književni korpus, enciklopedijski i lektirni – značajan za cjelinu hrvatske književnosti i kulture.

Monumentalno djelo *Joža Skok* : *Prilozi povijesti hrvatske kajkavske i dječje književnosti* – Zbornik radova u povodu 85. obljetnice autorova rođenja (Naklada Tonimir, 2016.) – u književnokritičkom obzorju čak 45-ero autora i uz temeljitu bibliografiju, najreprezentativnije sažima najznačajnija područja književnoznanstvenog djelovanja toga samozatajnog znanstvenika: od *književnoznanstvene kajkaviane*, *antologičarskoga kajkavskoga korpusa*, *varaždinskoga književnog 'panoptikuma'*, sve do *dječje književnosti i lektirnih interpretacija.*

Nakon antologije/zbornika sa samoborske smotre kajkavskog pjesništva *Horvacka zemlica* (1971.), Joža Skok – autor, dakle, temeljnih književnopovijesnih monografija i nezaobilazne teorijske literature s područja ***kajkaviane*** (*Kajkavski kontekst hrvatske književnosti, Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo,* Zrinski, Čakovec,1985.; *Ignis verbi kajkavicae*, Kajkavsko spravišče, 2007.*)* - objavljuje nenadmašne ***antologije „kontinuiteta i sinteze"*** svih žanrova kajkavskoga književnoga funkcionalnog stila, od kojih čak četiri kao knjižna izdanja časopisa *Kaj* (nakladnik: *Kajkavsko spravišče*, Zagreb): *Ogenj reči* (kajkavsko pjesništvo, 1986.); *Ogerliči reči* (drama, 1990.); *Krležina fuga kajkavica haeretica* (kajkavski ulomci iz djela Miroslava Krleže, 1993.); *Ruožnik rieči* (kajkavska proza, 1999)., te *Rieči sa zviranjka :* Antologija moderne kajkavske lirike 20. stoljeća (Tipex, Zagreb, 1999.).

***

Joža Skok o kajkavskom jeziku i književnosti

U svom cjelokupnom kajkavološkom djelu – polazeći od znanstvenog i životnog iskustva kako je kajkavska književnost ''stimulacija egzistencije kajkavskoga jezika" - Joža Skok raspleće sudbinu kajkavskog jezika. Najsažetije ju je istumačio na Tribini *Kajkavskoga spravišča* upriličenu upravo njemu - uz 70. obljetnicu života i 50 godina književno-znanstvenog rada (*Novo vrednovanje kajkavske književnosti.* Kaj, XXXIV, 1-2 /2001.):

kajkavski nije samo jezik ''početne komunikacije" nego i ''jezik spoznaje", o čemu itekako posvjedočuje modernitet pjesništva 20. stoljeća, koje pjesništvo – ''bez obzira na svoj jezik koji je bio arhaičan – nije književno-estetska arhaika, već u pravom smislu riječi moderna poezija". Na primjeru kajkavske postmoderne razložno zaključujemo kako „poezija može biti ukorijenjena u jezik iz kojega niče, a baviti se problemima egzistencijalne suvremene tjeskobe." I dalje:

''Što se jezika tiče, decidiranog sam stajališta da je cjelokupna kajkavska književnost, koju samo uvjetno možemo dijeliti na stariju i noviju, napisana kajkavskim jezikom", koji svoju životnost – osim kao samostalnog književnog

jezika nesporne budućnosti - potvrđuje i raznolikom žanrovskom uključenošću u jezik suvremene književnosti, koja pak uključenost nije samo "stilski dekor" nego vid "organskog prožimanja svih narječja, pa i govora hrvatskog jezika".

„Vitalnost toga jezika", zaključio je Skok, „na književnom je planu neupitna. Ne moramo biti pesimisti, jer – i 160-ak godina *[izrečeno 2001.,* o.p. B.P.] nakon odlaska iz standardne uporabe - kajkavski jezik posjeduje i potvrđuje visoku umjetničko-izražajnu i komunikacijsku funkciju." (...)

Najcitiranijom studijom prof. dr. Jože Skoka - odobravanom među jezikoslovcima i književnicima, neshvaćenom u medijima – pokazala se ona *Je li **moguća** i da li nam je **potrebna standardizacija kajkavskoga jezika?***, objavljena u časopisu za književnost, umjetnost, kulturu *Kaj,* XXXVII, br. 4-5, 2004. Na pitanje postavljeno u njenu naslovu sâm je autor najsažetije odgovorio u Razgovoru s povodom - uz 75 godina života i 55. obljetnicu književno-znanstvenog rada prof. dr. Jože Skoka - u *Varaždinskim vijestima* (*Dvostruki nagrađenik za životno djelo*) br. 3251, 25. 04. 2007.:

„Što se standardizacije tiče, treba imati na umu da su kajkavski i čakavski nestandardizirani jezici, te se upravo u njihovoj raznolikosti ogleda i svo njihovo izražajno bogatstvo. Budući da se do standardizacije dolazi bilo superiornim izdvajanjem nekog narječja, bilo plebiscitarnim izborom ili (sve)narječnom sintezom, takvi neostvarivi pokušaji nanijeli bi više štete nego koristi. Jednostavno, teorijski moguća, ***standardizacija kajkavskoga jezika*** prije bi značila njegovu smrt nego stvarni život. (...) Količina emocija, najčešće samo deklarativnih, ne pridonosi realnom uočavanju problema i njegovom rješavanju."

Joža Skok o Krleži

Javnost, pa ni struka, nisu dovoljno apostrofirali činjenicu kako je Profesor Skok jedini dostojno aktualizirao 100. obljetnicu rođenja Miroslava Krleže, i to objavljivanjem reprezentativnih ulomaka iz kajkavskoga korpusa monumentalnoga Krležinog djela u antologiji *Fuga kajkavica haeretica* (časopis *Kaj*, 2-3-4/1993.). U dvjema ključnim studijama te antologije, maestralnim krležofilskim pristupom, Skok analizira odrednice višestruke „kajkavske hereze" Krležina djela, kao i elemente "svekajkavske jezične sinteze" njegovih *Balada Petrice Kerempuha*. Na pitanje u istom spomenutom intervjuu *Varaždinskim vijestima* (25. 04. 2007., razgovarala: B. P.) govori li se o Krleži danas književno-znanstveno mjerodavno, ili pak razinom puke demagogijske (sve)upućenosti – Skok je odgovorio:

*„**Krležina sinteza bila je ne samo svejezična nego i svjetonazorna, nacionalno-povijesna, kao i višestruko estetska. Sudbina je Krležina da je i ante mortem i post mortem bio 'zastavom' mnogima, iako se takvu položaju uvijek otimao.***

Danas se o njemu govori, i književnoznanstveno mjerodavno, ali i demagogijski (sve)upućeno. On još uvijek ima svoje osporavatelje kao što ima i svoje barjaktare. Jedni i drugi pothranjuju se više idejnim pristupom Krleži kao osobi, a manje analitičarskoestetskim pristupom djelu. Jednu takvu zastavu pronose i neki kajkavski apologeti njegova djela varirajući autorove stavove o kajkavskom jeziku čak kao svoje. Ti pojedinci apostrofiraju samo kajkavski kontekst Krležina djela, zapostavljajući pritom cjelovitost njegova opusa koji je većim dijelom ostvaren na standardu, odnosno Krležinoj autorskoj varijanti hrvatskoga književnoga jezika."

Joža Skok o kajkavskome u nastavi

Umjesnim se čini pitanje koliko će još vrijediti aktualnost izrečenih ocjena prof. dr. sc. Skoka otprije 14 godina, 2007. (*Varaždinske vijesti...,* ibidem):

„Nažalost, kajkavski su jezik kao i kajkavska književnost više simbolično nego adekvatno prisutni u nastavi hrvatskoga jezika. Osobno sam kao autor i suautor čitanaka iz književnosti nastojao uspostaviti što relevantniji odnos između tekstova na standardu i onih na kajkavskom i čakavskom jeziku. A kako su danas udžbenici 'izborna roba', samo ograničen broj korisnika mojih čitanaka ima mogućnosti i za takav kreativan poticaj u pristupu 'dijalektalnoj' književnosti. Osobno se zalažem za oba pristupa, i onaj 'izborni' kao i onaj kreativni, koji su najuže povezani. Žao mi je što u novom programu nije posvećeno više pažnje tom pitanju i problemu, a propuštena je također i prilika da se i predmetno istakne značenje toga pitanja. Smatram, međutim, da i u novoj satnici hrvatskoga jezika u osnovnoj školi ima mjesta i prostora za nestandardna narječja i književnosti, no odnos prema njima vezan je uz edukaciju i svijest učitelja toga temeljnog predmeta. Najprimjerenije bi bilo da je kao poseban predmet uvedena ***zavičajna kultura*** [ist. B.P.] s osnovicom u zavičajnom jeziku, a to bi onda uključivalo i upoznavanje dijalektalnih razlika između štokavskog narječja i književnog, konkretnije rečeno – gramatičko-pravopisnog standarda. A svesrdno pak podržavam smotre i recitale kajkavskog dječjeg pjesništva koje simboliziraju *Zbor malih pjesnika* u Zlataru i Smotra dječjeg kajkavskog pjesništva *Dragutin Domjanić* u Sv. Ivanu Zelini, u kojima sam član žirija već gotovo četiri desetljeća. No, iako me svake godine ugodno iznenade kreativni dometi mladih autora, zapažam kako jezični i pjesnički potencijal kajkavštine nije istrošen, a za buđenje toga potencijala uvijek je presudan kreativni poticaj učitelja."

Joža Skok u Kajkavskom spravišču i časopisu Kaj

Prebogato je nasljeđe prof. dr. sc. Jože Skoka u *Kajkavskom spravišču* i časopisu *Kaj* - suradnika od br. 3-4/1969. do dvobroja 1-2/2017., suurednika od 1994., ured-

nika pojedinačnih izdanja unutar više biblioteka, dopredsjednika i stručnog voditelja četvrtstoljetne i ugledne Tribine Kajkavskoga spravišča, idejnog začetnika projekta i natječaja *Hrvatski književni putopis,* koji se od 2007. (u sklopu Dana Franje Horvata Kiša) održava u Loboru... Nemjerljiv je njegov doprinos u radu ocjenjivačkih povjerenstava unutar više programa *Kajkavskoga spravišča* (Jezičnica kajkaviana, Kaj & ča: prožimanja i perspektive...) i književnih natječaja: za kratku kajkavsku prozu, kajkavske i čakavske literarne radove učenika srednjih škola, za dijalektološka istraživanja, osobito za književni putopis (zalažući se, npr., da još uvijek neobjavljena disertacija akademika Miroslava Šicela, dugogodišnjeg i prezaslužnog predsjednika Kajkavskoga spravišča, o F. Horvatu Kišu jednom doživi svoj tisak). Ispunjenje Profesorova životnog puta kajkavštinom – i to estetsko-znanstvenim i organsko-govorno emotivnim pristupom – i u *Kaju* i *Spravišču* potvrđuje se kao zaseban i sukladan projekt koji je kompleksnošću i stručno-znanstvenim pisanim tragom odavno prerastao očekivani korpus i cijelog jednog tima, a kamoli jedne osobe. Tvori ga neprocjenjivi opseg: ***900-ak stranica primarnih znanstvenih studija i više od 1300 stranica u šest knjiga - među kojima jesu četiri antologije*** (tri antologije sinteze svih žanrova cjelokupne kajkavske književnosti, zatim reprezentativnih kajkavskih ulomaka iz Krležina djela), jedna panorama poslijeratne kajkavske lirike i novija knjiga studija o kajkavskom književnom kontekstu *(Ignis verbi kajkavicae)*... Mogli bismo reći kako je Joža Skok u bibliotekama *Kajkavskoga spravišča* i na stranicama časopisa *Kaj* objavio većinu svojih najrespektabilnijih djela, pogotovu antologijskih – sažimajući u njima znanstvene i metodološke konstante cjelokupnoga svoga književnopovijesnog proučavanja, prije svega ideju o stvaralačkom kontinuitetu kajkavske književnosti i nakon 1836. i o jedinstvenom korpusu tzv. starije i novije, ali i usmene kajkavske književnosti; ideju o poetološkom modernitetu suvremenoga kajkavskoga pjesništva, kao i o stvaralačkom kajkavskom jezičnom izboru (bilo *zavičajnom idiomu*, bilo *naddijalektalnoj, svekajkavskoj, jezičnoj sintezi)*...

Zato Skokovo novo vrednovanje kajkavskoga konteksta i korpusa hrvatske književnosti (ali i jezikoslovlja i kulture) u časopisu *Kaj* i posebnim izdanjima njegova nakladnika *Kajkavskoga spravišča,* društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, ima značenje i razinu zamišljane, neformalne, ali sadržajne - ***akademije kajkaviane!***

[Naglasci, među ostalim, iz inmemorijskih zapisa „Večni ogenj rieči *Jože Skoka" u časopisu Kaj, L, 3-4 (2017), str. 3-10]*

Priredila: *Božica Pažur*

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor – raspisuju

16. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.

Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.

Radove napisane u računalnom obliku (CD/USB + ispis) valja poslati na adresu: KAJKAVSKO SPRAVIŠČE / ČASOPIS KAJ, 10000 Zagreb, Ilica 34 (s naznakom: Za natječaj – hrvatski književni putopis), ili na e-mail adresu kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr najkasnije do

8. srpnja 2022. godine.

Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

SUVREMENA KRATKA KAJKAVSKA PROZA*

NA STAROMU MOSTU

Natalija Bajer, Lukač

Ne Ljubica štela ni mislila nikej lošega, gda je stare komadiče vuglena z rešetke stare peči zvlekla, pak pod črešnjev vrmar skrila. Mislila si je da tak i tak ne budu nikomu trebali, gda bu tatek znova išel peč kurit, em se bu novo vuglenje nutre napravilo, kak i navek.

Zapraf je s tem vuglenom mislila do staroga mosta na kanalu otiti, kam i druga deca f sobotu navek idu, pak po njegove drvene letva sekej pišu, samo kak je nje slabo išlo i pisanje i račun, ona si je zamislila da bi nekej mogla tam nacrtati. Če bu lepo zišlo to kej bi crtala, morti je nekej i Blaž, teri je se dopal mam gda se ze svojum familijum f mesto doselil, bu rekel, pofalil ju ili pital kak to da zna tak lepo risati. To si je Ljubica premišlala zato kej je videla kak on navek se lepo nacrtati more, kej god vučitelica reče, a navek je i gotov prve reda, pak unda stigne, dok drugi još svoje dovršiti moraju, nekej novoga započeti.

Krekica je još čera obečala da pojde ž njum do mosta, da ne bu sama curička med muškemi, a če ona ž njum pojde, nema se Ljubica čega ni srameti ni bojati. Krekica je bila najjakša med svemi curičkami, ne se niti jenoga dečka ze škole bojala, znala se po slivami i ploti pentrati jednak dobro kak i oni, a gda se f škole moralo drčati, bila je negda i bržejša od nektere dečkof, tak je velike korake z onemi svojemi dugemi nogami delala.

Lepše bi se Ljubice videlo da je Marena ž njum štela pojti, nu f sobotu nju mati ne nikam puščala, morala je doma pomagati po hiže i dvorišču reda delati,

* Završno, izabrani radovi druge skupine sa 16. natječaja časopisa Kaj i Kajkavskoga spravišča za kratku kajkavsku prozu, 2020. (autori, abecedno: Natalija Bajer, Franc Cimerman, Marija Drobnjak Posavec, Tibor Martan, Nada Mihoković-Kumrić, Sunčica Orešić, Slavica Sarkotić, Đurđa Vukelić Rožić); godišnje, zbog jednog sveska manje iz poznatih izvanknjiževnih razloga (prinudno, dakle, a ne koncepcijski) ritam objavljivanja ne može objektivno pratiti ritam odvijanja programa/natječaja (op. ur.).

če bi i završila na vreme da ostane vremena za nejakvu zabavu, mam bi je zmislili nekej drugoga za delati, kak da nesu šteli da se ze selskum decum igra i druži mimo vremena tero su skupa f škole bili.

Lepo su se naspali s petka na sobotu i gda je fruštuk gotov bil pomogla je Ljubica bake posudje meknuti ze stola i oprati ga, sa vesela kej ide na kanal, a unda je brzo i Krekica dodrčala, rekla da najprije treba k japе staromu na pašu odnesti nekej za pojesti, tam isto blizu kanala, de su oni veliki dalekovodi. jutro je rano krave stiral ze štale i ne si v žep del rupčeka f teroga mu je mama komadiček špeka i kruva zamotala, pak bu do navečer gladen če ne bu imal nikej baš za pojesti.

Kak nesu znale treba li k šume ili na onu stranu prema susednomu selu se okrenuti kak bi se do gmajna došlo, pošle su mam gda je Ljubica se tanjere i žlice oprane obrisala i pospravila, v žurbe su se otpravile z doma.

Ne mogla tak brzo drčati kak i Krekica, več se vumorila na pol puta, kak je bila sitnejša i menjše je korake delala, pak je stalno na putu zaostajala. Gda su bile blizu dalekovoda, Krekica je rekla da bu vikala naglas kak bi japu dozvala, morti bu unda znala na teru stranu da pojdu, pak si prišparaju malo korakof, a kak je rekla tak je i napravila, pak počela na sav glas vikati : Japa staaariiii! Japa stariii!!

Ne se mam čulo odgovora, valda su bile predalko da bi ih se čulo, počela je najemput i Ljubica ž njum vikati, da bu japa prve ih čul, makar je bilo nje malo to bedasto, zato kej dozivle japu teri ne opče njezin japa, neg Krekičin, nu kej je mogla. Če je prijatelica za nju pristala ž njum do mosta iti, bu i ona nje pomogla da nejnoga japu s kravami najdu.

Več nesu mogle vikati gda se na one strane bliže šume čulo: - Ooooooooj!

Bile su vesele pak su još jemput povikale: - Japa stariii!

Na to i pak im je odviknul: - Oooooj!

Sad gda su znale kam treba iti, več su i krave zamukale par put, ne se više trebalo derati, nu Krekice se valda to se dopalo, pak je još jemput zavikala: - Japa stariiii!

Na te je povik čula kak je srditi glas odgovara: - V rit nooooos!

Stala je z dozivanjem i ne je baš milo bilo kej se Ljubica na ovo zajne nasmejala, kak da se posramela kej je, namesto da ona japu namagarči, kej se prenemagala da ga ne čuje pak stalno iznova dozivle, sad on nju napravil bedastum pak je tak mrsko odgovoril. Da je znal da mu nekej finoga za jesti nosi, ne bi se tak ž njum šalil, nu sad su več videle njegov zlizani škrlak tam pod grmom cickovine, a i Šareka je pak zamukala, tak da su pošle k njemu.

Gda je Krekica japе predala mali rubec z obedom, pital je kam su se tak žurile, videl je da su se črlene i švicne, pak su mu spripovedale kak su pošle na drveni most na kanalu risati z vuglenom teri je Lubica z doma v žepu svem ponesla. Gda

su to zrekle, Ljubica se setila da je lajbek z žepi f tere je štela vuglen pospraviti ostal doma viseti f ganjku na klinčenice, a vuglen je još pod ormarom, pak se skoro rasplakala.

Se je, če je i srdito maloprve na nje vikal, spasil japa stari, teri ih je otpelal do šumskoga puta na komu su v lokvami našle blata, pak su natrpale saka v po jenu rastovu koru kuliko im je god stalo i ponesle ze sobum na most.

Nikoga još ne tam bilo, mogle su crtati do mile volje, nu Krekica se najemput premislila pak rekla da bi sejeno bilo zgodnejše da pišu, ona bu Ljubice pomogla ona slova tera ne bu znala sama napisati, čak je zmislila pesmice tere budu z blatom i grančicami napisale. Kej sad da Ljubica napravi, nek tak kak je Krekica rekla, pak su se prijele posla.

Dok su oko pol dan druga deca na most došla, imala su kej videti, celi je most bil ze sačkovemi porukami počrčkan, a nikomu baš ne bilo praf kej se tu se dalo prečitati:

Lučićeva Anka je prava zamusanka.
Dianežević Mato baš furt mesi blato.
Vinterova Bara je opala z ormara.
Marena stalno pode f hiže riba, a če nesu čisti unda dela šiba.

Takove i temi porukami slične bile su i se druge. Če se deklam i lepo posel njihov videl, sejeno ih je f probleme natiralo to kej su na jenu prevažnu sitnicu zaboravele. Nesu niti v jenu poruku svoja imena dele, pak su popoldan skoro i batin dobile, zato kej su svi dečki i cure po temu zeznali da su baš one dve se to napisale.

Srditi su bili jako zato kej nikej od napisanoga ne baš bilo lepo. Marena se pak tak razbečala, gda je videla kej za nju na mostu piše, kak i unda gda je šeptala krivo Ljubice f škole, gda se trebalo čitati s knjige.

Da ne Lubica več po turu doma dobila, mam dok se vrnula z mosta s Krekicum, morti bi ju još i mala Marena bila zešupala, kak ju je i te put posle škole, zato kej ju je prepovedala vučitelice. Nu, buduči da je sad Ljubica imala do pondelka f hiže biti, pode ribati i ormare glancati, za kaznu kej je takova zločesta bila, ne bilo prilike da i vane f selu od koga fasuje. Da ne mali bracek one nejni vuglen vu svojem puzanju spod ormara našel, pak ga pol po sebe, po ruka, liceku i obleče rastrlil, a pol probal preguknuti, vu čem ga je baka jedva vuspela staviti, zbegla bi morti Ljubica i tu šibu po turu, nu kej da se dela, če si kriv, bolše je biti kuš i otrpeti ono kej si ze svojem ponašanjem zaslužil.

Istina, probala je ona japu staroga Krekičinoga još jemput, za te kvar na mostu, okriviti, zato kej im je on pomogel da opče do blata dojdu, nu zgledalo je da se nejnoga tate, a ni vrbove šibe s terum ju je više put po turu oplel, to tumačenje gdo je kriv a gdo ne, opče ne doteknulo.

NÂDJAJE

Franc Cimerman, Čakovec

Jesénske ravnice so f spokój zalegle. Trâve so zakrile sę kaj so segle.

Jakob i Jala so čęmer i žal durali tak kak je Drâgi Bog dâl. Ofnane rane trpeli na mâh.

V jivo bokčijo se zevľekel strâh, makar se na videž to vum né dâlo.

Za Nado i Pišto se nika né znalo.

Vénder se stiha po sód govor'ilo, kak je f pondélek na sęsiji bilo. Kak se je sekretâr resf'ucnol ves i vrnol f Čakovec srdit kak pes! Takšem ki dlako na jez'iko néma i grdo povéda za toga sistema, pa ako to išče pred žbirima zine, tomo šest meseci ręšta ne gine! Čé išče Udbi to dójde do vuh, lęfko se dide tâ - dé ga né muh.

Nó, ojzder se réči zahiriti znâdo, čé nešči po tómo kaj pita za Nado! - Ona je sistemo né nič fčin'ila! - Kaj bi te ona z jim skupa - splať'ila!? - Ali té, ki dobro znâjo sisťema, veľijo da Udba - naprâvi kaj néma.

Toti je tjęden só listje opalo. Jakob je vum ręda ophâjal štalo. Sęl bi se. Pâk ga je neka vum gnalo. Jalico je takâj tak to držalo. Da-pa-da je pred oblokom zaspâla.

Tę dni je z dvora né hodila vun. Né na potép, néti nika f štacun. - Né jim nič tre i sę imajo dóma. Prav-za-prav, kaj ji tre, naprâvi sáma. - A za to kaj ji najbole faľi ... da gut se zmisli na to, zažmer'i.

Zjutra je nutri dog'egala z štale. So né bile lačne. So mirno ležale. I peso je hitila falâček kruha. Svije naj čâkajo, f kotlo se kuha.

Nutri ďe.

Jakob slon'i. Kak da moli.

- Si né del na ogej!? - Pa dojšel je doli!

Néje nič rękel. Dale slon'i!

- Idi poględni čé f kotlo gor'i!

Stiha je bil. Vum gleď i prti lesi.

- Géni se Jakob, bâr drva donęsi!

Né se je génol. Odišla je sáma. Potli se stâl. I to kóma i kóma.

Išel je glet vum - kaj Jalica oče. F pevn'ici štulice z mlékom preméče. - Pa jęmo f šalici donęse neka.

- Na spi si lonček kiséloga mléka.

Kręj se je obrnol, kak da naj štel! - Ona skrč'i:

- Nési dvâ dni nič jel!?

Ka zahar'i, se nasloni na slivo, pa mo povéda, na pól norčl'ivo:

- Vę je pre Lizi Matulcovi bila, ze préčne vulice Tréskova Tila. - Povédala je kak se vę vesel'i - ka dénes péneze lépe dob'i. - Kanâl ji vogel sin'okoše hâči i po tomo dob'i dvajspet jezer'ači. I Torkovi Trezi so zeli kor'aka. Sirota, od jutra več poštara čâka. Nešterni dinar dob'i i Kofjâčka. I ona f té štrafi hasn'uje falâčka. Povédajo da ga jih bó - Bože mili, ka bodo to pinko dénes dob'ili. Pre Podvezáncima so doma bili. I z jivaj so se takâj pogoď ili. - Znâš da je Ivo navék malo svój, da se je nikak né štel dati kcój... Pre Drâšo Štruklo so takâj tak bili! Rękli so ka bodo sima plať ili. Da bodo péneze ludi prij'eli, te bodo vénder potp'isati šteli! No, reko, povém ti samo ka znâš. - Ęm znám ja kulko ti do toga dąš!

No, néje čakala na réč nazâj. Brščas bi bil rękel: - Dęj Jala, naj.

Nutri je f kórpico štulico zela. Pólek je biročko krompéri déla. Z noge na nogo se skešč'eči zdiže. Stála se. Nek se je dugo držâla za križe.

Jakob se tpravil šal'ibravim tirom. Jali je zmâhnol,

- Naj idejo z mirom...!

On znâ kaj sę moči od jih dob'iti. - Kaj néma, to mo se nębre plať iti.

Ona je dišla vót sém, on vót tâ.

Ón nę zna kam. Jala to morti znâ.

Móčil se! - Je vę praf ka tu stoj'i? - Néje nič réšil, a nič ne fčin'i! - F Čakovec p'e? Čé bi dénes kaj znali? ... Varaždin? ... Na vrt se zagi'ijal pom'ali.

Za nič je. Sém-tâ kak nikod, tu hodi. Pajdóč si je sponâšal: - Nesréčno bodi!

Korak prehodi pa malo stoj'i. - Vénder je né dobro ka stoj'eč spi!

Jala zaz'ove:

- Jaaakob, hoj sém!

Zlęca se.

- Valda k ob'edo! - Te nem!

Zove ga znova:

- Jaaakob, me čuješ! - Kaj itak nâti rosi skaznuješ?! - Poštar je dojšel! - Za nas nab'ira! - Ja nam potp'isala! - Męj dęjte mira!"

Jakob se brnol: "... Štó to? - Kak veľiš?! - A, poštar? ... - Čujem te! - Kaj tak krčiš?!"

Zagnal se, posluhnol, tobože f sili. Ide ... ka naj neotęsani bili:

- Čuj poštar, to kaj deľiš po hižâj, ka naš krivo razmel ... no, mi ti to naj... - Mi naj prijeli to! - Naj ti nav žal! - To je nadugoma ... tó ti naš znal! - Tâ sinokoša več nam ne pripâda! - To vę hasnuvlejo Pištek i Nada! - A jih ga vę néga! I sę kóli toga je vęzdar v rókâmi od Višjega Boga...

Poštar veľi:

- Néje to Jakob! Néje! - Nésam vam donęsel nikše rešéje! - Néti pa péneze - vašega déla, kak dénes na srečo trfrtâl sęla! - Za vas je sfaľilo, kak se to ręče! - Morti drugóč!

- Dénes némate srečе! ... Néje depeša ... I néti je ček! - Sam nekše pismo! - Od nekod je - prék! - Potpisa ... né tre! - Na, zémite Jala! - Jâ bom potpisal! - Ejd, zdravo i fâla!

- Béli kovęrt! - Slova ténko - debela! - Prvo nacifrano! - Tak Nada déla!

Jali je kórpica opala z rók! - Jakob se prijal z rokâmi za štok!

- Ka vidim! - Je Nadin", Jalico zvéda?!

On segne za pismom,

- Dęj meni to!

Nę da! Ze škramplom vďilem kovęrta resčehne! Listeka spukne, na dugom si zdehne ...

"Drâgi naš japa i lubléna mama!

Z Bóžjega strâha i z luckoga sráma, ka smo se z dóma tak bezrędno fkrali, kak da do vas nębi róm nika dâli, po vnógi nevóli i nespáni noči, s pismom se jâvlamo - čim je to moči.

Pišemo vam da smo živi i zdravi. Naj Drâgi Bóg i vas sih brigi zbâvi.

Najpreľj, ka znâte, lubléni i mili, da ste nam navéke predobri bili! Vóščili ste nam dobroto prekręda ze sake nâmisli, sakoga sléda. Mogóče nedužni, vę dneve i noči vupirate f cesto prežmeténe oči. A mi v dâlkim svéto i dalko od hiže, ój dé so strajske sę réči i viže.

Kót smo sę bejžali, drâgi i mili, tót vi naj Mujco né Bebo gonili. - Lubléna mamika, da bi ti znala - črez šikârje! Stópot sam f trje opâla. Pišta me prpreka nęsel pól póta! Bila sam blatna i mokra kak cota.

Nó, jępot onda, po pregono v blati, f štero dób dneva - to né moči znati, najšli so nas nekši, ili mi jih, dvâ mlâdi móži, oblečeni vglih. - Zvâli so nas makar smo né razmeli. Išli smo. Pri jim smo pili i jeli. I drugakše, prijazno so nas prijeli, pomogli, dâli nam sę kaj smo šteli.

Znâš da vam nęsmim napisati dimo, kam smo pobegli i dé se držimo, kak niti

štó nam je povedal póte črez šume, sin'okoše, pola, čok'ot.

Ojzdi se svét nepoznâti obrâča, ne čuje se slovo né duha domâča.

Vénder se pitate, z kakšega zroka smo d'išli z vašoga skrbnoga oka, zagn'ali se vu toto kujnštno greh'oto! - Jerbo se nâdjamo bolšim v životo!

Znâte da, toga vę - vęč štiri leti, Pišteka nečejo na posel zeti. Zabadav hodimo po sód okóli, da nę pleše - kak je den'ešjaj po vóli! A čovek bez dela se néma kam deti. Ęm, nębremo na vaši grbači hmréti!

Dugo smo v glâvaj to nâmisel meli, ali smo nikomo né ręči smeli. Čé bi to seznali na Peškim póto, te bi trp'eli peklénsko strahoto.

Vę je i Pišteko srce na mesti. A bil je v brigi i strâhom po cesti. Znova je kak predi, topel i blâgi. I on piše japi i mamiki Agi.

Mamika, povičte Vančovi mami, da je i Vanček pobégel skup z nami. Skupa smo išli i skup tu živ'imo, jednâklo vživlemo - isto trp'imo.

Ójzder so jutra skom'eča, né stroga. - Sę na sméh ide, jer tu se sę bóga.

Ludi so prijazni, né moči ręči. Vživlejo s'i v glažovnâti sręči. - Tu ga smetjâ né, né žmâjgi, né fleki. Sę je zbeg'ecano kak f apoteki.

Ali ój veter drug'akše govori! Z drug'akšom duhom nas cvétjiče dvori. Kre cesti debelâk opče ne râse. Na póto ne vidiš živâd né kanâse. Tu nam se pod bl'okom ne vija čokot. V jutro zarán nas ne preboď i kokot. Ójzder se ne buska rosa na trâvi. - Fališni obľaki, kalno hrđâvi. Némaš s kim, né kómo vóščiti slovo, seznati kaj je vu vulici novo...

Fal'i mi Bandi ka milo mig'eče. - Mujca i Beba, strpl'ivno trp'eče. Jiv glâs zar'ana, ze štale do nęba. - Te ti veľiš japi :"Čuj, neka treba!" - Japa ne mârijo, pejo kesn'eše. Krave pa tulijo išče glasn'eše. Te jih ti duraš: "-Čuj, neka jim dęj!?" Jâ tprto férongo por'inem krej, vu vjajkoš puhki zarivlem glâvo, zablódim ze séjaj v rosnâto trâvo.

Majčica, néma me što počes'ati! - Né žgánce z mlékom mi zarána dati. Več bi ti rada i posódo prâla. I ribala poda, i ... - jaj, da bi znala!? Želéjem si ka bâr tâ lubav dopluta prék sih šikârji, do vašega kóta.

Mamika drâga i japa premili, vašo smo lubav rezmétno troš'ili, na srco slóneli, na duši spâli. Zâdji je cajt ka smo se odegn'ali. Nésmo zdrž'ali v domâčim režimo. Mogóče i od svoje krivde bež'imo!? Mogóče smo kak je Mar'ičika rękla, vujšli osódi režimskoga pekla?!

Verjemo da nas je f té falat svéta mámila zvézdica Bóžja sâ léta, ka vučni mâro težâčkoga duha, preskrbimo svojo dropt'inico kruha. Mogóče se génemo z vęzdašjeg dnâ,

na to - kaj nas ide, čé Drâgi Bóg dâ.

Lépo pozdravite strica i strino, tęčeka Štéfa i tęco Rozino.

Najte na nas bóge biti srď'iti.

Pismo bom mórala vę završiti.
Za jęn čâs, zbógom premili i zlâti! - Na sój vam dobróti vamj - Bóg stópot plâti.
Vék sam vas méla i bóm méla rada! - Vrnoli bómo se!
Pištek i Nada

P. S.
Tu nas ga dvajsti i saki posľuhne. A v deseti nešči sâ svetla puhne.
Do spajâ je sam šest minóti ostalo, a vrnoti móram na porto penkalo.

ČEREŠNJE BILOGORSKE

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Čerešnje moru biti svakojačke, rane su svima preveč slatke, zato kaj prve dojdu i svi su željni pojesti tu prvu vočku, bele čerešnje su retke i ftečne, rozinkaste dobro rode, samo su drobne, a ptičarke svud oče narasti i jako su navek rodne, pa je svakom leko dojti do njijov, a meni su najslajše bile rustike, crlene su, debele, slatke i ruskaju pod zubima, dok zagrizneš sok se ž njijov razleje da su ti puni zubi i zasladiš se ž njima slajše nek z medom.

A za mene je navek bila nekak najslajša ona naša rustika kaj je rasla na međi v goricam na Ilevki. Zgodna je bila, pitoma, mogli smo svi na nju leko ziti, grane su ji bile složene skoro kak lojtre, lepo se moglo ziti z jene grane na drugu i sesti i zobati kak škvorci.

Falinga velika je bila kaj je ta naša čerešnja bila na Ilevki, a do tam je bilo fest hoda, a natrag je zgledalo da je još dalje, a bila je i na glasu i preštimana još odonda dok se je prenesel glas da su sve čerešnje bilogorske ftečne, zato kaj rastu na slatki zemlji. Na Ilevki je zemlja bila baš dobra, raslo je tu svakaj dost dobro i dalo bi se lepo preživeti, ako neje bilo kakvoga zla od vremena i zločestoga človeka. A i dedo Šimun mi je pripovedal da je, fakat, dobra i za jesti ona žuta ilovača v klancu i da su ju jeli, dok su bili gladni pastiri i to v proletju z mladim bukovim listjem koje je ftečno, onak i malo kiselkasto, dok je mlado.

Sad, kak je da je to bilo, ja zemlju ilovaču, žutu kaj kukuružnjača, do sad nesem probal, a Bogek dragi zna kaj još na svetu bude, morti ju i bumo jeli kak preštimanu finotu i vračtvo.

Ta je čerešnja vredela svima nama više nek kakov dučan, jerbo je bilo besplatno, a moglo se jesti i okrepiti koliko ti srce oče, čem zarudi ona prva grana na vrhu, pa dok se ne pozoba ona zadnja, meka i tamnocrlena na doljnjim granam. Gostili su se tu, osim naše sve rodbine i obitelji, svi susedi bliži i daljnji, svakojački

putniki i namerniki kaj su se tu našli od rane zorje do kmice, a moglo se brati i celu noč, dok je mesec znal svetiti kak gospocki lampaš.

A gostili su se tu i tičeki svake fele i kukci i čmele i krti i jeden ježek, pa mravci, pauki i još kojekavi gmizavi, leteči, podzemni, potkornjaki i kojekaj koje se sve nemre ni videti, ni znati.

Još dok sem bil dečešinec ta mi je čerešnja došla kak da mi je nekakva rodbina, kaj me navek čeka na istom mestu, sigurna i pripravna pružiti svoje svinute veje i dati sve kaj more. Ak je bilo vruče pružila je lada, ak je dežđ curel mogel si se skriti pod granama, a rano v proletju dok se rascvelo sve njezino cvetje, zdaleka se belela kak mladenka nagizdana za svega mladenca. I sve okre nje bilo mi je nekak domače, pitomo. Pak i same koprive kaj su tu rasle, nesu pekle, nek su mi tijam i one dišele. V jesen se njezino listje nasložilo kak posteljka, a oni listi, kaj su zadnji padali, žuti i povenuli, meko su se namestili baš tam gde jim je bilo zgodno mesto za zaspati.

Zaprav, za kaj sem se ja raspripovedal o čerešnji, zato kaj se tu događalo još puno toga, a bilo je slatko. Pod tom čerešnjom se sedelo i obedovalo navek dok smo v goricam imeli nekakvoga vekšega posla, po obedu bi se znali i spružiti v travu, stareši su i zadremali, mladež se šalila i zadevali jedni druge, popevalo se, pripovedalo se ono kaj je zbiljam bilo, kak i ono kaj je nešče zmislil ili čul odnekud zdaleka.

Budem vam sad spripovedal kaj nesem nigdar nikom, samo nemojte da bi komu još rekli, to se ne pripoveda svakom.

Dok sem tak jemput sedel z dedom, on si je popušil cigaretlina, a ja sem pripravljal liko za vezati lozu. Težaki su v goricam delali svega posla, ž njima su bile i nekoje dekličke koje su se tekar vučile delu v goricaj.

- Čuj! - veli mi dedo - Gledíš ti več pomalo ove curičke? Onak morti malko spod joka?

- Da, kaj bi, em su još male.

Oblila me vručina od srama, kaj je došlo dedu da me to pita. Al mi je ipak i bilo milo. Z dedom sem bil nekak navek jako rad divaniti se i spitavati ga koje kaj, a njemu je bilo volja meni povedati kak je negdar bilo i kak bi bilo bolje da je bolje bilo.

„Znaš kaj, ne moraš se ti mene nikaj sramiti. To sve kaj ide svojim tokom treba tak iti. Vidim rasteš, več ti se skoro i mustači budu pokazali. Nemoj biti spet i čekati da tebe cure budu pretekle. I nemoj da bi se zamerjal nikoji, ne znaš kakva je koja i kakva bude dok malko još zraste. Naj gledeti samo ono z vana, nego slušaj kaj pripoveda i još više ono kaj dela. Nigdar nemoj obečati ono kaj nemreš dati ili napraviti! Dirati je ne smeš, ako ona ne če, ali navek smeš reči koju lepu

umilnu reč, to cure imaju rada. Prije se neje smelo curu ni za ruku prijeti, v kolu ako bi plesali, onda se moralo imeti rupčeka i samo se za njega smelo prijeti. Sad več i neje tak opasno, sme se i kušnuti, ako nišče ne vidi."

Ja sem menjal farbe dok sem dedu slušal, sad sem se zacrlenel kak snejina šamija, a onda sem prebledel i ošvical se kak močilnica. Čas sem gledel gore kak lepo cvete čerešnja, a onda kak raste trava.

Nesem znal kaj bi rekel i kam bi gledel, samo sem frkal ono liko v rukam.

Dedine reči bile su mi navek na pameti i mislil sem si kak je on to sve tak znal kak da je z nečim gledel v nuter i znal sve kaj se burka v moji glavi i ne samo v glavi. Pogledaval sem i ogledaval sem se ja za deklama, a tu i tam sem si odmeril koju mladu sneju, al to je bilo tak, za probu. Rekel bi koju šalnu reč da se nasmeju, bilo mi je preveč drago dok se žensko smeje, dok prasne vu smej i dok me pogleda kratko, kak nafal, a onda se brzo okrene i gledi nekaj čist drugo. Kad bi ja samo znal i smel to kaj se ne sme dirati, pa ni ob tom ni misliti, vele da je grejota, a pak bez toga ne bi ni sveta bilo ni života.

Kak čerešjnje, zrele i saftne, zgledale su mi dekle dok bi se zgizdale i zišle pred cirkvu v nedelju, znale bi i zapopevati dok je bilo godovno i dok su licitari raspeli svoje šatre i nudili licitarska srca i bepke. Da, samo su retko proščenja i nemreš z bliza gledeti svu tu lepotu. Nego, samo retko i zdaleka glediš. Al biti sam i blizo kakvi curički neje se moglo leko trefiti, navek su na te gledeli stareši i mudro su čuvali ono kaj je dragomitno, mledno, da se ne bi trefilo nekaj kaj se ne sme.

Dok sem tak jemput išel z paše i teral svoju Pisavu, preko mosta je išla dekla, vidim, nekak poznata, dok je došla bliže, vidim koja je, nakloni svoju glavicu i pogleda me i malko se nasmeje. Po tome kak se je nasmejala, bilo mi je za videti da je i njoj drago kaj vidi mene, a ja samo kaj nesem zinul od vuva do vuva, dok je došla bliže i stala. Bilo mi je kak da se je most pod menom zdrmal od nekakve miline. No vu tom toga, moja se Pisava nekaj lecne i povleče štrika i mene, marše je bilo jakše od mene i moral sem bežati za njom, a Ružica, bila je to dekla z Gornjega kraja med najlepšima v selu. Ona mi se prva zaprav zapisala vu srce. Dobro, znali su stari reči, svaka je cura nekome najlepša, ali dok se Ružica nasmejala, onak milno, samo malko da su ji se vidli drobni gornji zubeki, to je mene zdrmalo fest, da nesem mogel zaspati dugo v noč. Stalno mi je bila pred jočima i nesem znal jel je to zbiljam ona mene pogledala i meni se razveselila kak ja njoj.

Tu i tam smo se znali videti, ali daa, nikak da bi bili blizo i sami, cure su se navek držale na vrpi kak male piščenke, a okre njijov su se motale kakve majke, strine, stare kume ili susede da bi pazile i čuvale da se koja kam v kakov kvar ne otpravi. Nesi smel dojti ni blizo, a kamoli da bi ju za ruku prijel.

Prešlo je skoro leto dana, moji su na Ilevki imeli težake, rezalo se, štucalo i vezalo, pa je trebalo dosti težakov, došle su bomeš i nekoje dekle.

V goricam je bilo puno posla, čerešnje na Ilevki su cvele, dišalo je sve naokolo, pod našu čerešnju smo ostavili stvari, jelo i pilo. Drobne latice padale su ozgor po mladi travi. Nekak se trefilo da smo ja i Ružica bili v prvom redu i nešče je bil žeđen i vikne da nek ta deca z prvoga reda odu po pijaču. Ta smo deca baš bili mi, Ružica i ja.

Ne sečam se kak sem išel po trsju, il sem hodil, il sem letel. Sami, nad nami se nebo plavi, čisto, bez oblačka. Okolo svud je trsje, diši gacija opojno, mogel bi piti kak čmela onoga božega nektra.

Stali smo pod čerešnjom, v čebrici se ladela putra z vinom i flaša z gvercom. Bil sem žeđen, a mi neje bilo do pijače koja se ladela. Bil sem žeđen života. Ruke bi pružal za onim kaj se ne sme ni pomisliti.

Ružica se prignula da zeme litrenku i njezine lasi su mi dodirnule ruke. Kak da su me podragale stija njezine meke kikice, kak da su paliparke sele i mam pobegle. Digla je mam glavu, pogleda na me i nasmejala se, bez glasa. Joči su ji se smejale, vu njima sem videl sebe.

Samo se ja nesem mogel setiti kaj bi napravil, rekel, kam bi gledel. V joči kaj se meni smeju, lice, vusnice, zubiči drobni, lasi kaj su se rasteple po mojim rukama. Čerešnjino cvetje se trusilo po našim glavam, travke su se zibale stija dok bi je dodirnula čmela z krilom.

Sel sem si na travu, a čerešnja je treperila z svojim cvetjem kak moje srce.

-Idemo, žeđni su težaki! - rekla je Ružica i pružila mi ruku da se mam dignem.

Dok čerešnje dozrele, bute vidli kak su slatke, a ja vam morem spripovedati još kaj je bilo dalje. Doznali ste ipak ono najlepše. Moram ostaviti nekaj i za drugi put.

Bilogorske čerešnje još cvetu i dozrevaju, bu se morti našla i koja za vas.

16. 06. 2020.

DRAGINA TREČA ČER

Tibor Martan, Novi Marof

Z obloka svoje hiže Dragica je gledela blatnu reku kak mirno teče. Pozabila je da v roka drži namotano čislo pa je stala špotati vreme vu kojem živi. Draga se rodila tam pred Prvi veliki rat. Mam se privučila na glad i soze. Jedina joj je uteha bil papernati anđel zateknjeni med stekli plavoga kredenca. Veruvala je da on more znovič mira dopeljati svetu, pa je k njemu roke zdigala i bez reči ga prosila jer molitvi ni još preveč znala. Vu praznemi rokica prinašala je Draga anđelu se svoje blago: čisto srčece i nevinu dušicu. Pobirale so Dragičine rokice i soze s mamičina lica koja je saku večerku jokala za možem i molila da ne zgine na bojnom polu. Premišljuvala je Dragica več onda postiha vu sebi da nigdar više neče rata doživeti. A vezda gda je z žitne komore dovlekla staru zibaču i štela svetu daruvati još jenoga mučkoga anđela svet joj je poslal Drugi veliki rat. Još ni praf pozabila Prvi, a Drugi joj je rat več kazal sva zla i kral joj droptinu srečice koju je sprosila od Majčice Božje za svoju drobnu i još navek cecnu dečicu. Vu tom jadu zmislila se najenpot anđela koji vezda više nije stal med stekli kredenca več je bil pospravljeni z božičnemi stvari v papernate škatulje i zdignjeni vu kmicu naiža. Zela ga je od tam i dela med stekla obloka naj sakoga časa totu zagovarja pred strahotami rata njezinu dečicu i moža. I dok je rat v črno ovijal nesrečne ljude, vabil soze, restavljal družine i gasnul živote kak veter sten goreče sveče, v Dragi je se više zvirala potreba za detetom. Furt se molila Ocu Nebeskome na tu nakanu i milo gledela na anđela, dragoga pajdaša vu obloku.

Jesen je toga leta došla bržeše nek lani. Nebiče se saki čas jokalo. Dešč je curel bez konca i kraja. Reke so bile pone kalne vode i soz. Pri obloku v molitve čakala je Draga sonce i nebeskoga Oca smilovanje. Ratno je zlo

bilo fest hudo i toklo je svete reči. Kralo je zlo postiha osmehe i črlenilo z obrazi. Bledi so bili obrazi deteta i čoveka i starca i žene, baš kak i sveče koje se nekak tih dani počelo spravljati za pokojnike, poznate i nepoznate. Podvečer pred same Sesvete dok se kmičilo i dok je Draga petrolejku gasila jer so je deca pozaspala zaletel se veter z žotim listjem v obloke, respril ih i z sobu odnesel papernatoga anđela. Zabadav se bila mam nagnula čez oblok i roke sprožila anđelu, veter neje štel ž njim mučko postati. Zgrabil je ono kaj je nakanil i fletno vušel kak tat. Jedino se listje zadržalo. Vlovilo se ono na soze po Dragini obrazi. Dogo je gledela Draga za svojim anđelom. V njemu su bila ftkana sa njezina sečanja na detinstvo i so ufanje vu bolše življenje. On je jedini znal da oče još jedno dete spodi srca nositi i vu moke ga roditi. I dok se Drage duša od boli stiskala veter je ž njezinim anđelom veselo tancal. Zdigal ga je vu zrak visoko do samih oblakof i nakel spuščal do zemlice pa ga je obračal čas sim, čas tam, baš onak kak dečko pucu obrača vu kolu pred cerkvu na nedeljni dan, a onda je najenpot anđela nestalo. Tožna je Dragica gruntala da je sigurno prepal vu zemlicu prek do sponjih ljudi i da bo tam isto nekoga vusrečil baš onak kak je znal i njo. Neje štela misliti na to da njezin anđel morti negde vu blatu zametani na potu leži. Takaj neje štela ni veruvati vu to da ga je morti i sama reka lakomo zgotnula vu svoje črno črevo.

Nevoljno je bilo Dragino življenje bez anđela. Deteta spodi srca neje bilo, a i molitve so joj bile se ređe. Jedino se je još mogla nasmejati kumi Bari koja je več od Sesvet počela božične pesme popevati. Kuma Bara joj je furt govorila nek ž njo popeva jer so Sesvete prvi Božič. Tumačila joj je kuma Bara od cajta do cajta ovak: „Vu teško vreme se mora popevati jer božična pesma leči bolše od sakoga leka!“ Ta ista vesela kuma Bara bila je donesla Drage i vest da je vu gradu sirotišče pono dece. Tam je bila sama bogčija, gola i bosa, brez mamice i tateka. Sirotišče je bilo prosilo prema rečima kume Bare dobre i pobožne ljude da zemeju koje dete k sebi na koštu. Več drugi dan nakon te vesti Dragica se je spravila vu grad. Fputila se ravno vu sirotište. Trla ju je i stepala zima gda je mučku dečicu vidla na oštre slamice ležati kak ovčice vu štali. Još se nije bila ni praf zgledala okolo, a več so ju male roke bile zgrabile za vrat i nečiji mefki glasek nazval ju je svojom dobrom mamicom. Draga je privila to detešce bole k sebi i ž njim v naručju prešla z sirotišča. Nišče joj nije bil fputil niti reči. Štela je čim prije to blago na roka vu svoju hižu prinesti. Stiskala je to detešce na

prsa kak da je ga bo nešče zel. Štela ga je ftisnuti prek do svojega srca jer nutre ga ne nišče našel. Sredi srca bo samo njezino. V njem bu našlo sam svetli nebeski raj i večne sreče slasti. Najenpot je spazila da su je obrazi mokri i da bi trebala predehnoti. Stala je kre pota i sela na mejaš. Tek vezda je spazila da se jesenski den prevrgel vu lepo vuletje, sonce je grelo i bilo je čuti grlca pozadi vu šikari. Prvi pot od početka rata obrazi so je bili mokri od vročine, a ne od soz. Zmislila se božične pesme kume Bare i počela je stiha popevati detešcu. Zaigralo je celo Dragino srce gda je zamusikana i bezimena pucička, pokle njezine pesme, z žepa svojega fortufa bila zvadila njezinoga papernatoga anđela i stiha joj povedla: „On je rekel da boš došla, mama!" Vezda so opet soze zalejale Dragine obraze. Nakanila se stati i dale krenoti z mučku, ali ju je ona zastavila: „Bomo još mučko totu sedeli! Mi se vrata još nesu otprla, a več mi ih je videti! Gore so visoko za oblaki!" Draga se na te reči skamenila. Mučka je zgledela žoto. Sa je pretrnula jer se takova žota farba pojavi na obrazi čoveka vu času da mu se život gasi. Bila je srdita na anđela, v sveta je otprhal dete joj najti, a vezda da ga ima v svojemi roka na par koraki od svoje hižičke, ono vmira i več ga opet mora dati. Jokala je Draga vu sebi, onak po stiha kak samo mamice znaju za svojom dečicom: „Anđelica, moja mučka! Anđelica… Anđelek moj…" I dok je vu sebi tak jokala kušlecima je prala tenke prsteke, slabičke laseke i mutna oka, a onda je najenpot osetila da so se rokice i nogice detešca oprožile i postale mlitave. Bil je to Drage znak da je dušica z tela prešla na svoj pot k dragomu Bogu.

Mrtvu pucičku dala je Dragica zakopati na groblju mam pri velikom, drvenom raspelu okoli kojega se decu od navek zakapalo. Na belom joj križu nije spisala nikakvo ime, narisala je samo anđela jer je za nju ta pucička bila Anđelica. Anđelica koja je v jesenski dan donesla lepotu vuletja i ufanja da bu skoro svetlo vugnalo kmicu i sonce pobralo krf z pustih i tožnih ledin.

Draga nigdar neje pozabila svoju Anđelicu, a neje zeznala ni zakaj joj je tak fletno zdehnula na roka. Od kraja je krivila rat, a onda gda je minul više o njem neje štela misliti. Vu glase da je neka grešna duša dečice vu sirotišču vu kravskoga mlekeka zmutila živoga vapna ni štela veruvati.

Letima posle znali so vnuki vloviti Dragu vu molitve z papernatem anđelom. Vu molitve je navek bilo čuti ime mučke Anđelice…

(Kratka priča nastala je prema istinitom događaju i posvećena je Dragici Egić.)

PEKEL NAKON PEKLA

Nada Mihoković-Kumrić, Velika Gorica

Eto, draga moja Janek, ne boš se na ovomu svetu više na me popikavala! Preseljil sem se vu večnost. Al kak mi zgledi, ne điplješ od sreče. No kaj je je – organizerala si mi pompozen sprevod! Hm, nek ljudi glede, kad več neso osečali da smo se imeli rada! Na moje fkočene obraze, z tvoje zacmizdrene joči, scureli so potoki suz! Jena me srameče podragala prije nek je skliznola k vuvu. Dobro da neje ostavila traga na memu nalarfanomu licu.

Ti vrabca! Pomladila si me za dobru banku. Zgledel sem kak vu vreme dok sem još veruval da bom čovek tvega života. A narekanje tek! Zbilja nesi žalila našljingane rupčeke. Štela si da svetu zgledi od srca, no mene, koji te poznam v dušu, zgledelo je kak loše nafćena uloga.

Rodbina i prijatelji neso samo f hižu nagrnoli iskazati čast memu životu. Više so sudili o tvemu držanju i kvalitete mrtvačke uslug z kojemi si me nakinđurila. Nakintila si me kak virovsku čuču! Upicanila me kak manekena. Eh, da! Iža f koje smo živeli kakti bila je zajednička. Je, al so senje v nje bile samo tvoje! Ja vu te iži, nesem smel ni zadovoljno spati, a kamoli senjati. Žarko sem to štel, al zapraf nigdar v nje nesem pripadal. Morti s telom, al ni blizu tvemu srcu. Sterala si me i z misli… Samo sem vodil brigu o sake sitnice koju si zmislila.

Al ne vidi mi se da vživaš med ta četri zida. Kajčeš, tak je to v životu. Za velikem smejom oče dojti velki plač. Tom tvemu, sekira je pala f med kaj me više nema. Naveliko je presušal nofce dok ga nesi zebrala za šoca, il on tebe za šocu, sejeno je kaj je što komu. No jajsiga ak te ostavi da pretačeš prazno f šuplje. Al kaj dukše premišljam, ne bojim se ja za tebe. Zna muva gde je skula!

Nikoga za nikaj ne krivim! Znal sem se o tebe, jesem, jesem! Odnavek si bila samoladna dekla. Od vuv do vuv, onkraj tarab i plotov, šeptalo se da si lebudikaj. Bila si preštimane fajte, al med dečki si bila preštimaneša za druge posle. Puno te nji gledelo, kaj je je, al malo te njejo štelo ženiti. Menjala si jih kak cigan konja.

Pripovedajo da si jih obrlatila. Kajčeš, ne im trebal tvoj grunt i penezi. Al mojem japi je itekak, gda je zakartal hižu. Mater i ja bi završili na vulice da ti nesi došla z gruntom i penezi. Ja bedak sem poveroval da ti čez leta bom postal drag, kak si i ti mene bila odnavek.

Posle ženidbe nesem v glave prebrajal f čije si se posteljaj kopitala.

Čak smo i dvoje dece napravili. Tek sem posle zeznal da žene decu zrode i muškem koje nemajo rada.

Zeznal sem fletno za njega. Dugo sem se uveraval kak je on samo plod mega

fantažeranja. Kad te više nesem mogel ni štel, deljiti z njim, odlučil sem da te on delji z tvojemi spomeni na mene. Ak jih imaš?! Šteli – ne šteli, z spomeni se delje naši osečaji i doživljaji.

Gorel sem od znatiželje kuliko dugo boš nosila crninu za menom i glumila ucviljenu vdovicu. Al čujem da se selo več raspripovedalo. Eh, kad bi te on bar fsrečil! No sreča čoveka lekše preskoči, neg zaskoči. Najrajši se nasmeje onem koji ju betežno ne iščo.

F početku me srdilo kaj si mi na sprevod pozvala i popa. Si so znali da leta i leta nesem zakoračil f cirkvu. Al došlo mi je brzo v glavu da je to bila više parada radi sela neg radi mene. Itak ti fala kaj si mi z križem nad mrtvem telom ponudila spas duše. Morti radi toga i nesem dospel f pekel, neg se kopičem f čistilišču, f društvu dva anđela suprotne fajte koji me naizmjence tentajo za svojo prčijo. Ne dajo se uveriti da se ne bom premislil i da bom i na drugom svetu veroval f čoveka. F dobroga i poštenoga čoveka.

Anđel koji lobera za kraljevstvo nebesko veli da za poštenem i dobrem čovekom stoji i vera f Krista, i život f Kristu, i da nema razloga da v Njega ne verujem!

Anđel koji stražari na ulazu f pekel pak govori kak sem vu velike zablude! Dober i pošten čovek negda senja i zabranjene vžitke. Katkad ih poskrivečki i vživa. Zeberem li pekel, bom pajdaš z vrpom časne i preštimane ljude z ovoga sveta. Odbil sem ga! Navek bom veroval f svega dobričinu i poštenjaka!

Anđel pred peklom me i uvredil! Nazval me je hurmakom hurmastem! Al ja bom vuporen – nišče me z ničem ne bo prisilil da menjam mišljenje! Onda mi se anđel pekla usudil pretiti z Njem. Kakti, Ooon se zna i Ooon me bo prisiljil! E, da! Zna i da nesem vmrl nesretnem slučajem! Gledel sem ga f čudu. Pokazal je prema nebu i rekel kak i On i ja to znamo. Ze sakem treptajem mega joka menjal je oblik. Jemput je imal krila na rptu, a drugi put roge na glave. Anđel prevrtljivec! Konvertit po potrebe. Kak da je političar.

Nakon kaj je malo počkomel, zdobrovoljil se je i dodal kak za mene ima jenu strasnu Beatrice uz koju bom brzo ozdravel od tebe. Za razliku od Danteove ona živi na granice čistilišča i pekla i nudi sakačke vžitke nesprobane s tebom.

Zamislil sem se nad rečima Anđela pekla. Još premišljam… To kaj si mi napravila, ne lepo od tebe. Al ti zapraf ni ne razmeš kaj si napravila, neje ti ni žal. Kak da opče nemaš savest! Ah, i moja se prekesno prebudila. Osveta me zaslepila i vrinola v neoprostiv čin. Najviše spram dece.

Mira i Marin se me više brino. Optomgušče dojdo na moj grob, a imel sem osečaj da im više ne trebam. Sin Marin čkomeči je mladi čovek kojemu treba i materino joko koje gledi, a čkomi. Bil sem prestrog prema njemu. Ne zna se nositi s ponosom, betežen je od toga kaj ga neče dekla koju on oče. Kak jotec, betežen od istoga betega, nesem mu preveč mogel pomoči. Dugo mi neje došlo z riti v tikvanju da je po temu na mene.

Osečam da se povlači f sebe. Nikak da zeznam jel se dela zbilja o tuge il oče z tugom nebetežno živeti? Nadam se da i bez mene bo postal svoj čovek. Ima još tebe, al kak zgledi, zadnja leta si zabila da imaš decu.

Tek s ovoga sveta osečam da mu najemput trebam. Dotmar toga ljudi ne vide f zemaljskom životu. Oči im se otpro čem dojdo na drugi svet. Al prekesno.

Čer Mira je na tebe, bila f pravu il krivu, z nosom dere nebo. More se reči i da zna kaj oče. Al za nju me je i više stra. Zvetrena je i nora za bedarijami. Prava našinjenka. Željna uspeha prek noči. Sakomu mora zapeti za joči. Nekojden sem zeznal da se i ona menja. Došla mi je na grob z buketljinom žute ruž. Setila se da sem jih imel rada vu vrtu. Z vlažnemi joči žalosno je gledela moju sliku f crnem mramoru i priznala da ji falji jotec.

Poverila mi se kak je norela na moje savete, a sad je falje. I znaš kaj je još rekla?! Da ju sloboda koju je ti daješ opčini kak coprnica i odvleče na krivi put.

Sama si preveč imela rada slobodu, a ja sem predugo glumil slepca. Ajjaj, moja Janek, nikaj se tu nemre – kriv sem si sam – kajčeš, preveč sem te imel rada i preveč ti veruval!

Još mi je naša čer šepnola kak ne veruje da sem napravil to kaj ljudi pripovedajo. Zmoljila je tri očenaša i samo kaj se neje rasplakala.

Moja pak mater, Janek, odkat smo se oženili, mislila je da sem premalo đeđeren za kuražnu deklu kakva si ti. Rekla mi je da ideš vulicom kak na federima, a ja nuz tebe kak mrtvo puhalo. Potmaljiv i dumast. Čim so svati prešli zdijavala je: Sneja f hižu, vrag f hižu. No kuliko si ti bila đeđerna dekla, tuliko je ona đeđerneše premetala tvoje nofce f svoje rukaj dok je japu strefil šlag.

Još je moja mater rekla da ja ne znam z ženom koje je žmekše čkometi neg dete roditi. Obnarjala je da sem ti bil predober i da me skupo košta moja mirnoča jerbo si ti žena tri dana stareša od vraga.

Ima mater malo i praf! Kad sem ti moral nekaj reči, okolišal sem kak maček okolu vruče kaše. Govorila je da bi se bilo drugač da ja od svatov nesem bil pod

tvojom pocuknjenkom, neg ti pod mojemi šakami. Jemput je rekla da bi ti itekak došla pameti da sem ti pokazal kakvu ruku imam. Neje moja mater pri sebe kaj tak misli! Kak vežbati šake na nečem kaj imaš jako rad? I sad je ona uverena da sem si to napravil zato kaj si rajše kušuvala druge neg mene.

More biti da se osečala krivom kaj me ne mogla nahuškati protiv tebe?! Kaj si morem kad sem tebe takvu kakova jesi, ja ovakov kakov jesem, imel tak rada? Nesem od onejo smutljivcov koji šakami žene kažo kuliko ju rada imajo!

I tak moja Janek, v glave moje matere, ti si, prvooptužena za moj beg v grob. Teško se naluknoti v možđane moje matere. Morti ju peče savest kaj je i ona zapraf podržala joca i poveruvala da boš vredna i dobra sneja?! Kajgod je razlog, tak je, kak je. Saku večer vužiga sveče i oče silno pripovedati z mojem duvom. Al moju mater, zapraf, istina i ne zanima. Nigdar me za života neje slušala, kak bi me čula z onoga sveta!? Uverena je da se tebe sudba hudeše opatrnola.

Tu gde sem sad, ne bom se z nikem zročaval! Na kraju sega, spremen sem se i fkoriti. F trenutku osvete bil sem hraber i ponosen kaj sem bil kuražen osvetiti se. Kak tvoj muž po paperi, nesem više mogel nositi roge na glave. Kad si bolje premislim, osvetil sem se sam sebe. Ne mi palo napamet da decu ostavljam na milost i nemilost svetu kojega sem zanavek napustil. Ja sem te koji je najviše hude sudbe fasoval jerbo sem te, bedačec, imel rada više neg ti mene. Nišče tu nikaj nemre.

Zato mudro čkomim i ne pojavljujem se f svetlosti sveče. Mater je zadnja koje bi istina o nesrečnom slučaju z predumišljajem hasnela. Hm, nesrečni slučaj z predumišljajem!? Dobro sem to formuleral, kaj ne? Al još bolje izvel! Istražitelji so nesrečo temeljito ispitali i ne sumnjajo f nesrečen slučaj. Žal mi je kaj ljudi i dalje pripovedajo.

Em se ti, moja Janek, nikaj ne boj! Ljudi navek nekaj pripovedajo! Službeno je se proglašeno nesrečnem slučajem. Bez predumišljaja, ha! Kaj boš z svojom saveščom, ne me briga. Da mi optomgušče obijdeš groba, ne bi se sake noči zaletal f tvoje i njegve senje. Mogli bi skupa navrnoti na moj grob, onak vusput, dok se špancerate. Kak god čudno zgledalo, on s tebom na mojemu grobu, ne bi me zasmetal. Ti bi mi pripadala onog časa kad bi ftikala ružu vu vazu pokraj moje slike fklesane v mramor. Makar i ne bi bila crlena. Ja bi se špinčil jerbo bi on to ljubomorno gledel.

Draga Janek, z vremenom sečanja blede i se menje bole. Menje f memu nego f tvemu svetu. Morti i koji svetec il svetica k mene prste okrene. Bilo bi mi drago da i Bog neje sasma digel ruke od mene. Vele da je spremen više oprostiti neg osuđuvati. Morti me vrne na Zemlju kak Mirina i Marinova anđela čuvara. Tak je to lepo čuti. Baš bi se veseljil!

O predlogu Anđela pekla da me spari s Beatrice više i ne razmišljam.

Beatrice nakon Jane? Zvuči tajanstveno. Al nakon pekla na Zemlje, ne mi treba

pravi pekel. Rajše bi ostal f čiščilišču. Se si mislim da me i Bog bo tam na duže vreme smestil jerbo sem zapraf dober čovek. Bog, za kojega vele da je ljubav, u mojem slučaju i nemre drugač odlučiti. I za Njega to bo izazov. Zna da mu je leko služiti tam gde vraga još nema.

Ak me mam pošlje f nebo, bom postal tvoj anđel čuvar! Bom nadgledal da ne nahudiš i svojem drugomu čoveku, da i njega s tebom sreča ne zaobijde.

DRAVSKE COPRNICE…

Sunčica Orešić, Kalinovec

Vu zelen poiskati koju reč. Pak se to nemre. Kaj ne? Morti bi se dala koja boja zevleči van. I to s kistom. Kak drugač? To bi jedino tu, polek reke Drave, znal napraviti naš Ivok. Pak je on slikar. I to još kakov…

Još spiš. Još spiš, kist ti zelen vleče. Po malo. Naj biti nagel. Pak stigneš. Narisati. Vdenoti si. Oči rasprti širom. I z suncem se sresti, kak ti buden…Steklo zapackano. Nemreš razabrati kaj si celu noć risal. Kaj je s tebom Ivek? Ranje je uzde preuzelo, pa te na noge postavlja! A ti bi još malčice spal…S kistom vu rukami. I samo z jenom senjom. Dravske coprnice…

- Ivek! De si Ivek? Nemrem te fanj čas najti! O, moj sinek premili! Rado si pak celu noč risal nekakve bedastoče! Od toga se nemre živeti. Velim ja da budeš kruva gladen. Ivek! Da si se mam zbudil! Ne budu tebe krave čekale! Ja nemrem otiti ni do štale! Znaš da sem već stara i betežna! Diži se! - veli njemu na srdito mati, a on nikak da joči raspre.

- Pusti me mati. Još samo jeden čas da si pospim. Ne bum celi den za ništ. Nek krave čekaju, pak imaju čas. Kaj da budu delale?

- Mam da si se zdigel! Kak mi to moreš reči. Dečko za ženiti, a tak pripoveda! Mogli bi te susedi čuti. Ne buš se radi zli jezikov nigda oženil.

- Selo, selo i samo selo. To je važno. Ne kaj ja velim, nego selo…

- Odi k stolu. Naječ se v miru. I primi se posla. Tak bu najbolše za se.

- Je. Za se bu najbolše. Jedino kak ti veliš. A de sam tu ja i moja reka Drava? Ona je moj celi svet. Moj život. Poradi nje se ja tak vesel budim. I sako ranje si otpopevam pesmu, koja je njoj u čast pisana. Moja Podravina. Moja rodna gruda. I se na njoj…meni tak srcu milo…Lepota moja. Navek širim ruke prema njoj!

- Ivek. Ivek…

- Što je to? Kaj očeš? Zakaj šepčeš? De si? Ne vidim te. Pokaži se ak smeš! - vikne Ivek i krene prema Dravi, još navek jako pospan.

- Ivek! A kam te nevolja nosi? Tak si rastelesan z iže zišel! Vrni se doma! Ivek! - vikala je mati za njem, no on ju neje štel slušati.

- Zovu me! Moram iti! - bil je več fanj daleko gda je viknol.

- A što bi te zval? Što te more zvati k Dravi? Pak reka Drava ne pripoveda. Tamo je samo nekoliko iž nuž nju. A vu njema vele da žive dravske coprnice. Da nesi slučajno k njema krenol? A zakaj sinek moj? Pak vu selu ima tak lepi dekli za tebe…

…šepče Drava…Moje joko plavo. Kapla v boji z listekom se igra. Vu vodi jeden svet. Svet od čuda tkan. Kaj se krije v njem? Jeno leto, ili leta sto? Jena zima…srežom oblok risan…Jena grana, rast vu megli, dravske ftiće išče. I čuje pesmu. I cimbule stare. Violine, što polek Drave svate prate. Rodna gruda, nebo prezebrano. Navek Bog. Navek Isus, na razkrižju križ prekriži…šepče Drava…

- Ivek! Tu smo. Dojdi bliže.

- Ja nikoga ne vidim. Pa kaj je z menom? Morti si ja to zaprav umišljam da me nešče zove. Bilo bi najbolše da se doma vrnem. Da me stvarno coprnica ne zacopra. A bilo je reči da su negda vu davna vremena, coprnice postojale. I da su dečki poradi nji glave zgubili.

- Ivek! Bliže reki moraš iti. Ajde, kaj se bojiš? - pak je on čul isti ženski glas.

Ivek se nikak neje mogel odlučiti otiti bliže k Dravi. Stal je med brezami i gledel vu vodu. No, malo dalje su bile nekave stare iže. V travi obrasle. Zgledelo je kak da vu njema nišče ne živi. A baš odonud je i dolazil ženski glas.

- Nikaj. Idem ja nekaj risat. Tak bude zaprav najbolše. Bum si imal vremena premisliti kaj da napravim. I malo se smirim, tu, polek vode. Kaj mi fali? - rekel je na glas Ivek i počel nekaj risati.

- A kaj bi to trebalo biti? - pak je on čul isti glas, ali nikoga neje videl.

- Drava! Nju bum pak risal! Zato kaj ju najviše volim! - viknul je Ivek na srdito i pogledom iskal okolo ženu s kojom se menil.

- Mene najviše voliš. Ja sem ti najdragša. I tvoja bum zanavek. Mene nariši!

- Pa ja te niti ne poznam. No, moram priznati da si jako lepa. Te tvoje plave lasi i joči plave…

- Ti me od navek voliš Ivek. Ja sem reka Drava. Ja ti bum pamet oduzela! I ti budeš samo moj! - rekla je žena i počela ga grliti i kušovati, a on se neje branil.

- Jelena. Ja sem Jelena. Zapamti si to dobro. Navek me budeš senjal. I navek iskal med vrbami. Tu, polek Drave. Se dok budeš živ. Druge dekle ne buš imal. Tvoje srce sam ja zela. Jelena…

Ivek se najenput zbudi i širom joči raspre. Ogledal se je levo i desno, ali niko-

ga nigde neje bilo. Samo je Drava mirno tekla, a sunčece je bilo već na odlasku. Štelo si je i ono počinoti den denešnji.

- Se sam ja to rado senjal. A kaj drugo? Sečam se da je bila jako lepa dekla. Rekla je da je njejino ime Jelena. Da. Tak je. To rado nesem senjal, ili pak jesem? Joj, budem zludel od muke! Kaj se to s menom događa? Celi den sem bil tu. Mati me bude vmorila! Bolje mi je da se ne vrnem doma. Ali, Jelena…

Ivek se je skočil i zel svoje stvari, pa krenol. Znal je da bude dobil špota. No, neje ga bilo briga. Tak mu je saki den bilo. Od ranja do večeri. Putom je poskakival i fučkal kak nigda prije. Sam se je sebi čudil. Kak da s Drave ide neki drugi čovek doma.

- Mati! Evo me. Došel sem! Idem mam v štalu! - viknol je veselo.

- Fala Bogu da si se vrnol živ i zdrav. Ajde, večera je na stolu. - rekla je ona i prekrižila se.

Kesne, za stolom, Ivek je naveselo štel pokazati materi kak je Dravu narisal. I gda je meknol obrisača od stekla, imal je kaj i videti.

- Jelena! - viknol je vu čudu i pogledal v mati, a ona je samo klimala glavom.

- Znala sem. Coprnica! A kaj drugo? Dobro da te neje vu vodu povlekla. Tu si imal sreče, velim ti sinek moj. Da više nesi nigda išel na Dravu!

- Ja nesem nikaj kriv! Ja sem se branil! I nesem štel da me sega skušuje! Bog mi je svedok! Zbudil sem se i nje nigde neje bilo! Tak je mati, kak ti velim! Ja moram iti nazaj tamo. Drava je moj život. Se mi je ona…

- Ne peš nikam kad ti velim! - mati je na srdito rekla i bez večere otišla spat.

…steklo puklo…A srce? Kaj je ž njem bilo? Srce črleno i plavo. Zaljubljeno. Vek vekova. Kist se još navek po inju vleče. I po šumi rasta. Zdene ruke. Duša zdena. Sama. Kaj da si misli? Kaj da snuje? Kak da uzdene? Boli ljubav! Vusnice suve, polek tolike vode…išču kaplu…Nade i ljubavi. Jelena je tu. Navek je ona tu. Vmira se i rađa saki den! Jelena! Život ide kraju! Jelena! A kist se jedvaj vleče od starosti… steklo puklo…Dravske coprnice.

CIFRA I JAGODA

Slavica Sarkotić, Lekenik

Dve kravice smo imeli. Cifru i Jagodu.

Cifra je bila črlena i bela, šara kak one bažul šrekanec kej sem ga z babicum po kukurize brala.

Jagoda pak je bila skoro čistom bela, samo malo je žutoga po sebe imela.

Imela je oči velike, okrugle i navek vlažne kak da su suzne, i trepavice duge, duge i svilne.

Rad sem je imela obodve, posebno Jagodu zato kej je bila mirna i poslušna.

Nigdar ne z glavum mavala gda bi je dosadne muve i obade s čela tirala.

Nigdar me ne z rogom osmeknula če baš se mama navek bojala i govorila mi da nejdem kravam preveč blizu.

Rada sem išla z mamum čuvat krave.

Ona bi se zdigla rano, a ja bi došla posle gda sem se zbudila.

Bilo je leto, toplo i dišeče. Lipe su cvele i dišale.

Trave su bile meke, živice pune kupim i trnin i glogove črlene bobic a bori su šumeli.

Tu jesen sem kretala f školu, bilo je to zajne leto bez obavezi.

Dok su se krave pasle oko trafostanice mama i ja smo sedele na stolčekima i slušale kak trafostanica zuji i bruji.

Na metalne vrate je bila črlena strelica z natpisom "Visoki napon! Opasno po život".

Unda sem prvi put videla tak nekaj, nekaj kej je opasno po život.

Sejeno sem se gda bi mama okrenula glavu primikala betonskomu platou oko trafostanice i pobirala kuglice katrana tere su se topile na suncu.

Od nji sem delala figurice, male črne čovečulke i loptice.

Naslonila bi se na mamu a ona mi je dišala po sopunu Elida i još po nečemu kej unda još nesem mogla razeznati a puno kesneše sem spoznala da je to one miris kak mame diše i takovoga mirisa nigdar više v životu nigde ne najdeš.

Od toga ti se mirisa spi i obuzima te mir i toplina.

Mama je v ruka držala knigu, zvala se "Knjiga za svaku ženu", imala je plave korice, bila je debela i u nje je sekej korisno pisalo, od toga kak se od razne bolesti zaštititi, kak ručni rad delati i kojekakve kolače mesiti.

Mene je bilo najzanimliveše gledeti crteže male dece najprf su samo dva zuba imeli na slika a unda je bilo prikazano kak im se više zubi raste i kej im treba za jesti davati, kak se povijaju i slično.

To mi je bilo čak zanimliveše nek gledeti v slikovnicu "Ivica i Marica" teru mi je mama dala.

Več sem sa slova znala i celu slikovnicu napamet.

Se o zločeste mačehe i veštice tera je Ivicu štela skuvati i pojesti.

Ja sem se rajši nagledala v maminu knigu i nadala sem se da ona ono o dece gledi z nekakvem razlogom, da bum morti sestru ili brata dobila, ali niš od toga.

Na sestru sem čakala sedemnajest let.

Cifra je imala teleka, lepoga črlenoga bikeka, komaj jedva su mu se rogi na čelu nazirali.

Bil je zaigran i drčal oko Cifre i Jagode a one su ga z glavami i repi tirale.

I baš je unda Cifra otišla f kukurizu suseda Franca.

Kukuriza je bila prek kolena, tamnozelena i sočna.

Mama je skočila ze stolca i podrčala za njum, znala je da se bu sused lutil če Cifra kvara napravi, a ja sem podrčala za njum.

Navek sem drčala za njum.

A telec je podrčal za menum.

Z glavum me porinul f pleča i vrušil na zemlu.

Ne bilo baš kak vu nem filmu "Sonja i bik", ali bome sem se zdrevenela od strava. Ležala sem na zemle a on me rival z glavum kak kakvu igračku.

Sečam se samo da sem čula kak mama kriči tam od susedove kukurize i gledala bu li mi telec na prsa stal i zdrobil me.

A unda sem osetila nekej kak topli povetarec, bila je to Jagodina sapa, stala je nad menum i telca od mene odrivala.

Ja sem se zdigla i kučila travu ze sebe a ruke su mi drhtale kak šibe na vetru.

Mama je dodrčala, plakala se i obimala me je kak da me oče zdrobiti i samo je rekla, naj dedeku povedati, bi se lutil kej te nesem čuvala.

Nesem povedala, a Jagoda je od unda imela poseben tretman pri nami.

Ni denes ne znam kak se dogodilo da su ju prodali.

Razlog je bil te kej se ne teliti mogla.

Leta i leta su ju moji imeli, a nigdar teleta od nje.

A dobra je bila i fajn je mleka davala.

I spasila me je.

Ali bilo je to vreme kad su stareši donosili odluke kej se bu delalo i moja mama ne mogla sprečiti tu prodaju čak ni da je rekla kej se unda na polu dogodilo.

Rekli su mi da su ju dobromu čoveku prodali, ali istine za volu ja mislim če ju moji nesu mogli držati da ju ne ni negdo drugi i ne smem ni pomisliti de je završila.

Da se mene pitalo nigdar ju ne bi prodali, bila bi pri nami dok ne bi mrela od starosti.

Ali bilo je penez treba, hiža se nova zidala, penezi od Jagodine prodaje za cigel su otišli.

I telec je prodan, ostala je samo Cifra.

Nju sem čuvala još leta i leta i s knigum v ruka za njum po polu drčala.

Bilo je to z Jagodum i bikom pred šezdeset let.

Denes kad sem negde vu gostima znaju me nuditi z teletinum ili govedinum.

Fala, ja to ne jem, velim.

Bogek dragi, a zakej?

Em je tak meko i sočno, vele.

Ja ne velim niš, samo okrenem glavu na stran i pogledam čez obluk na pole.

A tam mi se navek več tulika leta priviđaju Jagodine velike vlažne oči z dugemi svilnemi trepavicami.

DROŽĐENKA

Đurđa Vukelić Rožić, Ivanić-Grad

V jesen, posli idu kraju i pribiremo vse kaj nam bu treba za prezimeti, nama i naši marvi. Počne i jesenska sjetva, misleči na drugo leto. Gda mošt otpulimo, a trop otkipi, dojde vreme za rakiju peči. Za me to je vreme tornada na dvorišču i cunamija pri hiži, slično kak i po kolinju. Ko prvo, Jožek se stacionera v pecari mam do letne kuvinje, vuz ganjk do svinjcev i tora. To vreme je nedostižen i nedodirliv, pravi Eliot Ness*. V hižu se navrne na jelo i malo prespati, v jutro prede nek se sunce pokaže, več je pri kotlu. Meni to dobro dojde, malo si počinem od njegvoga zanovetanja, počistim celu hižu, mi se ne mota za petami. Inače, gda perem jobluke kriči: „A kaj se vraga mučiš. Zutra bu kiša i pak po starom!“ Gda brišem steklo na goblenima i slike na zidu: „Bu je dim pak zamaglel. A i lepše su zmazane da ne vidim kak sem mlad i bedast bil!“ Navek je kontra toga kaj delam. A na red dojdu i ormari. Šest-sedam put na leto premečem njegve jakne, sakoe, šesnajst pari cipel i tenisic a vse to novo, nigda ni oblekel ni obul. Odela kaj su od venčanoga na dale rasla i broji bili vse vekši, sad malo po malo nosimo Zlatku, našemu selskomu šnajderu kaj prikrati nogavice i rukave i vušije lače na riti, naredi duplo kopčanje na kaputeku, pak su onda po novoj meri i ko nova. Vse presložim, gurnem friške vanjkušeke z lavandum v žepe, obrišem prašinu i presložim posteljinu i stolnjake. Malo podragam svoje prelepe našivavane koperdeke i spremim nazaj. Vse prejde, a bilo je veselje našivavati, popevati i z sestricam se spominati z večera, gda smo još vse doma bile i mlade. Miholjsko sunčeko je jako i nisko, samo širom otprem vrata ormara i vse jobluke i vse se lepo zlufta.

***

Gda je trop bil zrel Jožek se spremal na velike posle. Gda gazda peče rakiju, imanje je moja briga. Kravam kosim travu, kuham za nas i svinje, dojim krave, nosim mleko k Ani za laktofriz ... jer, Jožek peče rakiju! To vreme kaj da je na drugomu planetu i ni doma. Ko godišnji odmor. Več sem vidla da je zalihe špeka,

kobasic, suhih sirekov, crlenoga luka i češnjaka odvlekel v letnu kuvinju. Zel je i dve flašičke našega ajvara i kisele, lute feferone ze špajze. Prvi dan, gda je vse postavil i otišel v dučan po nekaj, odnesla sem tam tri kuhinjske krpe, salvete, na stol prestrla stari, negda doma tkani stolnjak i na lepu okruglu desku metnula još topli kuruzni kruhek z brašna naše starinske kuruzice stodanke. Za vreme proizvodnje to malo rakije znala sem kaj bu – promet kak na Glavnom kolodvoru. Treba rakiju sprobavati i pomoči gazdi kratiti vreme. Ni lehko sedeti dan i noč, v toplom, vuz kotel i meriti rakiju, kolko gradi sad, kolko posle, i jesti dobrote s tavana. Bi mogel zadremati, opasti s fotelje kaj su ju deca dovezla ze Zagreba, šteta hititi. Ili bi drožđenka mogla cureti s kante van. Si sirota gradska fotelja ni mislela da se bu v alkoholni pari tušila. Zato bar dva dedeka moraju dežurati pri kotlu.

Vu to vreme glavnom majstoru treba puno vruče, jake, domače juve. Gda zametne novi kotel a rakija još ne curi, pajdaši odeju domom a za čas dojde nova smena pomočnika, pak gazdu zovem na obed. V loncu juve kuvala se govedska kost, fanj komad govedine, pol kokice i tak dvadeset deka svinjetine s puno mrkve, peršuna, celera, prepečenoga crlenca na tabli, dve čehulke češnjaka, tri lista vegete, malo soli i papra, tak da lepše diši hiža i dvorišče, i obavezno dva lista poriluka, pol lista kelja, frtal korabice, cvetek karfiola i listek friškoga zelja. Moj recept. I tajni sastojek – malo cimeta. Naredila sem taranu i gda mu juhu zakuham v dvelitrenoj ranjglici, ima vrući antibiotik kaj leči vse, čak i štucanje od prefriške drožđenke. Preceđenu juhu zamrznem pak imam pet-šest obedov v pripremi a s kuhanim se mesom počastimo z domačim renom i restanim krumperom. Drugi dan je na redu ajnprem juha z noklicami i puno peršunogova lista, nekaj v rolu reš pečeno i puno salate a trejti juhica od domačega paradajza ili filana paprika. Am je čovek v stresu, znal on kaj to je ili ne. Mora se pametno i zravo raniti.

Druga su stvar bili telefoni. Jagica: „Čuj, Ifkica, to s tvojim Jožekom i rakijum mi ide na živce. Vsaku jesen moj se Blaž preseli k Joži. Stiraj ga doma, dost je bile!“ Ili, lani, gda je Štefa Rubetićka zvala, ona kaj ju je Vladek Šoštarič ze Siska spuknul i dopeljal doma k sebi s troje dečice, vudovica: „Lepo te pozdravlam, Ifkica, prosim te, jel moj Vlado pri vami, nis ga vidla od čera! Se bojim da mu se ni kaj stalo.“ Fina ženica, štela sem joj reči da mu je dvadeset i tri mušice zašlo v desno vuho i još trinajst v levo oko, pak na otomanu v letnoj kuhinji spi. Još su me i babe danjgubile! Onda se na dvorišče navezel Branko, ima hižu mam pri štreki vuz našu stanicu ze lepom novom fasadom. Žutom kak sunce. Dovezel je sudič s tropom tak za pol kotla, naj bi mu Jožek spekel rakiju. Lani je isto tak bilo, a Jožek je ti trop moral hititi i mam ga zakopati v gnoj da se ne vidi. Bil je kisel i plesniv i stoga niš. Još bi bil kriv da mu je drožđenku skvaril. Dali sme mu petlitreni demižon svoje rakije i dobro sudič oprali. Če se mene pita, to ni bilo v redu. A, veli moj gazda, gda idemo na vlak, ostavim na njegvom dvorišču traktor i beciklin,

če trebamo, preveze nas doma. Kaj misliš da mi neko na stanici odšarafi nekaj s traktora! Moramo biti dobri s ljudima. Dobro se s dobrim vrne.

Ofenziva i *projekt rakija* se nastavla, sad već trejti dan. V dučanu me zestala Barica Mustačova, veli, bi mogla vse te muže kaj je tam držiš pustiti doma. Celo selo ima problema gda Jožek peče rakiju! A kaj sem joj mogla reči? Nis dozvolila da se zarate muški protiv ženskih. Primirila se, zutra bu vse rešene. Če je žena pametna, popusti i to prejde. Ti stari dečeci imaju svoje jesensko plemensko okuplanje, im je to treba, još od doba skupnoga lova i življenja v špilji. Tak vele učenjaki, sem prečitala naslov v cajtungu gda sem peč kurila.

Četrti dan, odnesla sem im veliki protvun vruče bučnice, fanj slane, bome ih je tam šest sedelo pri kotlu, kaj oko oltara. Bil je aldamaš. Na velikoj deski bila je narezana bela kobasa, češnjovka, špek i gda sem vse to na čas gledela, zafalila sem Svevišnjemu kaj nam je dal zemlicu koja rodi, dobru godinu tak da našu muku ni odnesla poplava ni vužgala suša i zdravlje kaj sme sve to sami priskrbeli u ovim kesnim letima. Malo sem si sela ž njima, v interesu svetskoga mira med planetima Venera i Mars. Zaprav, cajti kaj su dedeki bili skup i prisečali se detinjstva, vojske i pripovedali o našim starima, dobro su im došli. Celo življenje imaju na plečima brige: familiju, hižu, grunt, marvu, vojsku, puno mučeničkoga posla ... a čkome, kaj da su se ze tim rodili. Kak i mi babice, i oni imaju svoj križ.

Posle su prali kotel, suđe, pospremali pecaru i letnu kuvinju, donesli vse suđe v hižu. Počistili su oko štale, drva su bila scepana i naredili su tri velike kištre trešča, pozubatali i pomeli drvocep i skurili pod kotlom trešče, koru i grde kvrge kaj se ne daju rascepati. Zgledelo je da imaju energije od drožđenke i naših tavanskih poslastic. Vse je bilo onak kak Bog zapoveda. Bojala sem se da se ko ne poseče zua širočkum ili sekirom, a vse je prešlo v redu. Jožek je skinul radne lače i vsu robu, hitil se v kadu, ja sam vse to dala v perilicu. I to je bilo to.

Kad, pri fruštiku, veli meni Jožek:

- Babica, lepo se spakeraj, zutra rano v jutro peš z Maricom Ordanićkom, Katicom Šporčićkom i Štefom Kralevom v toplice. Mirekova Anka nemre iti, im je čer znenada rodila. Vse je plačene, tri spanja i četiri dana na bazenu z fruštikom i obedom. Zemeš si jesti z doma ak sfali, nekaj penez za kavu i sok. Neču čuti ni reč o tomu da najdeš, si me čula!

- Otkud sad pak to?

- Predložil je Mirek i to kad je pojel pol pekača tvoje bučnice. Rekel je da niš ne košta, samo naj mu spečeš bučnicu prede nek peš, da bu samo nju jel dok je sam doma, žena je prešla k čeri. Tak mu je fina tvoja bučnica.

Zgledi da je Jožek v pravu, dobro se z dobrim vrne. Bome sem se veselila izletu v toplice! A vu tom gradu imam i sestrčnu kaj ju nis vidla od nejne svadbe, bome pemo na kavu, bumo se napripovedale. Bum joj i flašičku naše domače

drožđenke zela, stare, odležane. Za lek. Čer Ankica i zet Tomek dojdu k dedu na imanje, bum bez brige.

****The Untouchables*** - američka TV-serija. Glavni lik Eliot Ness i njegovi detektivi borili su se protiv organiziranog kriminala u vrijeme prohibicije u Chicagu 1930-ih.

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282-3 Krleža (497.5)
Primljeno 2021-10-02
Prihvaćeno za tisak 2021-10-15

KRLEŽIN KAJKAVSKI TROLIK/TROLIST/TROSLIK (MODEL I VARIJACIJE U KONSTRUKCIJI LIKA KAJKAVCA: JOŽA, PETRICA, VALENT)

Emilija Kovač, Čakovec

Sažetak

U kompleksu dugovremene Krležine zaokupljenosti kajkavštinom kao jezikom i njome upisanim svjetonazorom, rad analizira mentalitetne i konstrukcijske momente (označenost lika jezikom) u oblikovanju trojice osebujnih kajkavaca: Jože Podravca – „Povratak Filipa Latinovicza", 1932., Petrice Kerempuha – „Balade Petrice Kerempuha", 1936. te Valenta Žganca – „Na rubu pameti", 1938. Obiman raspoloživ materijal sažimamo na diskurs navedenih likova (i diskurz o njima). Likove razmatramo kao samostalne i samosvojne konstrukte, a njihovo pojavljivanje u vremenskoj sukcesiji i njihovo usložnjavanje otvara mogućnost pristupa kao varijacijama srodnog koncepta.[1]

Ključne riječi: Miroslav Krleža; intertekst; ironija; esejističnost; kajkavština; usmeno-književni oblici

Književni oblik

Osebujnosti Krležine poetike, oblikovane u okružju avangardnih invencija/inovacija, koje tendiraju ekspresivnosti i provokaciji, u konceptu njegova teksta očituju se fraktalno – na detaljima jednako kao u globalnim strukturama – te ih možemo problematizirati/motriti kao stil, lik, kompoziciju, vrstu. U tom smislu

[1] S temom u vezi sasvim umjesno, očekivano i logično, može se postaviti pitanje korelacije s likovima ratnih novela, no inicijalna je ideja istražiti srodnost spomenutih triju osoba individualiziranih. [Tekst objavljujemo uz 40. obljetnicu smrti velikana hrvatske književnosti Miroslava Krleže (Zagreb, 7.07.1893. – Zagreb, 29.12.1981.) – op. ur.]

zbog stopljenosti uključenih fenomena (lik, sredina, jezik), zbog koje možemo govoriti o izvedenosti lika iz jezika i sredine, držimo važnom detekciju nekih specifičnih tipova diskursa i njihovu provenijenciju. Budući da su tematizirani likovi definirani i distingvirani jezikom i predajnom kulturom, tj. pripadaju konkretnim, vrlo osebujnim i vrlo zatvorenim (pa stoga i konzervativnim, dijelom ne/bespismenim)[2] sredinama, čije su usmene norme vrlo obvezujuće za pojedinca, nužno je aktualizirati njihovo kulturološko okruženje, odnosno upisanost poetike žanrova usmenosti, ponajprije jednostavnih oblika, u diskurzu likova i oblikovanju karaktera.

Krležino posizanje za prepoznatljivom retorikom jednostavnih, predumjetničkih usmenih oblika (od jednostavnih oblika mogu se prepoznati elementi kazusa, poslovice/izreke, od retoričkih oblika brojilice, brzalice…)[3] sagledavamo prvenstveno kao element karakterizacije lika: njihovo „proizlaženje iz jezika"[4] naznačeno je time što su monologični, oblikuju se iz prirode jezika i kolektiva kojem pripadaju, koji ujedno i oblikuju svojim načinom verbalnog i mentalnog postojanja. Uz intertekstualni odnos s jednostavnim oblicima, u konkretnom razmatranju stila i žanrovske označenosti, nužno je apostrofirati Krležinu esejističnost,[5] karakteristiku koja se proteže na sve prozne[6] (i ne samo prozne) žanrove pa je zamjetna i u dijelu obilježenom kajkavštinom, i pripovjednom, i poetskom. Reperkusije takvog pristupa na odlike žanra i stilistiku diskurza ne analiziramo sustavnije nego ih podrazumijevamo u sumacijskoj odrednici vrste kao hibridiziranog oblika.[7]

[2] Nijedan od spomenutih pojmova nije dovoljno precizan za fenomen koji želimo imenovati: radi se o sredinama koje pismo poznaju, ali im nije potrebno kao kulturološko postignuće.

[3] Detaljniju elaboraciju vidi u Kovač 2014: 117-124.

[4] Specifičnošću jednostavnih oblika prepoznato je što su proizašli iz jezika, stvara ih jezik sam po sebi spontano (prema Jolles 2000, 19), postoje u „oblicima koje nije obuhvatila ni stilistika, ni retorika, ni poetika, dapače možda niti 'pismo'", oni „premda pripadaju umjetnosti, zapravo ne postaju umjetninom", te „premda /su/ pjesništvo, ne čine pjesmu" (Jolles 2000: 13).

[5] "Esejizam kao Krležina diskurzivna praksa posjeduje izrazitu protežnost na sve ostale prozne književne žanrove i generički je odraz refleksija intenzivno prisutne autorske svijesti./…/ Esejistički diskurs nazočan je i kao segment drugih žanrova, što čini jednu od najtipičnijih odrednica Krležine poetike. /…/ U romanu Na rubu pameti (1938) nalazi se poglavlje Lamentacija Valenta Žganca zvanog Vudriga, /…/ organizirano esejistički, s elementima klasičnog i dijaloškog eseja", (Mama/Ma. Sta.) https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1218.

[6] …Veliki luk započet esejima u Deset krvavih godina, preko Evrope danas i Balada Petrice Kerempuha… Mirjana Stančić (Ma. Sta.), Eseji, https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=121.

[7] Na taj je način /…/ prije postmodernističkog osvještenja postmoderne paradigme, poništavajući Adornovo inzistiranje na strogoj opreci "visoke" i "niske" umjetnosti, kreirao u biti postmodernističko djelo/…/, koje je "trivijalno" podiglo u estetičko; Milanja 2010: 12.

Lik i njegov kontekst

Sva tri tematizirana lika, naime, s manje ili više odmaka, dio su temeljnog društvenoga supstrata (prapodloga) koji Krleža vidi kao amorfnu masu koja traje po zakonima inercije i zatvorenosti[8] pa stoga i nemjenljivosti. Dijelom kojim su tematizirani likovi uklopljeni u takvu sredinu, pripadaju masi i njenim uvjerenjima te je stoga bliskost jednostavnim oblicima/poetici usmenih tvorbi u njihovoj karakterizaciji vrlo očigledna. Dodir pak s iskustvom vanjskoga svijeta na stanovit ih je način promijenio dodatkom „viškova", pripisivanjem uvida koji nadilaze životno iskustvo uobičajeno/očekivano u datom socijalnom kontekstu. Zbog toga su zanimljivi kao literarne činjenice i mjesta pogodna za razvijanje polemike, što je načelno prepoznatljiv element Krležinog poetičkog *procédéa*. Na taj način odvojili su se od „prapodloge", i to u očiglednoj progresiji jedan u odnosu na drugog te sa znatnim individualizirajućim varijacijama, što će pokazati analiza. Oni su svojevrsni ironijski prijelaz prema likovima intelektualcima, Krležinoj posebnoj fascinaciji, s kojima su srodni po svojevrsnoj stranosti sredini kojoj pripadaju trajanjem.

Krleža tim likovima, shodno svojoj opredijeljenosti za dijalektičko promišljanje, dodaje antipode, tako da se parnjaci međusobno propitkuju i time definiraju, a njihov se monolog (likovi su, na ovaj ili onaj način, diskurzivni karakteri, skloni monologu) rastvara u dijalog. Parovi su Jože – Filip, Petrica, kao slojeviti konstrukt koji govori iz različitih motrišta/svjetonazora, tako da objedinjuje oba pola „dijaloga", te Valent – Neimenovani. Uz takvu eksternaliziranu dvojnost, tj. jasnu svjetonazorno-mentalitetnu opreku između likova, izvjesna je i opreka upisana u sam lik, no ovom prigodom kompleks unutarnjih rascjepa nećemo doticati.

Jože Podravec vs. Filip Latinovicz

Jože Podravec vremenski je prvi u nizu tematiziranih likova i koncepcijski najizrazitije pripada onom što intelektualni autoritet (Filip) misli kao prapodlogu. Budući da Jože nije jako mjesto narativa (nazvat ćemo ga likom u funkciji, fonom za jedan način odčitavanja teze/dileme „jakog" lika, Filipa), Krleža neće u ovom kontekstu problematizirati njega nego značenje i opstojnost fenomena koji je nazvan prapojavnošću/prapodlogom, čega je on (lik, Jože) element/fraktalni dio. Tom nečem univerzalnom i iskonskom, bitnom/neophodnom za opstanak načelno, blizak je dobrom uklopljenošću u kolektiv, praktičnošću i talentom za preživljavanje. Psihološki mu je kapacitet skučen na bivanje u datom momentu i

[8] „Jer kod Krleže nalazimo zapanjujuće nepovjerenje prema narodnim tradicijama, ili točnije rečeno prema svemu što nije dobilo pečat kulturne vrijednosti", Ivšić 1990: 90/91..

bavljenje realijama, tj. nedostaje mu smisao za apstrakciju, slijedom toga i za poimanje/razvijanje semantičkih konotacija riječi/situacija (ne uočava ironiju u vezi s „pričom" o divljim jelenima doživljavajući je doslovno i jednoznačno). Njegov Drugi, su-govornik, dijaloški parnjak, jest Filip, intelektualno jača svijest i središnja pozicija narativa, konstruirana kao mjesto dilema (pitanje identiteta, smisla, individualnosti…), koje se razmatraju iz višestrukih različitih stajališta. Joža je, funkcionalno, lik/konstrukt s nizom mjesta suprotnih Filipu, prvenstveno osoba koja, budući da nije individualizirana, ne poznaje pojam individualne krize, dok je Filip njeno utjelovljenje. Jožin je doživljaj svijeta neposredovan, doslovan, čitljiv iz manifestirane jednostavne, jednoslojne, površne, uprošćene pojavnosti (istina je ono što se doživljava vlastitim tijelom): jednostavno rečeno – on takav kakvim ga Krleža strukturira, nema uvjeta za stanje krize identiteta. Nepovjerljiv je prema civilizacijskim simboličnim tvorbama (jedini je strah koji ga uznemiruje strah od mjenice – apstrakcije višeg stupnja; novac je apstrakcija nižeg stupnja, materijalniji i bliži konkretnoj zbilji te je stoga, na nekoj razini, razumljiviji). Jožin životni kontekst su krave, mušice, svinje, gnoj, zic te ovjeravanje događenosti vrlo konkretnim fizičkim-fiziološkim manifestacijama života. Npr. svoj najintenzivniji doživljaj nepoznatog (putovanje u Ameriku) svjedoči tjelesno (putovati oceanom – pomokriti baru). Posebnost koja ga izdvaja njegovo je iskustvo stranog svijeta (kao ulaner boravi u Mađarskoj, Tolni, Galiciji, Teheranu, Tiflisu, Taškentu, dvaput u Americi – prostorima koji su sup/r/o/t/stavljeni Biškupcu i intimi doma obilježenog babom, zingericom, šlingerajima). To ga iskustvo djelomice dislocira, no ne mijenja ga izrazitije, zapravo ga zbunjuje (već apostrofiranu priču o divljim jelenima u vezi s novim, nepoznatim svijetom prihvatio je kao mogućnost, no iskustvo je ne ovjerava, što dovodi do određene zbunjenosti).

Nasuprot njemu je Filip definiran kao nastrani neurastenik, slikarski sektaš, neuklopljen individualist. Za njega svijet nije datost nego osobna interpretacija koju ne oblikuje iz direktnog pristupa nego posredovano, iz svog osobnog svijeta i svjetonazora oblikovanog obrazovanjem i intelektualnim radom, osobito kroz umjetnost (npr. ženu kroz djelo Toulouse-Lautrecka, a i u sasvim konkretnoj situaciji ona je pitanje boje, kompozicije). Poimanje umjetnosti i svijeta određeno je kultiviranom poetikom: kao avangardni slikar, on je amimetičan, slikanje je suočenje s dilemom, potencijalom i ekspresijom boje, oblikovanja. Svijet doživljava i poima simbolično, apstraktno, osobno.

Joža je iz motrišta intelektualca, osobe koja promišlja i zaključuje, pojmljen kao biće krda. Filip iz svoje intelektualno superiorne pozicije ne vidi Jožu kao individualnost nego kao tipičnu pojavnost u socijalnoj strukturi (*način mišljenja ovih kočijaša*…; *Dvije stotine milijuna takvih kočijaša*…). Srodnost životinji sugerirana je već oznakom da je marvogojac, a osobito i sasvim direktno pejorativima te svo-

đenjem osoba na osnovne životne biološke potrebe (*sve se to miče… sve to ždere sijeno i izlučuje gnoj… Živе u prostoru, koji je prapojava, bez razuma, bez svjetlosti*…). Stvari ne popravlja ni činjenica što je Filip izgubio oslonac, podlogu: kolikogod priznao *prapojavnost* selu i Joži, ne daje im dostojanstvo podloge (*A gdje je zapravo podloga neposrednog života i postoji li nešto što bi moglo biti neposredno?*). U početku prapojavnost se nadaje kao pozitivni element, kao potencijalni izvor kreativnih poticaja,[9] no to se značenje dekonstruira svođenjem na nisko te je na neki način semantizirana kao primitivnost, no u osnovi ostaje mit i prazni označitelj.

Jože ne govori direktno, njegov je diskurz fragmentiran, injektiran u Filipov, prisutan tek okrhcima koje nam motrište/fokalizator daje kao karakteristične izraze (fraza *bumo rekli – kak bi rekel – bogu hvala*). Prelomljen je (filtriran) kroz Filipa, fokalizatora i motritelja, još ne zaposjedajući dostojanstvo autentičnosti i karaktera. Držimo opravdanim nazvati ga likom funkcijom: jedno je od lica svijeta u kojem traži (i traži se) glavni lik. Zapitanost o svijetu (Filip) i nezapitanost ni o čemu (Joža) polovi su između kojih se, u skladu s tendencijama modernizma, događa dilema o važnim životnim pitanjima – smisao života/umjetnosti, tj. koncentracija diskursa na velike priče i jake subjekte.

Enigma Petrica

Da bi se išta mjerodavno reklo o konstruktu nazvanom Petrica, treba na neki način, barem momentano i priručno, odrediti prostor koji se pokriva ovim leksemom/imenom. Njegov je identitet (i on je kao identitet) element trajnog kritičkog propitivanja, koje je donijelo niz vrlo raznovrsnih odgovora. Činjenica jest da se radi o heterogenom konstruktu ukorijenjenom u više izvora/obrazaca,[10] koji su kulturološka podloga za apriorno odčitavanje/učitavanje identitetnog prostora „lika". „Autorski" glas[11] *Balada* predstavlja ga kao osobu (*Petrica i galženjaki*), no on se momentano transformira iz osobe u strategiju, u poliperspektivnu poziciju te je očište, fokalizator, središnja svijest…; 1.l. i 3.l., socijalno je označen kao kmet, buntovnik, grupa, pojedinac, podnositelj povijesti i njegov tragični „motivator"…; svjetonazorno je fatalist, buntovnik, kognitivno-intelektualno pak demonstrira potencijal od skučenih sposobnosti vrlo ograničene svijesti i nedo-

[9] „Više iz primozga – više – još uvijek iz utrobe, crijeva /.../ javljaju se umjetnička nadahnuća, nastajući neobrazloženo, po prirodnim zakonima..."; Krleža 1977: 19.

[10] Spomenimo nekoliko najčešće tematiziranih razmatranja o genezi lika: njegovim pretečama drže se Till Eulespiegel, Matijaš Grabancijaš, Pomet, prema Jo. S, https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=218.

[11] Pitanje odnosa autora (pozicije izvana) i u diskurz upisanih glasova ovom prilikom nećemo razmatrati.

statka temeljne informiranosti do povjesničara-erudita sa sposobnošću širokog panoramiranja estetskog, ideološkog… tipa.[12] Petricu je teško misliti kao lik, kolikogod to sugerirano konstrukcijskim elementima (ime, opis, status, svjetonazor, „zanimanje", vizualne karakteristike): kad se misli o izvođaču diskurza, problem je konkretizirati poziciju koja bi ujedinila ponuđene (djelomično pobrojane) fragmente. Moguće ga je pojmiti kao konglomerat motrišta/glasova, polifoniju intelektualnih sklopova u različito pojmljenoj funkciji.[13] Reći je kako nema znakova kontinuiteta u pozicijama, situiranjima, stavovima iskaznog konstrukta o kojem govorimo, osim na razini jezika: on je konstanta i poveznica svih dijelova *Balada* te se može reći da je baš povezivanje jedna od bitnih funkcija takvog jezika/lika. Jezik je dodirna točka koja nadilazi pojedinačni lik, on je autorska simultanizirana idealna projekcija kajkavštine,[14] „mjesto" na kojem se događa dijalog koji, u ponuđenom izboru materijala i u ponuđenoj uzajamnoj vezi, treba aktualizirati u konkretnoj interakciji. Davatelj/konstruktor diskurza ne posreduje poruku eksplicite nego kreira poligon za moguće iščitavanje. Petrica je izvođač/performer, glumac, pjevač, neka vrst sabirača: tekstovi su mozaikalni pregled repertoara slika povijesti i sadašnjosti, tako da cjelina ima zbornički karakter. Iz svih tih pozicija govori glas koji se nerijetko doima kao eksplicitno osvjedočenje, no češće je implicirano u različite razine teksta (tj. govori „iskaznim radnjama, što znači jezikom i stilom", Milanja 2010: 28) računajući na snalaženje čitatelja u datom materijalu. Pozicije kako ih oblikuje Krleža polemične su strategije proizvođenja željenih značenja „objektivnim korelatima"[15] s ciljem izazvanja semantičkih kratkih spojeva. Takvim se kolokacijama izbijaju neočekivane konotacije te se proizvodi ironija.

[12] „Riječ je dakle o naglašenom misaonom i osjećajnom subjektu (isticanje autorovo), koji iskaznim radnjama, što znači jezikom i stilom, iznosi pogled na svijet. On može biti izravan, kao u Petrica i galženjaki, ili pak može biti metonimiziran, metaforiziran, (simbol), kao u baladi Ni med cvetjem ni pravice, ili pak može biti kolektivni subjekt, kao u baladi Gumbelijum roža fino diši, ili to može biti netko od kulturno-književnih aktera, kao u baladi Vigilia ali straža nočna, i slično", Milanja 2010: 28.

[13] Npr., članak u Krležijani (Jo.S.) naznačuje da Petričina elokvencija „iskazuje visoku razinu njegove opće kulture i objašnjava nam kako je taj kompleksan i reljefan književni lik zapravo pjesnikov alter ego"; dok će Milanjino razmatranje iznijeti stav da „za njih (aktere zbivanja, op. E.K.) njihov 'glasnogovornik' (Petrica Kerempuh) izriče ključne riječi vremenske stalnosti (neprotočnosti)…", Milanja 2010: 22.

[14] Da ne ponavljamo uobičajene formulacije, navodimo prevodiočevo (Boris Perić, prijevod na njemački) definiranje jezika Balada: to je „hibrid, konstrukt, utemeljen na starom, baroknom kajkavskom, a potom i na mješavini različitih kajkavskih narječja, obogaćenoj mnoštvom riječi preuzetih iz njemačkog, mađarskog, talijanskog, latinskog i drugih jezika", Gordan Duhaček, Kako sam 'Balade Petrice Kerempuha' prepjevao na njemački jezik, https://www.tportal.hr/kultura/clanak/kako-sam-balade-petrice-kerempuha-prepjevao-na-njemacki-jezik-20160917.

[15] Termin koji uspostavlja T. S. Eliot: „Ulogu objektivnoga korelativa obnašaju predmeti, okolina i događaji koji dočaravaju afektivna stanja subjekta izazivajući osjećaje u čitatelju", https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44571.

Posebnost u odnosu na ostale likove postavljene u aktualni niz jest u tome što on nema Drugog u interakciji s kojim bi se profilirao, odnosno, taj Drugi koji kompletira njegov opseg jest intertekst iz kojeg se on kao konstrukt proizvodi i u koji se interpretacijski upisuje.

Zbog takvih otvorenih nedoumica u vezi s „likom", ime Petrica upotrebljavamo uvjetno, metonimijski za spomenuti konglomerat vizura, odnosno strategiju postupanja s jezikom: semantika diskursa rezultat je ludičkih potencijala jezika, a ne neprikosnoveno uvjerenje neke pojedinačne instance teksta. Iskazi su mogućnosti, zbir ovjerenih stavova te zato povremeno djeluju kontroverzno, no svrha je postizanje ironije – supostavljanje nespojivosti, u dodiru kojih iskri latentno značenje. Sve u svemu, Petrica je konstrukt koji nadilazi književni lik i sintetizira sve elemente *Balada*. Rekli bismo da je vrlo dobro zamijećeno kako se iza svega što je tematski, emotivno, intelektualno ostvareno *Baladama* (iza nijemog očaja, nezadovoljstva i uzbune), „obješenjački /se/ ceri P. Kerempuh, za kojeg se nikad ne zna gdje prestaje maska a gdje bi se imalo pokazati pravo lice".[16] Kao takav, element je koji još čeka analizu koja će ga izreći u adekvatnoj mjeri.

Valent vs. Pripovjedač[17]

Valentom se Krleža vraća konceptu lika pa je u tom smislu jasnija povezanost sa strukturom nazvanom Jože Podravec, s tim da je Valent kao identitet mnogo slojevitiji i složeniji od Jože. To je evidentno već i iz količine pripadajućeg teksta te iz načina njegove složenosti i konstruiranosti: Valentu je data dostojanstvena pozicija prava na glas – on govori u prvom licu, monologizara u svoje ime, bez posredovanja.

Dok Jože nema intertekst, intelektualnu podlogu u odnosu na koju se oblikuje, nego je sav od zemlje i prirodnih procesa, a Petrica je mreža interstekstova, Valent korespondira sa sasvim konkretnim intertekstom, i to vrlo zahtjevnim zbog udaljenosti od svog idejnog, praktičnog, iskustvenog svijeta. Kao takav, Valent je susretište kontemplacije (budizam) i biologije (nagon). Ti se polovi u datom slučaju dodiruju i uspostavljaju određeni dosluh, premda su im osnove različite: Valent, npr., prihvaća prirodnu nužnost životnih nedaća, u čemu je sukladan intertekstu,

[16] Maraković, „Krležine Balade P.K." (1937), Kritika između dva rata, ur. Petar Lasta; Zagreb, MH 1966; 49, Prema T.B., 181.

[17] „Na rubu pameti jedini je Krležin roman s pripovjedačem u 1. licu jednine, pri čemu je pripovjedač ujedno temeljni lik predočena svijeta, ali je taj svijet viđen isključivo iz pripovjedačeve »subjektivne« perspektive. Ujedno je pripovjedač autorov porte-parole, ali se on ne može poistovjetiti s Krležom kao građanskom osobom", Aleksandar Flaker (A. Fl.), Na rubu pameti, https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=636.

ali njegov je stav rezultat osvjedočenja o životu kao slijedu nužnih i neizbježnih momenata (život kao sudbina), a ne teorijskih razmatranja o životu i intenzivne potrage za istinom (života kao svojevrsnog svjesnog izbora), kao u intertekstu. Premda su se Valentova iskustva, za razliku od Jožinih, znatnije integrirala, ni kod njega nema skladne konstruktivne sinteze: ona jest deklarirana, no pitanje njene djelotvornosti nije ovjereno, tj. ostala je na razini osobnog iskaza lika.

S jedne je strane Valent blizak svom prethodniku Joži (tema marhe, uobičajenih, neizbježnih bolesti – zubi, svrab, kao i doživljaj žene i braka), no udaljava se od Jožinih materijalnosti približavajući se apstraktnim spoznajama o temeljnim vrijednostima života. Ipak i Valent, premda je dosegao višu, pojmovnu razina diskurza, ostaje vezan uz konkretnu osnovu: tranzit od jednoznačne i nedvosmislene materijalne/činjenične datosti, kakve dominiraju u Jožinim zamjedbama, prema apstrakciji i pojmu, koje povremeno dosegne, omogućila je osoba iz konteksta svakodnevice – babica apokaliptičarka. Ona je kao lik prisutan tek deklarativno, kao neka vrst motivacije za postupak apstrahiranja. Njeno je iskustvo i uvjerenje motivirano parametrima postojećim i pojmljivim/prihvatljivim u konkretnoj sredini – Biblijom i praktičnom pučkom pobožnosti, tj. propovijedima. Na taj način, spuštanjem apstrakcije u praksu i podizanjem konkretnosti u apstrakciju, nastaje sinteza filozofije i životne datosti. Bez babičina posredovanja taj bi se spoj dogodio u nekoj varijanti vulgariziranog ili neuvjerljivig modusa.

Poveznice na razini idiolekta

S obzirom na to da su razmatrane osobe odabrane po načelu srodnosti izričaja, za koji smo naznačili da je element karakterizacije, razmotrit ćemo uočene paralele među njima i na nekoliko jezičnih elemenata.

Spomenuti izričaji karakteristični za usmene oblike nisu individualne tvorbe nego su preuzeti iz repertoara kolektiva, nastali na osnovi konkretnog i praktičnog životnog iskustva. U diskurzima tematiziranih likova prisutni su raznoliko: dok je njima motivirana stilizacija diskursa Jože Podravca manje uočljiva, u Valentovu su razigraniji i stilistički zanimljiviji, čime se lik Valenta dodiruje s Petricom. Valenta i Jožu, npr., povezuje isti tip idiomatičnih sklopova, no dok je u Valentovu diskursu taj broj obiman, kod Jože zamjetno je tek nekoliko izreka, i to takvih koje ga kao osobu indiciraju izvana, tj. koji su „filtrirani" kroz Filipovu svijest, dati kao ironične implementacije u njegov (Filipov) diskurz (biškupečki *foringaš*, *federzic*, *vrag ih dal i stvoril*, *bumo rekli-kak bi rekli-bogu hvala*). Takvi su leksemi indikacija socijalne pripadnosti likova i oslonjenosti na isti oblikovni kulturološki supstrat – usmenu tradiciju i pučke tvorevine. Neke od njih, koje realizira Valent, zbog zajedničke navezanosti oba lika na fiziološko, vulgarno (*v cirkvi se stiha pezdi*,

sprepikati kak gače na singerici; *ki s cucki leže, s buhami se stane, i pes plava da mu se vuha zalevaju*), možemo po analogiji dovesti i u vezu s Jožom, premda ne pripadaju njegovom tekstu. Takav postupak držimo dodatnim argumentom za već naznačenu tezu da je Valent razvijeniji karakter u odnosu na Jožu-skicu, koji i ne dopire do razine i složenosti kulturoloških tvorbi uopće nego ostaje na osobnom iskustvu prakse življenja.

Očigledno je leksičko i strukturno asociranje minijatura generiranih iz obrazaca retoričkih oblika (brojilica, rugalica, brzalica). Kad apostrofira (citira/parafrazira) jednostavne oblike, Krleža ih ne afirmira u doslovnosti nego ih infiltrira u jezični materijal kao ironične spolije.[18] „Opterećujući" ih stilistikom, retorikom, poetikom – tj. pretvarajući jednostavne oblike u umjetnost (intelektualiziran polemičan diskurz, specifična sintaksa…), konstruira poziciju lika/motrišta/fokalizatora imamentnu svojoj poetici.

Takav način konstruiranja ironijskog modusa posebno je frekventan u kolažiranju ironično-infernalnih slika s fonetski razigranim zaumnim/lalacijskim doskočicama (*štika, štanga, špica, zmlela strina strica*; *sim-tam, ti mi daš, ja ti dam, pak si vekslin dam za tram, šurkaburka, z blata nigdar ne bu čurka*, *štika, štanga, špica, zmlela strina strica*, *šviga-švaga, se prek praga*, *žinga-žinga-žingaraja, čunek se je po žlebeku sim-tam),* što je još jedna očigledna veza Valentova diskursa s diskurzom *Balada* (*Šara, šarka, šeišana/ tri mozula splesana.*; *Šica, šoca, štuca/ v Stombolu sad štuca* – spomenimo od mnoštva „Petričinih" primjera tek nekoliko za ilustraciju).

Želimo li likove razmotriti na razini jezičnih srodnosti, reći je kako je deficitaran materijal koji bi reprezentirao Jožu Podravca kao identitet, no ipak je uočljiva njegova uključenost u skupinu. Kao i kod Valenta, tema njegova „gruntanja", „membe" s Drugim, jest odnos svjetova (blisko – daleko, poznato – nepoznato, uobičajeno – začudno), s tim da je Valentov um skloniji apstrahiranju na bitno: svjetovi koje on razmatra samo su prividno jako udaljeni/različiti, što pokazuje svođenjem na neophodno egzistencijalno, koje im je zajedničko (humanost, eros, rat, relativnost vrijednosti). Joži nedostaju „margine", prostor za neobvezujuće zaigravanje, odnosno – sloboda. On je lik u funkciji, nepotpuno uosobljen: tipizacija je „srednjeg" socijalno-intelektualnog sloja (donji je Jaga, pomoćna radnica u vrtlariji, s pričom o viđenju duha pokojnika u vugorišču, a gornji je Filip sa svojim egzistencijalno-estetičkim dvojbama).[19] Mjesto koje ih približava i čini pri-

[18] Spôlīj, pov. građ. – dio stare građevine upotrijebljen kao građevni materijal za neku novu građevinu (ob. kameni blok, opeka, stup i sl.), https://jezikoslovac.com/word/hre5 ili https://proleksis.lzmk.hr/46574; u ovom slučaju proširujemo značenje na fragment teksta.

[19] U takvom raslojavanju čini nam se zanimljivom moguća veza Jože i blaziranog građanskoplemenitaškog svijeta, koja otvara put interpretaciji tog odnosa u ironičnom modusu.

hvatljivom ideju da se radi o jednoj biografiji jest njihov kontekstni svijet (način života, motiv žene zabavljene „šlingerajima", određena „primitivnost" – Valentova zapitanost o potrebitosti *kefice za gubec* i sličnih *potrjebica*, npr., te neki lingvistički elementi – svojevrsna jezična nesigurnost naznačena poštapalicom *kagbirekli*). Srodni su i po psihološkoj i socijalnokulturološkoj potrebi za govorenjem te osjećaj svojevrsne istovrijednosti sa superiornim Drugim (slušačem/sugovornikom?) ili bar nesuspregnutost u odnosu sa svojim Drugim.

Valentov je intelektualni profil slojevitiji od Jožina, čime se ovjerava upućenost lika u pitanja životnog smisla: pismen je i u nekoj mjeri načitan – čita *Stoljetni kalendar*, tip publikacije koja je vrijedan izvor znanja o svemu, može naučiti naizust pjesmu *(Mizerere Tebi, Jeruzalem*), povezuje vrlo raznorodne činjenice (filozofija – budizam naspram životnoj praksi), znatiželjan i spreman na nova iskustva (od gledanja slika progredira do umijeća čitanja).

Problem (sugerirane) valorizacije

Razlika između likova, vrlo očigledna, nije toliko u likovima samim nego u njihovom postavljanju, u kontekstualizaciji naspram njihovih parnjaka oblikovanih kao nadređene instance (Filip, Neimenovani pripovjedač) koja ih valorizira i kojoj, zbog njene superiornosti, recipijent vjeruje u određenoj mjeri. Dok je Joža ironiziran, za Valenta je postavljena sugestija pozitivnog vrednovanja direktnom eksplikacijom glavnog lika/pripovjedača u 1.l., Valentova antipoda, koji mu priznaje logičanost, suvislost, spretnost u izričaju (svaka riječ mu je „malo remekdjelo").

Petrica je i u tome naročit: njega nema tko valorizirati, tj. čitatelju u njegovom slučaju ne pomaže kvalificirana svijest/motrište sa strane. Postoje tek autoreferencijalne naznake (*samec, kervavi pes vmiruči, kajkavski bedak, grički loteršćak, nori copernjak*… navodimo nekoliko primjera iz *Planetarijoma*), sve metaforične, višeznačne i (auto)ironijske, te je tako recipijent opet okrenut sebi, svojem umijeću interpretacije i sumiranja. Valent je koncepcijski blizak nekim vidovima/slojevima Petrice, ali je kao lik kompaktniji. Dok Valenta možemo označiti kao individuu i osobu oblikovanu na principu mimeze, Petrica je poliperceptivni konstrukt, strategija, apstrakcija te ih je u osnovi vrlo teško usporediti.

Za razliku od Jože i Valenta, ljudi vezanih uz životnu praksu preživljavanja, Petrica je istovremeno i praktični trpitelj života, ali i poznavatelj vremena i prostora, erudit-povjesničar, i etički/estetički prosuditelj, kao i tvorbeno-poetički moment – strategija konstruiranja diskurza koji/kakav svjedoči tekst kao fenomen koji „ne prikazuje svijet, nego *načine prikazivanja svijeta*" (Brlek 2020: 190).

Jedna od poveznica između kontekstualiziranih likova svakako je modus govorenja, ironija, no u svakoj varijanti ironični suzvuci proizvode se različito. Dok je Petričina ironija u nekim baladama (*Baba cmizdri pod galgama)* produkt interakcije govorne perspektive (koja je dio imaginiranog konteksta, ali spoznajno nadređena svakoj pojedinačnoj poziciji) i čitačke (koja je izvanknjiževna činjenica), tj. tekst je dat gotovo po recepturi Brechtova V-efekta (ili, recimo simplificirano, očigledne besmislice), tako da čitatelj nema izbora nego shvatiti ironiju (*Gumbelijum*, npr.). U nizu drugih (*Planetarijom, Mizerere*…) ironija je inherentna tekstu, proizlazi iz spomenute poliperspektivnosti. Za ironijsko prelamanje u narativu o Joži i Valentu potreban je Drugi (tekst, stav, svjetonazor, modus), a konstrukt Petrica oblikovan je tako da sam unutar sebe proizvodi potrebne lomove u modusu govorenja.

Vrlo kratka sinteza

Privremeno i priručno, u vezi s otvorenom temom i zbog srodnih mjesta, možemo reći da se radi o tri mjesta/stupnja u razvoju iste ideje, koja je evoluirala s vremenom i autorovim „ulaženjem" u potencijal karaktera i jezika (a potencijal karaktera dobrim dijelom proizlazi iz jezičnih mogućnosti): od skice (Jože), preko Petrice gdje „lik" prerasta u esejističku svijest (u tom smislu – zbog Krležine načelne sklonosti esejističnosti,[20] možemo reći da koncept od razine lika prerasta u žanr), do Valenta, koji objedinjuje oba koncepta: ime je neodvojivo od lika, ne apstrahira se, ali dobiva potencijal razmatračkog (apstraktnog, pojmovnog) mišljenja. Na taj se način iskaznoj poziciji, naratoru, vraća dostojanstvo i snaga samosvjedočenja, koliko god ono zapitano o sebi bilo.

[20] Držimo znakovitom činjenicu da su godine vezane uz Balade vrijeme izrazite Krležine djelatnosti na eseju: objavljuje uzastopno iz godine u godinu zbirke eseja (Evropa danas,1935., Deset krvavih godina, 1937., Eppur si muove, 1938.).

Literatura:

Tomislav Brlek, *Tvrdi tekst: Uvid i vid moderne hrvatske književnosti*, Fraktura Zagreb 2020.

Gordan Duhaček, *Kako sam 'Balade Petrice Kerempuha' prepjevao na njemački jezik*, https://www.tportal.hr/kultura/clanak/kako-sam-balade-petrice-kerempuha-prepjevao-na-njemacki-jezik-20160917

Aleksandar Flaker (A. Fl.), *Na rubu pameti*, https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=636

Radovan Ivšić, *U nepovrat*, GZH, Zagreb 1990.

Ándre Jolles, *Jednostavni oblici*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.

Emilija Kovač, „Balade Petrice Kerempuha: interferencije s usmenom kajkavskom književnošću". *Riječki filološki dani*: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 22. do 24. studenoga 2012. / [urednica Diana Stolac]. - 9 (2014) ; str. 117-124.

Bratko Kreft, „Fragmenti o Miroslavu Krleži (1937- 40)", *Miroslav Krleža*, ur. M. Matković (Zagreb: JAZU, 1963), 476., prema T. Brlek, 181

Miroslav Krleža, *Eseji i zapisi*, Školska knjiga, Zagreb 1977.

Ljubomir Maraković, „Krležine Balade P.K. (1937)", *Kritika između dva rata*, ur. Petar Lasta; Zagreb, MH 1966; 49, Prema T.B. 185

Cvjetko Milanja, „Balade kao autorski projekt", *Kaj : časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, Vol. 43 (213) No. 3., 2010., 11-46 .

Krunoslav Pranjić (Kr. P.), *Stil*, https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2147.

Jože Skok, *Planetarijom*, Krležijana, sv. 2., https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=218.

Mirjana Stančić (Ma. Sta.), *Eseji*, https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=121.

Matija Štahan, „Pusta zemlja" Thomasa Stearnsa Eliota i "Planetarijom" Miroslava Krleže: komparativna analiza; *Književna smotra: Časopis za svjetsku književnost,* Vol. 51 No. 193(3), 2019. , 129-137,

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=334872.

KRLEŽA'S THREE KAJKAVIAN CHARACTER TYPES (MODELS AND VARIATIONS IN CHARACTER STRUCTURE: JOŽA, PETRICA, VALENT)

By Emilija Kovač, Čakovec

SUMMARY

The paper is focused on Krleža's lengthy preoccupation with the Kajkavian dialect as part of the Croatian written culture and its worldview beliefs, and the mentality-conditioned and structural moments (definition of characters by language) are analysed: the ones that create three distinctive Kajkavians: Jože Podravec – "Povratak Filipa Latinovicza", 1932., Petrica Kerempuh – "Balade Petrice Kerempuha", 1936, and Valent Žganec – "Na rubu pameti", 1938. The extensive available material is reduced to the discourse on the listed characters (and the narrative about them). They are studied as three independent and unique constructs, and their appearance in temporal succession, developing to be more and more complex, opens the possibility of approaching them as to variations of a related concept.

Key words: Miroslav Krleža; intertext; irony; essayistic approach; Kajkavian dialect; oral literature forms

POEZIJA HRANE U OZRAČJU ZAVIČAJA

(Božica Jelušić & Božica Brkan: *Gastrolatrija*, Acumen, Zagreb, 2020.)

Lada Žigo Španić, Zagreb

Knjiga *Gastrolatrija* (poezija o hrani), što su je spjevale dvije "božice hrvatske književnosti", Božica Jelušić i Božica Brkan, obje široka opusa i ovjenčane mnogim nagradama, doista zaslužuje posebnu pozornost. Jer nije riječ samo o prvoj "dvojezičnoj", i to vrhunskoj lirici o hrani, koja je do sada ukoričena u bezbroj kuharica, a i popularizirana u brojnim TV emisijama. Uz pjesme na štokavskom i na kajkavskom, autorice su nam ponudile i krasne pogovore, zapravo slikovite i misaone eseje u kojima iznimno lirskom sintaksom ulaze u poeziju zavičaja, u "tradicionalno djetinjstvo" s mirišljivim hižama, šarenom prirodom, kućnim vrtovima. Božica Pažur, ugledna znanstvenica i urednica časopisa "Kaj", treća "božica hrvatske književnosti", također je u planu za neku drugu knjigu "triju božica", što bi i metaforički bilo dobro, jer danas, kada je i književnost velikim dijelom prizemljena u "asortimanima" brojnih trendova, hrvatske "božice", već samim "imenima", uzdižu književnost na neki visoki, estetski, profinjeni pijedestal.

Djetinjstvo i hrana

Knjiga *Gastrolatrija* važna je knjiga iz više razloga. Kao prvo, vraća nas u davno vrijeme odrastanja, puno raznovrsnih osjetila, koje je tako suprotno današnjem dobu vladavine bezbojnog i bezosjetilnog ekrana, a na kojem se servira sve, na kojem je sve dostupno svima u istom trenutku, pa se tako gubi doživljaj autentična prostora i vremena. Kao drugo, ova knjiga vraća nam u život gotovo zaboravljene uspomene i kontemplacije, kojima se uživljavamo u duh života, ljudi, stvari. Danas žari i pali emocije-afekt, koju nam nameće ovaj vrtoglavi svijet, prepunjen medijskim senzacijama, brzinom, nasiljem, ludim pustolovinama, opasnim spor-

tovima, agresivnom glazbom, raznim oblicima transa i drugim nezaustavljivim stimulansima. I "brza hrana" spada u taj hiper-brz život koji probavimo, zapravo prožvačemo na ulicama, na klupama, u tramvajima. Afektivna emocija traži brzo punjenje i pražnjenje, dok kontemplacija puni duh (a bogme i stomak, ako se jelu posvetimo dušom i tijelom). Kontemplacija ne voli žurbu, ona razlistava album složenih doživljaja, okusa i ukusa, provlači ga kroz vrijeme, a to možemo primijeniti i na kulinarstvo i gastronomiju. Upravo zbog biranja i iskušavanja hrane naših starih, ostali su nam u nasljeđe recepti za ukusnu i zdravu ishranu, koji se uvijek serviraju s ugođajem, ne samo kuhinje, vrta ili podruma, nego i s ugođajem prirode u kojoj raste mnoštvo hranjiva bilja. Jer cijeli rasprostrt život jest izvor hrane i daje nam na maštu kako "udrobiti" to bogatstvo prirode u loncu. Nije ovdje riječ o konkretnim receptima, nego o fenomenologiji hrane, koju su autorice opjevale ne samo od vrta do stola nego su dočarale i različitost stolova, od onih siromašnih, na kojima je bila servirana jednostavna hrana, do onih obilatijih, što bijahu izvor "svečarskih" užitaka.

Danas sve hrli naprijed, množe se i kojekakve, čak i diletantske TV emisije o hrani, kao da će nam ona nekamo "utećи", no katkada se treba zaustaviti i vratiti se unatrag, jer hodanjem natraške otvaraju se pred nama širi vidici, a i iza nas čekaju nas razna otkrića. Tako se "kreće" knjiga *Gastrolatrija* koja jest duhom "starinska", ali nipošto nije staromodna. Dapače, savršeno se uklapa u trendove svakovrsnih gastronomskih užitaka, samo na duboko literaran način. Jer hrana nije samo ono što je servirano za stolom – hrana je *proces* kuhanja u starim hižama, s djetinjom znatiželjom što će se naći na stolu, hrana su i smočnice sa zimnicom, skrivene delicije koje djecu tjeraju na avanturističku potragu po ladicama i ormarima. Hrana je u ovoj knjizi, odnosno u poeziji, prikazana dinamičnim, slikovitim stihovima koji su puni sinestezije, odnosno "sparenih" osjetila (mirisa, okusa, opipa). Stihovi su puni voća, povrća, mesa, recepata, užitaka, sjećanja, nostalgije, pa je tako jelo u ovoj knjizi dobilo sve svoje atribute. Dobilo je svoju kulinarsku povijest (u loncu), svoj puni aranžman (na stolu), svoje vrijeme (djetinjstvo) i svoj prostor (uglavnom ruralnu živopisnu sredinu). Podnaslov ove knjige mogao bi biti "Od osjetila do usta", s obzirom da se hrana doživljava sa svih aspekata, s iznimnim kuharskim, pustolovnim i književnim žarom.

Božica Jelušić i Božica Brkan opisuju i opjevavaju hranu ne samo na tanjurima i u zdjelama, nego je uzdižu i na pladanj tankoćutnih užitaka i suptilne ljepote, daju im i neku magijsku moć. I u esejima i u poeziji prepleću se slike, uspomene i čula tih dviju akrobatkinja, tako da je ova naizgled "tanka" knjiga itekako opširna, "popunjena" svim zamislivim gastronomskim fenomenima.

I još nešto važno: za razliku od današnje brze kaloričnе hrane, koja povećava masnoću u tijelu, povisuje šećer i stvara druge poremećaje, ova knjiga pjesama

promovira zdrave, provjerene "narodske" sastojke – uz nju se možemo zasititi, a ostati zavidno vitki!

Eseji o gastronomiji iz pera dviju "božica"

U knjizi *Život kao knjiga* (Baltazar d. o. o., 2015.), koja je zapravo dugi intervju Mladena Pavkovića s Božicom Jelušić, ova autorica je opet izložila svoj koncept zavičajnosti, jer je svjesna da svijet ne počinje od nas, kako nas uče mnogi magovi brzopotezne slave – dobre stvari valja oteti zaboravu i prenositi ih novim naraštajima. Knjigu započinje panonskom rapsodijom, romantičnim, iznimno literarnim opisima Podravine, njezina *lokalnog kolorita*, kako je govorio Hegedušić još tridesetih godina prošloga stoljeća. Sugestivnim lirskim rečenicama opisuje šetnje livadama, potocima, voćnjacima, promatra kada će nebo prodisati sivilom sumraka i naznačiti obrub mjeseca kako bi krenula kući. Za razliku od današnjeg djetinjstva, kada se dijete zatvara u sobičak i virtualni svijet, ondašnje je, naglasit će Božica, bilo iznimno inspirativno – djeca su istraživala, osmišljavala, šuljala se kroz blago hiža, skrivala se po štagljevima i koševima za kukuruz, u deblima trulih vrba... A priroda im se otvarala kao knjiga iz koje se učilo o bojama, zvukovima, životinjama, o starom i novom kroz priče baka i djedova – sjećanja na takvo djetinjstvo su poput uljuljkivanja u neki dugovječni poetski zimski brlog u kojem se uvijek budi zaspalo dijete.

Sve se to lijepo nadovezuje na knjigu *Gastrolatrija* u kojoj je, kako rekosmo, svaka autorica uz svoju poeziju na štokavskom i kajkavskom napisala i esej o hrani. Riječ je o vrsnim tekstovima, punim detalja, svakovrsnih naziva jela, živahnih doživljaja i literarnih "pirueta", koje će s užitkom pročitati i uža i šira publika. Tekstovi su pisani bez ikakvih "žanrovskih ograda", potpuno lepršavo, prepušteni slobodi asocijacija ovih nadahnutih autorica koje kao iz rukava sipaju autohtone nazive namirnica, poetski dočaravaju smočnice, tavane i sve ono materinsko što je jelima davalo posebnu sočnost, ali i okus kulinarskih "tajni" što su se prenosile usmenom predajom. Jer, uz miris, okus i opip uvijek je išla i riječ (savjet, usmena "receptura", pa i bliskost starih i mladih). S obzirom na iznimnu šarolikost, živost i bogatu disperzivnost ovih tekstova, bolje je i "poštenije" citirati ih negoli "prepričavati".

Božica Brkan autorica je, osim pjesničkih i proznih, i mnogih knjiga o hrani - feljtona *Enciklopedije špeceraja,* zavičajne čitanke *Oblizeki - Moslavina za stolom* i mnogih drugih.

U uvodnom tekstu *Gastrolatrija? Gastrolatrija*! Brkan piše:

"Ova je knjiga nastala jednostavno, bez velikih priprema. Početkom srpnja

2019. na putu u Vrgorac da napokon uzme svoga *Tina*, Božica Jelušić i ja našle smo se na zagrebačkom Zrinjevcu, usput, kao i obično, na nekom književnom događaju, knjižnom sajmu gdje je najmanje bilo knjiga, na čašici razgovora i tanjuru zagorske juhe, crnog rižota, salate… I između dva zalogaja, preko tanjura, dobaci ona kako bismo nas dvije konačno mogle napraviti našu zajedničku knjigu pjesama. Molim? Ne mogu ne prihvatiti, zar ne? Zamamno, jer imenjakinja upravo dobiva *Tina* i jer mi je bila odlična i recenzentica i promotorica, motivatorica i podupirateljica. Već sam ionako planirala knjigu tri Božice, tri imenjakinje kajkavke – Podravke Jelušićeve, Zagorke Pažurove i Moslavčanke Brkanove – ali nekako nam se nije dogodila. A o čemu? Pa, kaže Božica nad punim stolom, o *oblizekima*, o *hižnim duhama*. Pa da, kej pitam!?

I ja, spisateljica i gastrospisateljica i gastrozofkinja, ne mogu ne prihvatiti tako strasno dobačenu pjesničko-*chefovsku* rukavicu. Mnogi nas ionako brkaju imenom, izgledom, pokrajinom, jezikom, književnim temama od vrtnih do baš kuhinjskih, pa prihvatim. Onda jedna poetesa ode po svoga *Tina*, a drugu, mene, uhvati panika. I krenem u svoju špajzu kao da ću pripremati gozbu. Dok ona, Podravka Božica, piše poeziju i o hrani brzo i mnogo i još u rimi, katkad sonete, ja, Moslavka, imam skupljenih *oblizeka* i ovakvih i onakvih, čak i istoimenu knjigu i istoimeni internetski portal, sve do težnje da teško prevedivu kajkavsku riječ, koja je meni neusporedivo šira od (*po*)*slastice*, uz *osebušek* uvrstim u hrvatski standard. (…)

Pa dok drugi razmjenjuju recepte i tračeve, nas dvije Božice razmjenjujemo pjesme i misli, često tako bivajući i međusobnim nadahnućem. I same radoznale, noseći odasvud iskustva, boje, mirise, okuse, smišljamo svoje *couverte* i deserte, fine nareske i zalogajčiće od jednoga *gučaja* a raskošne, baš *in*; na vrlo niskim temperaturama dugokuhajuće se, *sous vide*, u vakuumu kao nekad uz rub zidane peći pripremane lagano, dugočasno, tek da tu i tamo puste *puh*. Za poseban *nahgešmak, aftertejst*. I konačno prostiremo svoj *stol*. Blagujemo. Ili barem otvaramo, poput tajnovite arhivske butelje ili bombonijere, što ispod oslikane ambalaže, nekoliko ovitaka šuškavih malenih, zamamnim oblicima i izaziva i prikriva katkad očekivane, a katkad zbunjujuće mirise i okuse. A kako se otrgnuti tome sirenskom zovu? Samo za duhovno znatiželjne, one koji su pripravni iskreno predati se delikatesnim *oblizekima*. Da prepišemo mnogo puta prepisivane *recepture*, da prizovemo i resko, i gorko, i slano i slatko, i umami i *chefovski*, prometejski, ženski, vestalski, održimo vatru."

Evo kako Božica Brkan u tekstu "*Oblizek! Kej (što) je to*?" objašnjava *oblizek*:

(…) "A kej je to zaprav – *oblizek*? *Nekej fino.* Nekej kej baš i ne moraš imeti, bez čega buš preživel, ali je tak lepo ak ga imaš. Nešto što je gotovo bolje ako za njim čezneš, nego ako ga imaš svaki dan. Rijetki si ga mogu priuštiti i kad nije

basnoslovno skupi kavijar, jastog, idealno poželjno ostarjeli cognac, predikatno vino rijetkog i dobrog godišta. *Oblizek* je i jezična poslastica, okusna onomatopeja. Priziva mi moje kolače od moslavačkog blata, moje djetinje *madelaine* – uistinu čak i božićne šape od masti, griza... Sjeća me, ali nije presudno, oraha – poslastice koje značenjski tako odskaču kao prezrela sočna malina (s 'poljskim' naglaskom, drugim straga) do još zelene, poslije crvene ili žute okrugle *sljive*. U *oblizeku* nudi se i šunka na tavanu pod rogom koju je jedva obišao prvi, onaj topli dim, isto tako *krumper z table*, kao i *pohani picek mejmešnak* od ostataka sirova lijevanog tijesta za kolače. *Stepke*.

Oblizek je asocijacija na zavičaj, na materinsko."

Jako će nas zaintrigirati i sjajan tekst Božice Jelušić *Za hižnim duhama i uspomenama:*

"Zbog čega tako često o mirisima mislimo, razgovaramo i o njima snatrimo? Što je to u njima, da u našoj svijesti bude gomilu asocijacija, uspomena i slika? Na koji način za nama putuju, slijede nas i opominju, kako nas zavode i očaravaju, kojom tehnikom vraćaju biće kroz vrijeme i prostor, poričući zakone fizike? Kažu da je *oko* najbolji slikar, *uho* akcelerator blaženstva (dok sluša glazbu!), *nepce* pustolovni otkrivač delicija, dok *nos* spominju samo sporadično, premda nas upravo on uvodi u edenska stanja, budući da na skrivenoj mapi mirisa žive sva mjesta, koja smo ikada posjetili, upoznali, u njih zavirili i svojim energijama obilježili.

Najživlji i najsnažniji u nama ostaju mirisi doma**,** rodne nam kuće, ma kako malo ili mnogo životnoga vremena u njoj zapravo proveli. Tu počinje prva identifikacija, svijest o sebi u pokretu, pa sa sigurnošću znamo da smo u kuhinji, komorici, ložnici, u bakinoj sobi, na trijemu, tavanu, štaglju, 'ljetnoj hižici', u hambaru ili pljevnjaku, u povrtnjaku, vrčaku, voćnjaku ili štali i kokošinjcu. Znamo pouzdano kako mirišu mamini ormari (divna skrovišta!) kako bakine zamužne škrinje, naviksane mjedene kvake, naboksane očeve kožne čizme u hodniku, kako rupci svilnaši, rancane suknje i cajgene oprave, pa blazine, perine, popluni i pernati vanjkuši na presušanju. Sve to znade dijete u nama, a starac ne zaboravlja nikada. Jer mirisi su pogonsko gorivo uspomena, oni su stimulatori sanjarija, vodiči kroz godišnja doba, naši zadnji pouzdanici u bistru svijest i ispravan pravac kretanja. Možeš zaboraviti godinu rođenja, čak i svoje ime na trenutak, ali ne i miris skorupa, okus voćnoga džema, u koji zabadaš prst i oblizuješ, s neizrecivim užitkom i strahom da te ovoga puta ipak mogu uloviti!

Vječnost je sigurno kemijski čista i bezmirisna, dok je stvarnost, osobito ona pokrajinska, seoska, na rubu ukroćene divljine, neprestana orgija mirisa. Sve što dopire s livade, šume, močvare, potoka i rijeke, stvara nevidljivi prsten oko naselja. U naselju pak, od jutarnjih do večernjih dimova, koji pozdravljaju izlazak i zalazak Sunca, idu olfaktivni oglasi kroz odškrinuta vrata i raskriljene prozore, pravo na

ulicu. Što se kuha i ukuhava, konzervira, marinira, peče i pirja, razvlači, suče, što se u kući ukvarilo a što tek dolazi na stol kao delicija, sve će to jedan lukulovski nos otkriti u laganoj šetnji od kućnoga praga do crkvenoga cintora i kvartovskoga dućana, u svojevrsnom obredu, kad čovjek mora 'pomoliti nos u selu', kako bi se bližnji uvjerili da je još na životu. (…)

Mirisi, dakle, potiču u nama 'optimizam memorije'. Čak i oni agresivni i neugodni, poput stajnjaka razbacana na njivi, staroga koma u rakijskom kotlu, ukiseljenih bačvi, prolijane lužine iz kotla, pljesnivih podruma, silosa sa sjeckanom krmom ili užegle masti u 'lodrici', s vremenom dobivaju oprost, jer u njima je sadržana stara mudrost života: moraš mirisati ili zaudarati da bi se znalo tko si i što si, jer među ljudima i stvarima nagori su oni koji 'niť smrde niť mirišu'. Mlijeko, brašno i krumpir mirišu najbolje, sadržavajući u sebi poruke opstanka u seoskoj svakodnevici. Pjesnik Ivan Golub lucidno bi dodao kako je i miris djece presudan za naše postojanje, jer '*Em to ne ni duva lepa gdi nema dece*'. Pusta domaćinstva, s prelomljenim kućnim sljemenom, slijepim prozorima i ogradama zaraslim u korov, prepuštena duhovima prašine, hrđe i crvotočine, o tome najbolje govore. (…) I kad nekamo krenemo, čini nam se, to nije samo 'kamo nas noge nose i oči vode', već idemo za vlastitim čulom mirisa, na tragu hižnih duha i mirisa, neprocjenjivih, dragocjenih koje s vama besplatno dijelimo."

Poezija Božice Jelušić u knjizi *Gastrolatrija*

U knjizi *Život kao knjiga* Božica Jelušić o poeziji kaže kako se ona, kao ni duša, ne da objasniti, kako je poezija ono što stoji iza riječi, *njihova svilena podstava, ručno ušivena sitnim bodom i najoštrijom iglom. Poezija nije trud, nastojanje, to je razina instinkta, intuicije, nekog hiperrazvijenog osjećaja*.

Jeziku Božica Jelušić daje uzvišeno mjesto – jezik je jedina domovina, jer riječi čuvaš, braniš od tuđica, oslobađaš ih, dižeš im ponos. Riječi su moćne, magične, prodiru u nas, obuzimaju nas, oblikujemo ih i preoblikujemo, pa se ni poezija ne može pisati po narudžbi – piše se "kad dobri a ne mračni duhovi nad nama imaju vlast", kako reče Milosz.

Upravo takvo objašnjenje može se primijeniti i na pjesme na kajkavskom i štokavskom Božice Jelušić i Božice Brkan u knjizi *Gastrolatrija* – kao da je na glave obiju božica "sletio" Ariel, dobri zračni duh (u Shakespearea i Goethea), pjesnička muza i raskrilio im maštu, raširio panoramu djetinjstva, jela i drugih blagodati. No, stilovi su tih dviju pjesnikinja, majstorica i štokavskog i kajkavskog jezika, različiti, iako su im pjesme podjednako živopisne. Božica Jelušić stvara pravu skladbu osjetila u vezanom stihu, ples užitaka, uglavnom u kontekstu zavičaja, prirode

i starih hiža – ona pjeva o fenomenologiji mirisa, okusa, opipa, veoma sugestivno, fluidno, nostalgično. U njezinim slikovitim stihovima, koje doživljavamo kao da gledamo slikarska platna s mrtvom i živom prirodom, naći će se sve vrsti jela, od onih "sirotinjskih" (putar, žganci, friška misel, kruv na stolu, krumper, luk, paradajz), do bogate božićne trpeze, sa hladetinom, puretinom, prasetinom, kupom kolača, makovnjačom… Naći će se u tim pjesmama, punim čežnje, hiže, hambari, stari ormari, komorice, razna skloništa što su rasplamsava dječju znatiželju i žar za tihom "igrom skrivača". Naći će se tu i akvarelne slike djetinjstva u prirodi, kao u pjesmi "Trnine, kupine, maline" – u vijencu sjećanja na djetinjstvo iskrsnut će slike branja šumskog voća, dječji dodir s biljem, slast djetinjeg nepca, a pjesma će nas opčarati i "unutarnjim" dijalogom čovjeka i prirode. Božica Jelušić osobito je sklona starim hižama, pa i onim napuštenim što su se prignule ka zemlji, no svojim sjećanjima oživljuje u njima glasove ljudi, sve mirise, okuse, s uvijek prisutnom čežnjom prema starim vremenima kada je stol bio i metafora obitelji (koja se danas, zbog ubrzana i rasutog vremena, rijetko okuplja), pa su tako mnoge njezine pjesme posveta toplini doma, koju smo zabravili. U pjesmama Božice Jelušić povrće i druga hrana, a osobito vrt kao izvor života, zanosno su opjevani, katkada i s mitskim obilježjima (tako u pjesmi "Traktat u vrtu" stoje stihovi: "Pod lišćem bundeve u zanosu padam: / Tu spavali su Eva i Adam.") Jelušić stvara pletivo svakovrsnih plodova i bogatih okusa, i slanog, i ljutog, i gorkog i reskog, opjevava sve emanacije hrane, brojne njezine metafore, stihovi su joj dinamični i veoma dočarani, kao da se sve o čemu pjeva nalazi pred nama.

Tako u pjesmi "Hižne duhe" stihovna vezilja Božica Jelušić pjeva: "Otprt ormar: z njega zleti duha / od lavande i od ružmarina. / Mehka krila maminoga ruha, / v kojem spiju nežnost i milina. // V komorici mušmule i dunje, / med, citron, patliđani plavi. / Mati prestre po ogradi gunje, / koji diše po kesnoj otavi. // Po gančecu švrlja miris kaše, / štrukli z makom i slatkoga zelja. / Orehovec hlapi z tenke čaše: / krumper z rola v detinjstvo te pela. // Onda te zahlikne vrčak pisan, / v prahu sunca i peludu žutom. / Kak da z njenom rukom je narisan, / i našlingan z klinčecom i rutom. // Bele lasi sprel ti dudov prelec, / a svet širok stope ti presuša. / S tebom ide orej kesnozrelec, / hižne duhe, materina duša."

Božica Jelušić u štokavskoj pjesmi "Juha od krumpira" ispisuje odu jednostavnom jelu na kojem su mnogi odgajani: "Za juhu od krumpira sa zrnom soli, / dala bih sve što treba. Briga me boli / za jastoge i skušu i sireve grčke, / fazanovu pečenku i nadjevene trčke. // Iskopajte za mene gomolj pod međom, / kvrgava izvadite svata sa korom smeđom. / Dajte mi drva na vatru, umjereno suha, / zaprške tanke, kapulu i vrijeme da se skuha. // Ne treba veleumlja, recepata, vještine, / niť trebaš znati što su katreni i tercine. / Užitak srca i nepca stiže ti u paketu: / krumpirova je juha ravna dobru sonetu! // Kad jednostavno živiš, patetike ne mariš, / imaš sebe

na hrpi i polagano stariš; / Unuku priču pričaš, opisuješ planete, / i ne ljutiš se više kad te se moćni ne sjete. // Kad na bundevi sjediš, ćuteć' se kraljem, / i cijeli dan se baviš sitnim detaljem, / ti SLOBODAN si čovjek, kušač i srkač juhe, / iz koje bogovi love pare i miloduhe!"

Poezija Božice Brkan u knjizi *Gastrolatrija*

Za razliku od vezanog stiha Božice Jelušić, Božica Brkan piše pjesme o hrani slobodnim stihom, različite dužine i ritma, a gotovo svaka pjesma napisana je kao dugi asocijativni uzdah, kao svojevrsna "struja svijesti", no sve slike nadovezuju se jedna na drugu, dakle, nema "kaosa" koji bi nam prekidao percepciju. Pjesme Božice Brkan različita su ugođaja – neke su urbane, suvremene (npr. pjesme "postaja XI: promatračica i konzumentica medija"), neke kulinarske i gastronomske, a neke "starinske" i čeznutljive prema starom djetinjstvu, punom neostvarenih želja, a koje Božica Brkan često opjevava na anegdotalan način, tako da imamo pred sobom pravi mali "film", malu "štoriju". Primjerice, u pjesmi "čokolada za kuvajne kraš", napisanoj na kajkavskom, djevojčica u prvom licu pripovijeda kako ju je mama poslala po jaja, a učiteljica po čokoladu za kuhanje - s košaricom se osjeća kao Crvenkapica, a sjeti se i vuka koji ima "tak velike oči / tak velike vuha / tak velike zube", što je metafora dječje žudnje za "zabranjenim voćem". Po čokoladu ju je poslala učiteljica, no u školi ju netko mazne, pa slijedi pretres svih đačkih torbi… U ovoj pjesmi Brkan je "ubacila" i asocijaciju na Tadijanovića, uz "modernu" igru riječi i značenja, a i druge njezine pjesme imaju u ponekom stihu nagli skok iz staroga u novo. I u pjesmi "sladoledar" nostalgično će ispričati scenu sa sladoledarom koji ulazi u selo s trokolicom i sa zvonom te stvara pravu pomutnju među djecom, slast pomiješanu sa strahom hoće li tko dobiti od mame dinar… neki imaju sreće, neki skrivećki gledaju "kakov jel žuti jel rozast", "ko bu duže lizal", neki mole: "dej mi liz dej mi liz…"

Tako Božica Brkan i u pjesmi "koprivnača" pjesnički dočarava jednu živu situaciju: "bila sem pri babe potočke na ferju / i po mene su najemput zrasle nekakve gube / a baba je kak smo se pod dudu igrali / mislila da su me gusenice oplazile / i onda me je lepo okupala / i lepo z friškem vrjnem namazala / baš je bila mleko obrala / joj kej je to srbelo kej sam vrag / i onda me je z matorom ne sečam se bome z kem / poslala domom / i otpelali su me doktoru v novoselec / koprivnača su rekli i prepisali su mi inekcije / grdo su bome pekle / a mama je imela šivati i poslala me samu / i rekla je je nekoja kuma posle / kak si dete mogla samo poslati / a ja sem rekla kak sem se za stol prijela / i samo sem zubmi zrak zagrizla / a gda sem domom došla i bilo mi je bole / pak sem se pri goričkom dud najela / i pak sem vraga napravila."

Božica Brkan često u pjesmama niže o istoj stvari raznovrsne asocijacije, kao, npr. u pjesmi "rebra": "rebro po rebro čokolade / vrlo crne zbog visokog postotka kakaa / kao da kakaovac uopće ne izumire / rebro po rebro / kao adamovo / odlamaš / i dodaješ mi odsutno / globam grizem kao led / sladim se hladnoćom / sladim se gorčinom / toliko je crno rebro da mi je život više gorak nego sladak / crne mi se misli čim pomislim bi li mi tako olako dodavao svoje / rebro / već to što moram razmišljati diskvalificira nas za katehističku storiju / za koju već tisućljećima utvrđujemo / je li suštinska ljubav ili je suštinska vjera / kao da i ljubav nije vjera / vjerovanje / povjerenje / morala bih se zadovoljiti da me poslije ovoga deserta / izvedeš na rebarca kakva baš voliš lakirana sjajna glazirana / bila kineska ili američka / samo da nisu ova naša svagdašnja / samo da nisu naša domaća lagano prodimljena / samo da nije ovo naše / kao da i to nije / tek ljubav."

I u pjesmama Božice Brkan nalazi se pravo carstvo raznovrsne hrane – tu su ogrizeki, rogači, "gra na ladno", "smesni kru", "pilek", "prsne karamele"…

Dok Božica Jelušić teži stihovnoj harmoniji, Božica Brkan često "skače" iz vremena u vrijeme, odnosno, sjećanja joj nisu uvijek "kompaktna", kao u njezine imenjakinje, nego "rasuta", a literarno jednako sjajna.

Zaključno, knjigu *Gastrolatrija* valja imati na policama uz sve kuharice, kako bi nas podsjetila da hrana nije samo na stolu, nego u svim našim čulima i uspomenama. Knjiga je izvrstan spomenar, za neke možda i herbarij, ali onaj koji miriše… miriše za sva vremena!

Izvorni znanstveni rad
UDK 801.313 (497.5 Štrigova)"17"
Primljeno 2021-03-23
Prihvaćeno za tisak 2021-06-28

OSOBNOIMENSKA SASTAVNICA ŠTRIGOVSKE ANTROPONIMIJE 18. STOLJEĆA

Anđela Frančić, Zagreb

Sažetak

U radu se na osnovi osobnih imena krštenika ispisanih iz matičnih knjiga krštenih štrigovske Župe svete Marije Magdalene iščitavaju značajke toga dijela antroponimije u 18. stoljeću.

Od različitih podataka koje sadržavaju matične knjige krštenih, upravo su antroponimijski podaci najbrojniji, a među njima čestotnošću se izdvajaju osobna imena – iz matičnih zapisa doznajemo osobno ime krštenika, osobna imena njegovih roditelja i kumova te većinom i osobno ime krstitelja. Dijete se u analiziranim štrigovskim maticama spominje samo osobnim imenom koje mu se na krštenju nadijeva, a roditelji, kumovi i krstitelj navode se antroponimijskom formulom koju čini osobno ime i tada već uglavnom ustaljeno prezime.

Građu za ovaj rad crpili smo iz triju matičnih knjiga krštenih koje se odnose na 18. stoljeće – iz (najstarije) štrigovske matice (1685. – 1739.) te iz matica koje sadržavaju upise 1740. – 1785. i 1786. – 1825.

Ključne riječi: matične knjige krštenih; Štrigova; 18. stoljeće; osobno ime

1. Uvod

Matične su knjige riznica imenskih podataka, antroponimijskih i ojkonimijskih, pravilnom interpretacijom kojih se, iz naoko suhoparne knjižne građe, slaže mozaička slika vremena u kojemu su nastale. Odredba o obveznome vođenju matičnih knjiga donesena je na 24. zasjedanju Tridentskoga koncila (1545. – 1563.), održanome 11. studenoga 1563., u raspravi o sakramentu braka. Tom se odredbom obvezivalo župnike da vode matične knjige krštenih (*liber baptizatorum*) i vjenčanih (*liber copulatorum*), dok je vođenje matičnih knjiga umrlih (*liber mortuorum*) propisano *Rimskim obrednikom* (*Rituale Romanum*) pedesetak godina

poslije (1614.). Matične su se knjige u našim krajevima vodile i prije 1563. Većina sačuvanih iz predtridentskoga razdoblja s istarskoga je područja, a najstarija je među njima umaška matična knjiga krštenih s prvim upisom iz 1483. godine. Podaci o krštenju (datum krštenja, ime krštenika, je li rođen u braku ili izvan njega, imena i pridjevci/prezimena[1] roditelja i kumova te krstitelja) u matične su se knjige u početku zapisivali u narativnome obliku. *Rimskim* su *obrednikom* propisani obrasci po kojima su se (i dalje narativno) bilježili zadani podaci. Poslije je uvedeno upisivanje podataka po rubrikama, što se (uz stanovite preinake) zadržalo do danas. Najstarija matična knjiga krštenih Župe svete Marije Magdalene u Štrigovi obuhvaća upise od 1685. do 1739. godine.

Štrigova je naselje smješteno na krajnjemu zapadu Međimurja, nedaleko od hrvatske državne granice sa Slovenijom. Štrigovska se Župa svete Marije Magdalene prvi put spominje u popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine u sklopu Bekšinskoga ahiđakonata („Item sancte Marie Magdalene de Strigo"; Buturac 1984: 102). Osim župne crkve u naselju je i crkva svetoga Jeronima zahvaljujući kojoj se Štrigova, označivana kao rodno mjesto svetoga Jeronima, našla ucrtana u mnoge starije zemljovide te upisana kao zasebna natuknica u rječnike starijega razdoblja hrvatske leksikografije (usp. Frančić 2012: 43–48).

Građu za ovaj rad crpli smo iz triju matičnih knjiga krštenih koje se odnose na 18. stoljeće – iz spomenute (najstarije) štrigovske matice (1685. – 1739.) te iz matica koje sadržavaju upise 1740. – 1785. i 1786. – 1825. Sve navedene matice dostupne su i u digitalnome obliku na mrežnoj stranici www.familysearch.org. Ti digitalizirani izvori poslužili su nam za ispis osobnoimenske građe koja je predmetom ovoga rada. Sve tri matice pisane su latinskim jezikom u narativnome obliku (kako je u ono vrijeme bilo uobičajeno), jednom rečenicom uglavnom zadanoga slijeda podataka. Pisalo ih je više ruku, na mjestima je tekst izblijedio, što je otežavalo čitanje.

Od različitih podataka koje sadržavaju matične knjige krštenih, upravo su antroponimijski podaci najbrojniji, a među njima čestotnošću se izdvajaju osobna imena – iz matičnih zapisa doznajemo osobno ime krštenika, osobna imena njegovih roditelja i kumova te većinom i osobno ime krstitelja. Dijete se u analiziranim štrigovskim maticama spominje samo osobnim imenom koje mu se na krštenju nadijeva, a roditelji, kumovi i krstitelj navode se antroponimijskom formulom koju čini osobno ime i tada već uglavnom ustaljeno prezime[2]. Uz

[1] U vrijeme najstarijih matičnih knjiga prezimena (stalna, nasljedna i nepromjenjiva oznaka uz osobno ime u antroponimijskoj formuli) još nisu svugdje ustaljena. Oznaku uz osobno ime u tomu (pretprezimenskom) razdoblju nazivamo pridjevkom.

[2] Prezimena će jozefinskim patentom 1780. postati zakonskom obvezom svakoga pojedinca bez obzira na uzrast, spol, socijalni status i mjesto življenja.

osobno ime majke u nekim od promatranih godina upisa bilježi se i njezino djevojačko prezime.

Iz ukupnosti imenske građe matičnih knjiga krštenih štrigovske župe[3] izdvojeni su upisi osobnih imena krštenih godine 1700., 1720., 1740., 1760., 1780. 1800. te osobna imena njihovih roditelja i kumova. Osobna imena krštenika potom su analizirana s obzirom na: broj riječi u imenskoj strukturi (jedna, dvije, tri), jezično podrijetlo imena (slavensko ili neslavensko), kriterij izbora imena (kalendarsko načelo, nasljeđivanje imena roditelja, imenovanje po kumovima) te utjecaj lokalnih kultova (patrona štrigovskih crkava) na izbor imena. Na kraju se donosi kratka usporedba sa suvremenim štrigovskim osobnoimenskim fondom – uočavaju se sličnosti i razlike. Cilj je rada prikazati osnovne značajke osobnoimenskoga sustava štrigovskoga 18. stoljeća te upozoriti na potrebu daljnjih (antrop)onomastičkih istraživanja vezanih uz matičnoknjižna vrela.

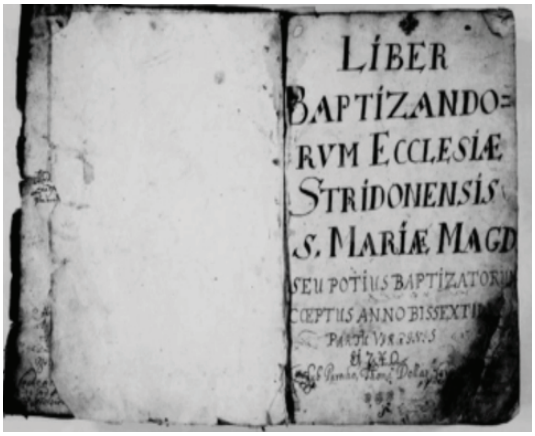
LIBER
BAPTIZANDO=
RVM ECCLESIÆ
STRIDONENSIS
S. MARIÆ MAGD
SEU POTIUS BAPTIZATOR
COEPTUS ANNO BISSEXTI

Slika 1. Početna stranica Matične knjige krštenih Župe svete Marije Magdalene u Štrigovi (1740. – 1785.)

2. Osobna imena krštenih u Štrigovi u 18. stoljeću

Neizostavnom sastavnicom svakoga upisa u matičnu knjigu krštenih jest osobno ime krštenika. Latinski jezik, kojim su pisane matične knjige štrigovske župe u 18. stoljeću, diktira i osobnoimenski lik – osobno se ime krštenika (i ostalih osoba koje se u matici spominju) pojavljuje zapisano isključivo u latinskome (npr. *Clara, Antonius*), odnosno latiniziranome liku ako je riječ o aloglotnome imenu nelatinskoga ishodišta (npr. lat. *Catharina* < grč. *Aikaterína/Katharínē*; lat. *Georgius* < grč. *Geőrgios*). Analizom smo obuhvatili razdoblje od 1700. do 1800. istraživši osobnoimenski fond navedenih rubnih godina i svake dvadesete u njihovu međurazdoblju.

[3] Uz krštenike čiji su roditelji živjeli u Štrigovi, u štrigovske su matične knjige upisani i krštenici iz brojnih okolnih naselja koja su pripadala štrigovskoj župi.

2.1. Repertoar osobnih imena krštenika

Slijedi tablični pregled brojčanih podataka o pojedinome osobnom imenu te slikovni prikaz zastupljenosti najčešćih imena koja su se nadijevala djeci upisanoj u štrigovske matice u šest istraživanjem obuhvaćenih godina. Osobna se imena u tablici nižu abecednim redom. Katkad je ime u matičnoj knjizi bilježeno u pokraćenu liku, tj. izostavljanjem završnoga dijela (npr. *Joseph*., *Matt*., *Chatar*., *Magdal*.) ili udvojenoga suglasnika (npr. *Joanes*, uz kudikamo češće *Joannes*) – sve takve zapise sveli smo na pretežitiji puni lik.

Osobna imena krštenih djevojčica	1700.	1720.	1740.	1760.	1780.	1800.	Ukupno
Agatha		1					1
Agnes			1	2	1	1	5
Anna	3	5	2	4	12	3	29
Anna Maria Josepha				1			1
Appolonia			2				2
Barbara	6	7	8	13	6	3	43
Catharina	10	20	11	11	12	3	67
Clara						1	1
Dorothea	6	3	8	18	9	5	49
Elisabetha			2	1			3
Eva		1	1	1	5	3	11
Eva Maria Theresia				1			1
Francisca					1	1	2
Gertrudis	1	2	3	11	5	7	29
Helena	12	9	9	9	6	8	53
Josepha					3	4	7
Juliana						3	3
Lucia	1	1	2	1			5
Magdalena	10	12	7	3	10	9	51
Margaretha	3	6	8		3	1	21
Maria	1	7	9	1	1	14	33
Maria Anna		2					2
Marianna				12	32		44
Marina		5					5
Marinka	2						2
Susana	2					1	3
Theresia				1	4	6	11
Ursula	9	7	6	8	4	5	39
	(13)[4] 66	(15) 88	(15) 9	(17) 8	(16) 114	(18) 78	
28 imena	523						523

Tablica 1. Osobna imena krštenih djevojčica

[4] Broj u zagradi ispred broja koji označuje koliko je ukupno djevojčica kršteno u danoj godini odnosi se na broj različitih imena koja su se u promatranoj godini nadijevala djevojčicama.

Iz tablice 1. iščitavamo:

- u promatranim godinama u matičnu knjigu krštenih upisane su 523 djevojčice
- broj krštenih djevojčica varira iz godine u godinu (najmanje djevojčica – 66 – kršteno je 1700., a najviše – 114 – kršteno je 1780.)
- djevojčicama je nadjeveno jedno od 28 osobnih imena (broj krštenih djevojčica i broj nadjevenih im imena dokazom je da su mnoge dobile isto ime)
- broj imena koja se nadijevaju krštenim djevojčicama prilično je ujednačen – izuzme li se početna (1700.) godina, kada su djevojčice dobile jedno od 13 različitih imena, u godinama koje slijede broj nadjevenih imena kreće se između 15 i 18
- imenska je entropija najveća 1780. (114 krštenih dobiva jedno od 16 osobnih imena), a najmanja dvadeset godina poslije (78 krštenih dobiva jedno od 18 osobnih imena)
- djevojčice su na krštenju najčešće dobivale ova osobna imena: *Catharina* (67), *Helena* (53), *Magdalena* (51), *Dorothea* (49), *Marianna* (44), *Barbara* (43), *Ursula* (39), *Maria* (33), *Anna* (29), *Gertrudis* (29)
- najrjeđe su djevojčicama nadijevana ova osobna imena: *Agatha, Anna Maria Josepha, Clara, Eva Maria Theresia* (ta su imena samo jednom upisana u matičnu knjigu krštenih)
- devet se imena pojavljuje u svim promatranim godinama, to su: *Anna, Barbara, Catharina, Dorothea, Gertrudis, Helena, Magdalena, Maria, Ursula*
- dominiraju jednostruka osobna imena (25 = 89 %); jedno je ime dvostruko (*Maria Anna*; 4 %), a dva su trostruka (*Anna Maria Josepha*; *Eva Maria Theresia*; 7 %)
- zanimljiv je odnos osobnoga imena *Maria* i *Marianna*: uočava se da se u promatranim godinama djevojčicama daje uglavnom jedno od tih dvaju osobnih imena (1760. i 1780. nadijeva se ime *Marianna*, a u ostalim godinama *Maria*); nije isključeno da su se i rijetko nadijevana osobna imena *Marina* te *Marinka* (iako etimološki različita od *Maria* i *Marianna*)[5] zbog djelomične izrazne podudarnosti dovodila u vezu s osobnim imenom *Maria*.

[5] Osobno ime *Maria* hebrejskoga je (*miryām*) ili staroegipatskoga (*mry(t)*) podrijetla. Značenje motivirajuće riječi različito se tumači, npr. 'ona koju ljubi Bog', 'gospođa', 'uzvišena', 'jaka', 'gospodarica'. Osobnomu imenu *Marina* neupitno se pripisuje latinsko podrijetlo (lat. *marinus* 'morski'). Osobno ime *Marianna* tumači se kao složenica od imena *Maria* i *Anna* ili se pak (preko pridjeva *marianus* 'Marijin') dovodi u vezu s imenom *Maria* (usp. Keber 2008: 333–334; Čilaš Šimpraga, Ivšić Majić i Vidović 2018: 200; Badurina 2006: 426).

Osobna imena krštenih dječaka	1700.	1720.	1740.	1760.	1780.	1800.	Ukupno
Adamus	1						1
Andreas	7	5	5	6	3	3	29
Antonius	2		1	1	2	1	7
Balthasar			1	1			2
Bartholomaeus	1	1	1			1	4
Benedictus						1	1
Blasius	2	5	4	5	6	3	25
Dominicus Franciscus					1		1
Emericus			1	3		3	7
Florianus	1			2			3
Franciscus	1	1					2
Gasparus			1	1		2	4
Georgius	5	8	12	9	6	4	44
Gregorius	3		2			1	6
Hieronimus					1		1
Ignatius					1		1
Jacobus	1		2	2	4	1	10
Joannes Caietanus Josephus				1			1
Joannes Georgius					1		1
Joannes	8	9	14	5	21	8	65
Josephus	2	10	6	7	16	5	46
Josephus Ignatius						1	1
Ladislaus					2		2
Laurentius	3	4	3	2	4	2	18
Leopoldus				1		1	2
Lucas		2					2
Marcus		2	3	1	3	3	12
Martinus		2	9	4	4	4	23
Matthias	8	12	5	6	16	9	56
Michael	4	5	17	7	7	3	43
Nicolaus	10	7	2				19
Paulus		3	1	2	1		7
Petrus			2			2	4
Philippus		2	2				4
Simon		2					2
Stephanus	2	1		4	7	3	17
Thomas	2	2	3	4	4	1	16
Valentius						2	2
Vincentius	1					1	2
Vitus		2		1	1	1	5
	(19) 64	(20) 85	(22) 97	(23) 75	(20) 111	(27) 66	
40 imena	498						498

Tablica 2. Osobna imena krštenih dječaka

Iz *tablice 2.* iščitavamo:

- u promatranim godinama u matičnu knjigu krštenih upisano je 498 dječaka
- broj krštenih varira iz godine u godinu (najmanje dječaka – 64 – kršteno je 1700., a najviše – 110 – godine 1780.)
- dječacima je nadjeveno jedno od 40 osobnih imena (broj krštenih dječaka i broj nadjevenih im imena dokazom je da su mnogi dobivali isto ime)
- broj imena koja se nadijevaju dječacima varira od 19 (1700.) do 27 (1800.)
- imenska je entropija najveća 1780. (111 krštenih dobiva jedno od 20 osobnih imena), a najmanja dvadeset godina poslije (66 krštenih dobiva jedno od 27 osobnih imena)
- dječaci su na krštenju najčešće dobivali ova osobna imena: *Joannes* (65), *Matthias* (56), *Josephus* (46), *Georgius* (44), *Michael* (43), *Andreas* (29), *Blasius* (25), *Martinus* (23), *Nicolaus* (19), *Laurentius* (18)
- najrjeđe su dječacima nadijevana imena *Adamus, Benedictus, Dominicus Franciscus, Hieronimus, Ignatius, Joannes Caietanus Josephus, Joannes Georgius, Josephus Ignatius* (ta su imena upisana samo jednom u matičnu knjigu krštenih)
- u svakoj od promatranih godina potvrđeno je ovih devet osobnih imena: *Andreas, Blasius, Georgius, Joannes, Josephus, Laurentius, Mathias, Michael, Thomas*
- dominiraju jednostruka osobna imena (36 = 90 %); tri su imena dvostruka (7,5 %), a jedno je trostruko (*Joannes Caietanus Josephus*; 2,5 %).

Usporedbom tablice 1 i tablice 2 zaključuje se da je u promatranim vremenskim odsječcima 18. stoljeća rođeno više djevojčica nego dječaka (odnos 523 : 498), da su dječaci (iako malobrojniji) dobivali znatno više različitih imena od djevojčica (odnos 40 : 28)[6], da u obama korpusima dominiraju jednostruka osobna imena[7] te da su potvrđena samo dva para osobnoimenskih mocijskih parnjaka (*Franciscus – Francisca*, *Josephus – Josepha*).

2.2. Najčešća osobna imena krštenika

Slijede slikovni prikazi pojedinačne postotne zastupljenosti deset najčešćih osobnih imena koja su se nadijevala djeci upisanoj u štrigovske matice u šest istraživanjem obuhvaćenih godina te njihova skupnoga udjela u osobnoimenskoj ukupnosti.

[6] Takvo se stanje može objasniti činjenicom da u osobnoimenskome repertoaru dominiraju svetačka imena, a svetaca je bilo puno više nego svetica, pa odatle i veća mogućnost izbora.

[7] Dominacija jednostrukih osobnih imena kazuje da su djeci nadijevana imena čija je (jednorječna) struktura diktirana komunikacijskim potrebama. Naime, jednostruko (jednorječno) osobno ime s komunikacijskoga je gledišta kudikamo funkcionalnije nego osobno ime sastavljeno od dviju ili više riječi. Ako je dijete i kršteno višestrukim osobnim imenom, u pravilu se u komunikaciji rabila samo jedna (uglavnom prva) sastavnica toga imena.

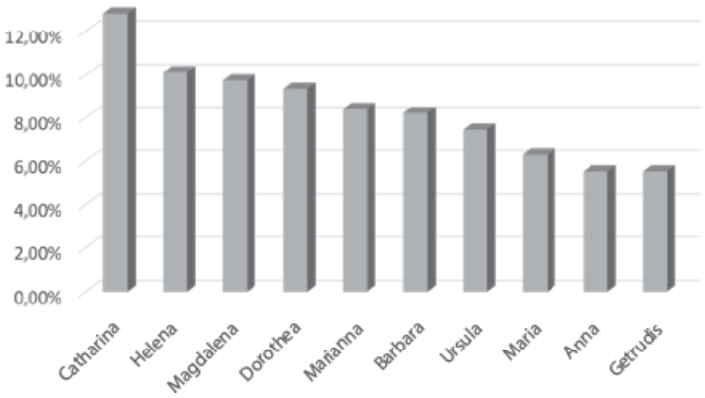

Slika 2. Najčešća ženska osobna imena

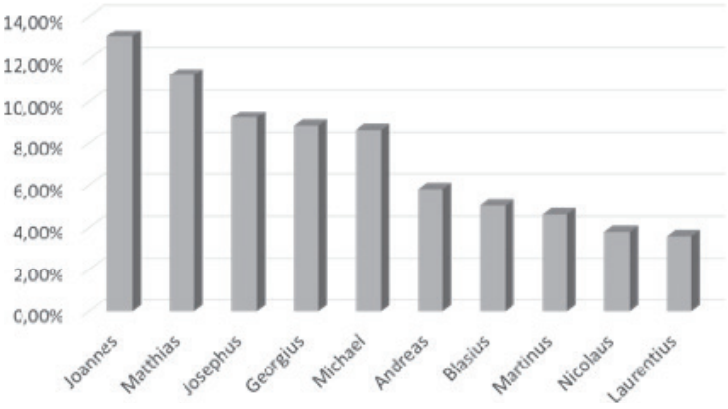

Slika 3. Najčešća muška osobna imena

Iz *slike 2. i slike 3.* iščitava se postotni udio svakoga od deset najčešće davanih imena u ukupnome osobnoimenskom fondu djevojčica i dječaka, a *slika 4. i slika 5.* prikazuju postotni udio deset najnadjevanijih imena u ukupnome osobnoimenskom fondu dječaka, odnosno djevojčica.

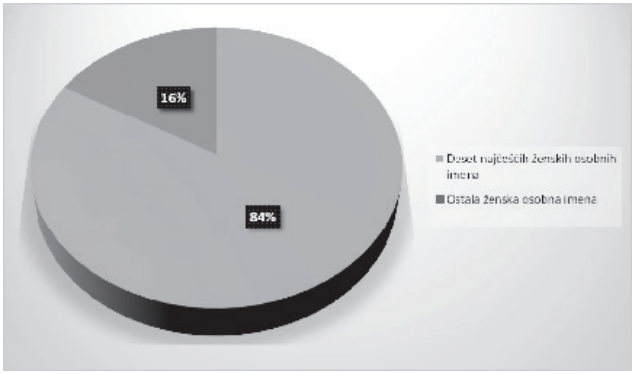

Slika 4. Udio deset najčešćih ženskih osobnih imena u ukupnome osobnoimenskom fondu krštenih djevojčica

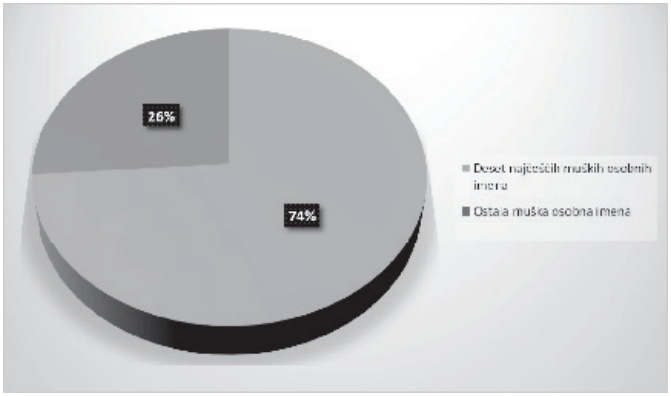

Slika 5. Udio deset najčešćih muških osobnih imena u ukupnome osobnoimenskom fondu krštenih dječaka

Iz slikovnih prikaza (slika 4. i 5.) očito je da je 84 % djevojčica i 74 % dječaka dobilo jedno od deset najčešće nadijevanih imena. Drugim riječima, velikoj većini djevojčica i dječaka krštenih u promatranim godinama 18. stoljeća nadjeveno je jedno od deset najčešćih imena. Promatra li se udio pet najčešćih imena i kod dječaka (50,98 %) i kod djevojčica (50,46 %), uočava se da je ta imena dobilo svako drugo kršteno dijete.

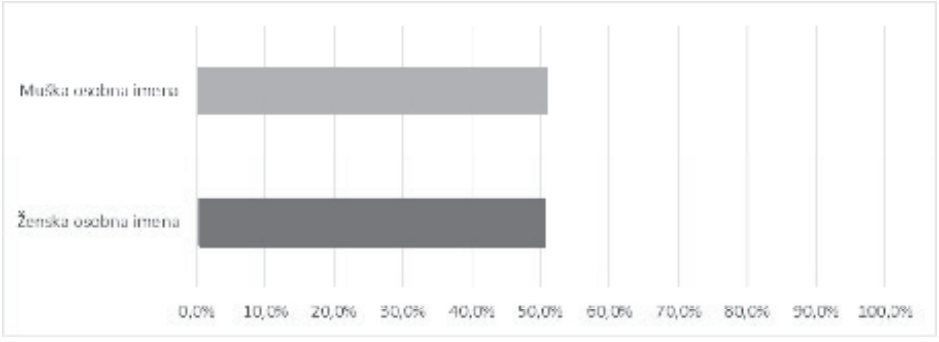

Slika 6. Udio pet najčešćih osobnih imena u ukupnome osobnoimenskom fondu krštenika

2.3. Svetačka i narodna imena u osobnoimenskome fondu krštenika

Sva imena koja su djeca dobila na krštenju jesu svetačka. Takvo je stanje vjerojatno[8] posljedicom primjene zaključaka Tridentskoga koncila o obveznome imenovanju krštenika svetačkim imenom, a ta su imena gotovo isključivo aloglotno-

[8] Analiza osobnoimenske građe koja datira iz predtridentskoga razdoblja pokazala bi je li do „kristijanizacije" osobnoimenskoga fonda u Štrigovi i njezinoj okolici došlo i prije. Naime, istraživanja su pokazala da je u pojedinim hrvatskom županama i prije 1563. nastupila smjena narodnih i svetačkih osobnih imena.

ga podrijetla. Time je osobnoimenski fond (barem onaj službeni) osiromašen za idioglotna (slavenska, tj. narodna) imena čija je značajka prozirna i govornicima (hrvatskoga jezika) razumljiva doimenska semantika riječi kojom su imenovatelji izricali svoje želje, htijenja i nadanja vezana uz imenovanu osobu. Ta su imena od iskona imenovanja do pokrštavanja jedinom sastavnicom osobnoimenskoga korpusa. Među osobnim imenima krštenika u istraženim godinama upisa u štrigovskim maticama samo je jedno slavenskoga podrijetla – *Ladislav* (*Ladisaus*). To je ime potvrđeno u dvama uzastopnim upisima 1760. godine (25. i 27. lipnja). Pregledom osobnih imena krštenika u svim godinama početnoga desetljeća 18. stoljeća naišli smo i na ime *Stanislav* (*Stanislaus*). Isto ime sreće se i među imenima očeva te kumova u šest promatranih godina 18. stoljeća. Postavlja se pitanje: Kako to da su samo ta dva imena preživjela zabranu nadijevanja „poganskih" imena? Razlog je vjerojatno povezan s činjenicom što su to također svetačka imena. Sveti Ladislav (oko 1040. – 1095.) mađarski je svetac[9] koji je kanoniziran 1192. (svetim ga je proglasio papa Celestin III.), a sveti je Stanislav (1030. – 1079.) poljski (krakovski) biskup i mučenik[10] – svetim ga je proglasio papa Inocent IV. godine 1253. U katoličkome je kalendaru spomendan svetoga Ladislava 27. lipnja (na dan njegova rođenja), a svetoga Stanislava 11. travnja (na dan njegove mučeničke smrti). Dakle, iako izrazom i tvorbenom strukturom[11] ulaze u korpus idioglotnih (slavenskih, tj. narodnih) imena, njihov se sadržaj ne svodi na doimensko značenje leksičkih sastavnica (*Vladislav* < vladati + slava; *Stanislav* < stati + slava),

[9] Riječ je o Ladislavu I. Arpadoviću, hrvatsko-ugarskome kralju, uz čije se ime vežu počeci Zagrebačke biskupije, koja je osnovana 1094. te je prvotno bila podređena Ostrogonskoj, a od 1180. Kaločkoj nadbiskupiji. „Titular svetoga Ladislava ubraja se među desetak najzastupljenijih u srednjovjekovnoj Ugarskoj. Osim titulara kao izravnijih i očitijih pokazatelja, kult pojedinoga sveca u srednjem vijeku manifestirao se i u njegovim likovnim prikazima – freske, slike, kipovi i slično" (Njari i Kolesarić 2019: 8). „Posebno štovanje uživao je sv. Ladislav od srednjeg vijeka dalje u sjevernoj Hrvatskoj, sve do Kupe, i u Slavoniji" (Badurina 2006: 401). „U srednjovjekovnom međurječju Drave i Save poznato je dosad 17 naselja koja su u srednjem vijeku imala crkvu posvećenu svetome Ladislavu" (Njari i Kolesarić 2019: 9). U Hrvatskoj mu je danas posvećeno nekoliko crkava (uz ostale i ona u Murskome Središću, kojoj je sv. Ladislav supatron), kapelica (npr. u Podgorju Bističkom) i oltara (npr. u lijevoj lađi zagrebačke katedrale smješten je neogotički oltar svetih ugarskih kraljeva Stjepana, Ladislava i Emerika s kipovima tih svetaca, a na oltarnim krilima nalaze se četiri oslikane ploče s prizorima iz života svetoga Ladislava). Sveti je Ladislav zaštitnik Mađarske (države) i jedan od zaštitnika Zagrebačke nadbiskupije.

[10] Sveti je Stanislav zaštitnik Poljske, krakovske nadbiskupije i mnogih drugih poljskih nadbiskupija i biskupija, grada Krakova te brojnih naselja, župa i crkava diljem Poljske i svijeta. Još je jedan poljski svetac toga imena – sveti Stanislav Kostka. Svetim ga je proglasio 1726. papa Benedikt XIII. Njegov oltar nalazimo u riječkoj isusovačkoj crkvi sv. Vida, a kip toga sveca krasi oltar sv. Franje Borgije u crkvi sv. Katarine u Zagrebu.

[11] Oba su imena nastala slaganjem, jednim od tipičnih tvorbenih načina pri postanku (pra) slavenskih osobnih imena.

nego ih se dovodi u vezu sa svecem (svetim Ladislavom ili svetim Stanislavom), koji osobama krštenim njegovim imenom postaje zaštitnikom, braniteljem, onaj kojemu se utječe u nevolji. Nije štrigovska antroponimija iznimkom u hrvatskoj antroponimiji po malome broju narodnih imena u 18. stoljeću. Na slično se stanje nailazi i drugdje.[12] Tek kad se potpunije istraži hrvatska povijesna antroponimija moći će se s puno više argumenata govoriti o rasprostranjenosti narodnih imena u pojedinome razdoblju i pojedinome hrvatskom području.

2.4. Struktura osobnih imena krštenika

U istraženoj osobnoimenskoj građi (koja broji 68 osobnih imena) zasvjedočena je izrazita dominacija jednostrukih imena. Potvrđeno je samo pet dvostrukih osobnih imena: jedno žensko – *Maria Anna* (njime su imenovane dvije djevojčice) – i tri muška – *Dominicus Franciscus, Joannes Georgius* i *Josephus Ignatius* (svakim od njih imenovan je po jedan dječak). Sve sastavnice dvostrukih osobnih imena potvrđene su i kao jednostruka osobna imena. Uz nekoliko zapisa osobnoga imena Ivan (*Joannes*) u matici stoje dodaci *Baptista* ('Krstitelj'), *Nepomucenus* ('Nepomuk') ili *Chrysostomus* ('Zlatousti'). Njima se kazuje o kojemu je svetom Ivanu riječ (jer postoji više svetaca toga imena), odnosno po kojemu je svetome Ivanu dijete dobilo ime (svetome Ivanu Krstitelju, svetome Ivanu Nepomuku ili svetome Ivanu Zlatoustome). Te dodatke (koji se nikad u ovim radom tematiziranoj antroponimiji ne pojavljuju u službi samostalnoga imena) ne smatramo drugom osobnoimenskom sastavnicom[13], te osobna imena uz koja se pojavljuju ubrajamo u jednostruka.

Još rjeđe od dvostrukih, u štrigovskoj se matici (u analiziranim godinama) nailazi na trostruka osobna imena krštenika – nadjevena su dvjema djevojčicama (*Anna Maria Josepha*, *Eva Maria Theresia*) i jednomu dječaku (*Joannes Caietanus Josephus*). Od svih sastavnica trostrukih osobnih imena samo *Caietanus*

[12] Pišući o hrvatskoj antroponimiji, Valentin Putanec konstatira da „kod Hrvata u 17. i 18. stoljeću narodnih imena ima vrlo malo. Ako se i javljaju, to su u prvom redu imena slavenskih svetaca *Kazimir* i *Stanislav* (poljski svetac) pa *Ladislav* (mađarski svetac poluslavenskog porijekla)" (Putanec 1976: IX). Autor, nažalost, ne navodi vrela proučavanjem kojih je došao (on ili tko drugi) do navedenoga podatka.

[13] Da je druga sastavnica (*Baptista*, *Nepomucenus*, *Chrysostomus*) zabilježena kao samostalno (jednostruko) osobno ime (takvih slučajeva ima u hrvatskoj antroponimiji, barem kada je riječ o osobnome imenu *Baptista*), tada bismo i navedena imena smatrali dvostrukima. Poneki upisivač krštenja uz osobno ime *Stephanus* dodaje „rex Hung." želeći time također istaknuti po kojemu je svetom Stjepanu dječak imenovan (sveti Stjepan Prvomučenik slavi se 26. prosinca, a spomendan svetoga Stjepana Ugarskoga – Stjepan I. Arpadović, prvi ugarski kralj, oko 975. – 1038. – jest 16. kolovoza).

(središnja sastavnica jedinoga muškog trostrukog imena) nije potvrđena kao samostalno (jednostruko) osobno ime. Zanimljivo je primijetiti da je sve troje djece s trostrukim imenom kršteno iste godine (1760.). Po predmetanju osobnomu imenu roditelja i(li) kumova titula (*perillustris*) *dominus,* odnosno *domina* može se zaključiti da je riječ o djeci (ili kumovima) iz uglednih obitelji. Osim toga, trostruko osobno ime *Anne Marie Josephe* strukturno se „poklapa" s majčinim osobnim imenom (*Anna Maria Catharina*), a njegove dvije početne sastavnice mogu se tumačiti primjenom nasljednoga načela.

Imena aloglotnoga podrijetla gotovo su beziznimno zapisana u temeljnome (neizvedenom, nepokraćenom) latinskom (latiniziranom) liku. Iznimkom je samo žensko osobno ime *Marinka*, koje odaje hrvatsku osobnoimensku tvorbu – sufiksom *-ka* prošireno je ishodišno ime *Marina*. Idioglotno (narodno) osobno ime *Ladislav*, kao što je spomenuto, nastalo je slaganjem, jednim od načina slavenske imenske tvorbe. Ime se bilježi u latiniziranome liku *Ladislaus*.

Nažalost, zapis osobnih imena u latinskome (latiniziranome) liku uskraćuje nam informaciju o stvarno živućim likovima tih imena u svakodnevnoj komunikaciji, službenoj i neslužbenoj. Izvedenica i pokraćenica, osobito onih od često nadijevanih osobnih imena, zasigurno je bilo podosta. Njima se, uz neke druge načine,[14] unosila potrebna različitost u svijet istoimenih osoba i time osiguravala njihova točna i precizna identifikacija.

2.5. Kriteriji odabira osobnoga imena krštenika

2.5.1. Kalendarsko načelo

Indikativan je i razmještaj osobnih imena kroz kalendarsku godinu. Vrlo je čest slučaj ponavljanja istoga imena tijekom određenoga razdoblja u godini (ono se pojavljuje samo u jednom, dvama ili trima mjesecima). Posljedica je to primjene kalendarskoga načela pri odabiru osobnoga imena – ime se vrlo često biralo prema dolazećemu blagdanu (spomendanu). Znajući kako su ti blagdani (spomendani) raspoređeni kroz godinu, pri praćenju pojavnosti imena u štrigovskim maticama kalendar nam često gotovo ne treba. Naiđemo li na ponavljanje imena *Pavao* – znat ćemo da smo u siječnju, već će se u tome mjesecu (a kadšto još i potkraj prosinca) početi nadijevati i imena svetaca čiji je spomendan u veljači (*Blaž*, *Doroteja*). Kraj veljače i ožujak „rezervirani" su za *Josipa/Josipu*, u travnju će dominirati zapisi imena *Juraj*, u lipnju će se više od ostalih nadijevati ime *Ivan*, u srpnju *Magdalena*, *Ana*, *Jakov*, u kolovozu će se u maticama krštenih zaredati *Lovro* i *Bartol*, rujan je u znaku imena *Marija* i *Mihael*, u listopadu krštene djevojčice

[14] Preciznost imenovanja mogla se postići npr. proširivanjem osobnoga imena singulariziranim likom obiteljskoga nadimka ili pak nadijevanjem osobnoga nadimka.

vrlo su često dobivale ime *Ursula*, kraj listopada i studeni razdoblje je kada se u maticu krštenih upisuju *Katarine*, *Martini* i *Andrije*, dok je prosinac mjesec kad se više od ostalih daju imena *Barbara*, *Nikola*, *Toma* i *Stjepan*. O primjeni kalendarskoga načela sudimo i po nadijevanju rijetkih imena – davanje mnogih od njih potaknuto je upravo blizinom spomendana sveca toga imena. Npr. spomendan je svetoga Bartola 24. kolovoza, a osobno ime *Bartholomaeus* dano je po jednome dječaku u četirima godinama (1700., 1720., 1740. i 1800.), svi su kršteni u drugoj polovici kolovoza. Jedini Jeronim (*Hieronimus*) upisan u štrigovsku maticu u promatranim vremenskim odsječcima kršten je 1. listopada, samo dan poslije spomendana svetoga Jeronima. Jedan od triju *Floriana* kršten je 4. svibnja, na sam spomendan sveca po kojemu je dobio ime, a ostala dvojica sakrament krštenja primila su nekoliko dana prije (2. svibnja i 27. travnja).

Navodimo spomendane svetaca po kojima su djeca dobila osobno ime: sveti Blaž (*Blasius*) – 3. veljače; sveti Juraj (*Georgius*) – 23. travnja; sveta Jelena Križarica (*Helena*) – 22. svibnja; sveti Ivan Krstitelj (*Joannes*) – 24. lipnja; sveta Marija Magdalena 22. srpnja; sveta Katarina Aleksandrijska (*Catharina*) – 25. studenoga; sveta Ursula – 21. listopada; sveti Nikola (*Nicolaus*) – 6. prosinca.

2.5.2. Načelo nasljednosti

Poznata je činjenica da se pri izboru imena, osim kalendarskoga načela, primjenjivalo i načelo nasljednosti, tj. dijete je po više-manje ustaljenim nepisanim pravilima (u pojedinim hrvatskim krajevima češće, ponegdje rjeđe) dobivalo ime djeda ili bake, rjeđe oca ili majke te ostalih bliskih rođaka. Podaci koje sadržavaju matične knjige dopuštaju nam samo praćenje nasljeđivanja imena roditelja (ne i daljnjih predaka). Uočava se da u štrigovskim maticama primjeri podudarnosti osobnih imena djeteta i roditelja (oca ili majke) postoje, ali nisu osobito česti. Npr. 1740. godine od 176 krštene djece, samo njih 10 (= 5,68 %) ima isto ime kao jedan od roditelja. Godine 1800. broj naslijeđenih roditeljskih osobnih imena još je manji – od 144 krštenika njih je sedam (= 4,86 %) dobilo ime kojim se imenuje jedan od njegovih roditelja. Pritom se katkad načelo nasljednosti preklapa s kalendarskim načelom, tj. nadjeveno ime može se tumačiti primjenom obaju načela (npr. 6. studenoga, nekoliko dana prije spomendana sv. Martina, 1740. kršten je *Martinus*, sin oca istoga osobnog imena).

2.5.3. Imenovanje po kumovima

Krsni su kumovi, uz obrednu ulogu pri samome krštenju, trebali skrbiti o kršćanskome odgoju svojega kumčeta. Iz poštovanja prema kumovima roditelji katkad djeci daju njihova imena. Takvih primjera u analiziranoj štrigovskoj matici nema puno kroz godinu, pa se može zaključiti da običaj davanja imena po krsnim

kumovima nije bio osobito popularan. Npr. 1720. od 173 djece njih 13 (= 7,51 %) dobilo je ime kojim se imenuje njegov krsni kum / njegova krsna kuma. Dvadeset godina poslije udio imenovanja po kumu/kumi iznosi 5,68 %. Vrlo se rijetko nailazi na primjere da otac ili majka imaju isto osobno ime (koje se daje kršteniku) kao kum ili kuma – u takvim se slučajevima ne može sa sigurnošću tvrditi primjenom kojega je načela dijete imenovano (npr. majka i kuma djevojčice *Marie*, krštene 17. siječnja 1800., nose to isto ime). Također se katkad nadjeveno ime može dovesti u vezu i s imenom kuma/kume i s primjenom kalendarskoga načela (npr. 21. srpnja 1720. krštena je *Anna* – spomendan je sv. Ane 26. srpnja – čija krsna kuma ima isto ime).

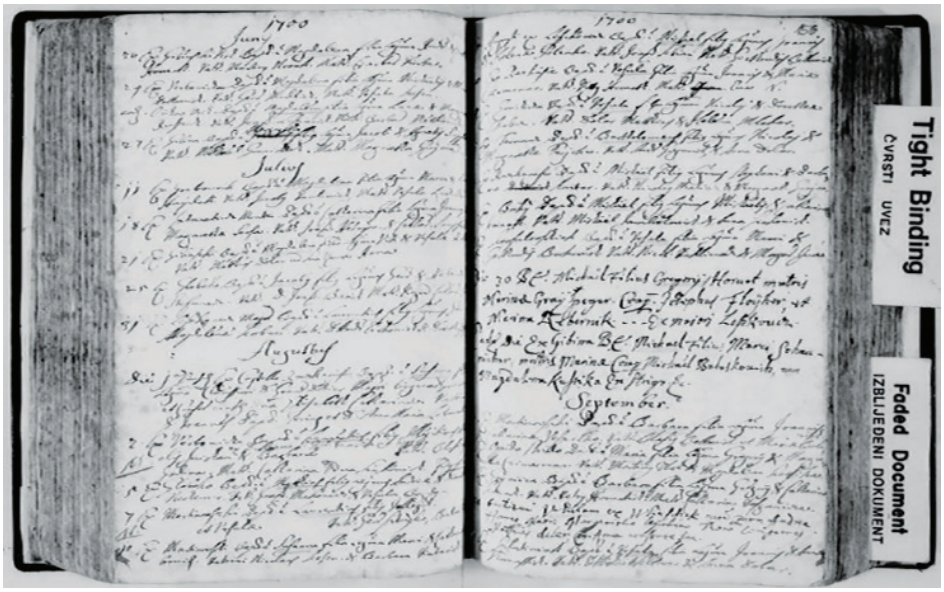

Slika 7. Matična knjige krštenih Župe svete Marije Magdalene u Štrigovi (upisi lipanj – rujan 1700.)

2.5.4. Utjecaj imena patrona štrigovskih crkava na odabir osobnoga imena krštenika

U osobnoimenskome fondu pojedinih naselja većom se učestalošću katkad ističu imena identična imenu sveca kojemu je posvećena župna crkva ili kapela. Štrigova, kao što je spomenuto, ima dvije crkve – župnu, posvećenu svetoj Mariji Magdaleni[15], te crkvu svetoga Jeronima[16]. Budući da u štrigovskoj župi nije bilo

[15] „Gotička jednobrodna crkva u Štrigovi sagrađena je vjerojatno u 15. stoljeću, a od nje je do danas sačuvano gotičko svetište, te neki drugi manji ostaci". Crkva, posvećena svetoj Mariji Magdaleni, u 17. je stoljeću barokizirana te su sagrađeni zvonik, sakristija i pobočna kapela sv. Josipa, a u 18. stoljeću dograđena je još jedna lađa (Đurić i Feletar 1991: 73–74). „Vjeruje se da je

uobičajeno djetetu davati dvostruka imena, ne iznenađuje što ime *Maria Magdalena* nije potvrđeno u promatranim godinama.[17] Raščlanimo li to dvostruko ime na sastavnice te promotrimo zastupljenost svake od njih u štrigovskome osobnoimenskom fondu, uočit ćemo da je osobno ime *Magdalena* jedno od najčešće nadijevanih imena (nalazi se na trećemu mjestu po čestotnosti), dok je osobno ime *Marija* nešto manje zastupljeno (na osmome je mjestu u frekvencijskoj tablici). Osobno je ime *Jeronim* u šest promatranih godina 18. stoljeća nadjeveno samo jednomu novokršteniku – dječaku rođenu izvan braka, a krštenu 1. listopada 1780.[18]

od najstarijih vremena tu postojala crkva i zbog uspomene na ovdje rođenoga sv. Jeronima. Jedna izvorna isprava iz 1505. godine potvrđuje da je crkva bila nadarena dobrom zakladom i imala dva prebendara za službu u njoj. No, u vrijeme uvođenja luteranskoga krivovjerja vjerojatno je i ta s ostalim međimurskim crkvama bila bez zakonitoga pastira i ležala u ruševinama. To se vidi i po tome što čitava, izuzevši dio svetišta, ima novi izgled, a to potvrđuje i napis na kamenoj ploči: »1680. podignuto i 1690. posvećeno od presvijetloga i prečasnoga gospodina Ignacija Aleksandra Mikulića, zagrebačkoga biskupa, u vrijeme štrigovskoga župnika Vinka Juretića«" (Kapun 2012).

[16] Današnja barokna crkva svetoga Jeronima (kojoj posebnu povijesnu i umjetničku vrijednost daju freske Ivana Rangera kojima je oslikao svetište) građena je od 1738. do 1749. na mjestu u potresu 1738. stradale gotičke zidane kapele koju je dao sagraditi Fridrich Celjski 1448. na temeljima u romaničko doba podignute (vjerojatno) drvene kapele (Feletar 2017: 524). Crkvu svetoga Jeronima, vrijedan spomenik arhitekture i likovne umjetnosti, podrobno je opisala Anđela Horvat (1956). O Štrigovi kao rodnome mjestu svetoga Jeronima pisao je pavlin Josip Bedeković Komorski (1686. – 1760.), jedan od prvih hrvatskih historiografa, u knjizi *Natale solum magni Ecclesiae doctoris Sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum: probatorum nihilominus historicorum et geographicorum opinionibus, ad brevis Illyricanae chronologiae adjumento erutum* (Neostadii Austriae, 1572.). To je velebno djelo (u prijevodu Marka Šarića, popraćeno *Proslovom* Jurja Kolarića i opsežnom studijom Dragutina Feletara) ponovno objavljeno 2017. Polazeći od riječi svetoga Jeronima da je rođen u Stridonu, koji se nalazio na granici Dalmacije i Panonije, Bedeković navodi da se imenom Dalmacija sve do ranoga srednjeg vijeka imenovao mnogo širi prostor nego u kasnijemu razdoblju te da je Stridon – međimurska Štrigova. U to je naselje, u kojemu je na brežuljku podignuta crkva posvećena sv. Jeronimu, a u podnožju je brežuljka bio izvor čudotvorne vode, kršćanski puk stoljećima („od pamtivijeka", „od davnine") hodočastio iskazujući štovanje i pobožnost sv. Jeronimu. Upravo narodno štovanje svetoga Jeronima i tradicija hodočašća u Štrigovu potaknulo je Bedekovića na istraživanje i dokazivanje da je autor *Vulgate* rođen u međimurskoj Štrigovi (Bedeković 2017: 270–284).

[17] To, naravno, ne znači da se u štrigovskim maticama koje sadržavaju upise iz 18. stoljeća ne nailazi na potvrde krsnoga imena *Marija Magdalena*. Ima ih, ali su vrlo rijetke (dobila ga je npr. djevojčica krštena 15. lipnja 1701.).

[18] I u nekim drugim dosad istraženim matičnim knjigama ime sveca kojemu je posvećena crkva u naselju ne sreće se ili se sreće vrlo rijetko kao ime koje se daje djeci na krštenju. Npr. u istarskome naselju Lindar, čija je župna crkva posvećena svetomu Mohoru i Fortunatu, osobno ime *Fortunat* nije dobilo nijedno dijete kršteno potkraj 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća, a samo je malobrojnim (manje od 1 %) nadjeveno ime *Mohor* (Doblanović-Šuran 2017: 219); ime suzaštitnika Splita – svetoga Rajnerija ili Arnira (splitskoga nadbiskupa koji je mučeničkom smrću umro 1180., a moći mu se čuvaju u splitskoj katedrali) vrlo je rijetko upisivano u splitske matice krštenih u 19. stoljeću (Rogošić 2014: 37).

2.6. Imena izvanbračne djece i blizanaca

Osobna imena djece rođene izvan braka u pravilu se ne razlikuju od osobnih imena ostale djece. Izvanbračna djeca dobivaju imena najčešće ovisno o spomendanu na koji su krštena ili koji dolazi u vremenu neposredno poslije njihova rođenja (npr. u prosincu 1800. krštene su tri *Eve*; uz imena dviju stoji „filia legitima", a jedna je zapisana kao „filia illegitima"; spomendan je svete Eve /i Adama/ 24. prosinca). Katkad se, kao i u zakonite djece, osobno ime izvanbračnoga djeteta podudara s imenom majke ili pak krsne kume / krsnoga kuma. Isto se može reći i za osobna imena blizanaca – najčešće se poseže za imenima svetaca čiji su spomendani blizu dana njihova rođenja (krštenja), katkad se nadjeva ime koje nosi jedan od roditelja ili se pak daje ime po krsnome kumu / krsnoj kumi. U analiziranoj građi ne nalazimo tzv. vezana imena (npr. *Petar* i *Pavao*, *Adam* i *Eva, Josip* i *Josipa*), koja su pretkaziva kada je riječ o blizancima (usp. Brozović Rončević i Čilaš Šimpraga 2006).

3. Kratak osvrt na osobna imena stanovnika štrigovske općine potvrđena 2011.

Dok je osobnoimenski fond u 19. stoljeću uglavnom podudaran s fondom u prethodnome stoljeću,[19] 20. je stoljeće – pogotovo što se više primičemo njegovoj sredini – u znaku prodora novih imena u tradicionalan osobnoimenski korpus. Trend izbora novih imena nastavlja se i u drugoj polovici 20. i početnim desetljećima 21. stoljeća. Za posljednjega popisa stanovništava (2011.) Općina Štrigova imala je 2 769 stanovnika.[20] Ne računajući osobna imena koja su imala tri, dva ili samo jednoga nositelja (među kojima bi se, vjerujemo, našlo mnogo „unikatnih" koja bi povećala broj imena), zapaža se mnogo različitih (i muških i ženskih) osobnih imena. Većina je njih, u usporedbi s imenikom 18. stoljeća, nova (navodimo izbor samo nekih od 180 imena iz popisa, koja imaju više od triju nositelja): *Dragica* (28), *Stanko* (27), *Damir* (24), *Denis* (24), *Danica* (23), *Marijan* (22), *Milan* (21), *Tomislav* (20), *Zdenka* (18), *David* (15), *Mladen* (15), *Robert* (15), *Zlatko* (15), *Željko* (15), *Gordana* (14), *Marta* (14), *Sabina* (13, *Irena* (12), *Sanja* (12), *Srećko* (12), *Leon* (10), *Patrik* (10), *Boris* (9), Lea (9), *Alen* (8), *Roman* (8), *Sara*

[19] Ponegdje u Hrvatskoj, ponajprije u gradovima, može se u osobnoimenskome fondu 19. stoljeća (kao posljedica preporodnoga zanosa) zamijetiti unos narodnih imena (oživljenih ili novih) u tradicionalni fond svetačkih osobnih imena.

[20] Usp. *Međimurska županija u brojkama 2011.* (2012: 22). U sklopu Općine Štrigova ova su naselja: Banfi, Grabrovnik, Jalšovec. Leskovec, Prekopa, Robadje, Stanetinec, Sveti Urban, Štrigova i Železna Gora.

(8), *Saša* (8), *Albina* (6), *Bojan* (6), *Tatjana* (5), *Jan* (5), *Benjamin* (4), *Dino* (4), *Emil* (4), *Karmen* (4)…[21]

I ovaj nevelik niz imena svjedoči o tome da su u suvremenome štrigovskom imeniku vrlo zastupljena nesvetačka osobna imena. Uvidom u cjelovit popis uočava se da se u njemu sreću etimološki ista imena različite tvorbene strukture (npr. *Dragutin – Drago – Dražen, Stanislav – Stanko – Slavko, Ana – Anica – Anita*), da se nailazi na ime koje može biti i muško i žensko (*Saša*), da neka osobna imena odaju značajke stranoga jezičnog sustava (npr. *Antonio*, *Antonia, Gabriela*)… Među 180 različitih osobnih imena u frekvencijskoj tablici nema dvostrukih, mada je vjerojatno da takvih ima u donjemu dijelu tablice (koji nam nije bio dostupan na uvid), a njihovi su nositelji vjerojatno osobe mlađe životne dobi. Pretpostavljamo također da bi se pri dnu tablice, sa samo jednim nositeljem, našao i veći broj pomodnih jednostrukih osobnih imena.

Međutim, unatoč tomu što suvremeni štrigovski antroponimikon sadržava brojna osobna imena koja se prije dvjestotinjak i više godina ne sreću u matičnim knjigama krštenih, sam vrh frekvencijske tablice 2011. zauzimaju tradicijska svetačka imena, obilno potvrđena u 18. stoljeću: najčešća ženska osobna imena jesu *Marija* (147 nositeljica), *Ana* (48) i *Katarina* (46), dok muške osobe najčešće nose ime *Ivan* (94), *Josip* (69) i *Franjo* (56). Nositelji tih imena vjerojatno pripadaju različitim generacijama. Iz razgovora s tamošnjim stanovnicima doznali smo da se u štrigovskoj općini, kao i drugdje u Hrvatskoj, u novije vrijeme bilježi revitalizacija tradicijskih imena.

Upozoravajući na samo neke značajke osobnih imena stanovnika štrigovske općine potvrđenih 2011., zaključujemo da se ta imena uglavnom uklapaju u opću sliku suvremenoga hrvatskog osobnoimenskog fonda, koja je spoj baštine i mode, konzervativnosti i inovativnosti.

Valjalo bi nastaviti istraživati štrigovsku povijesnu i suvremenu antroponimiju. Tek analizom njezine ukupnosti dobit će se jasn(ij)a slika antroponimima (osobnim imenima, prezimenima i nadimcima) ispričane štrigovske povijesti.

4. Umjesto zaključka

Unatoč tomu što je Štrigova upisana na mnoge povijesne zemljovide i u rječnike hrvatskoga jezika upravo zahvaljujući tomu što ju se određivalo kao rodno mjesto svetoga Jeronima, ako je suditi po zapisima u odabranim vremenskim odsječcima 18. stoljeća u matičnim knjigama krštenih, ime svetoga Jeronima vrlo se rijetko davao na krštenju. Ni u suvremenoj osobnoimenskoj slici Štrigove (i

[21] Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku.

čitave štrigovske župe) nema većega odraza imena svetoga Jeronima. Sretne se tek poneki *Jerko*[22], a ime *Jeronim*, nadjeveno djetetu u novije vrijeme, osamljen je primjer zahvaćanja u imensku baštinu štrigovskoga podneblja. Takvo stanje upućuje na zaključak da Štrigovčanima (i ne samo njima[23]) ime *Jeronim* (i tvorbenim postupcima nastala inačica *Jerko*) očito nije dovoljno lijepo, blagozvučno, moderno[24]. Ili jednostavno slijede tradiciju imenovanja koja, sudeći po antroponimiji 18. stoljeća, nije u većoj mjeri uključivala ime sveca koji je Štrigovu učinio nadaleko i naširoko poznatom.

[22] *Jerko* je tvorenica sufiksom *-ko* izvedena od pokraćenoga *Jero/Jere* (< *Jeronim*).

[23] Npr. 2001. u sedam hrvatskih gradova (Zagrebu, Splitu, Rijeci, Osijeku, Karlovcu, Dubrovniku, Varaždinu) u matičnu knjigu rođenih upisan je jedan *Jeronim* (Split), jedan *Jeronim Ante* (Zagreb), jedan *Jerolim* (Zagreb), jedan *Jero* (Dubrovnik), trojica dječaka dobila su ime *Jere* (svi su rođeni u Splitu), a petorici je nadjenuto ime *Jerko* (trojica su rođena u Splitu, jedan u Dubrovniku te jedan u Zagrebu). Rezultat je to autoričina istraživanja na osnovi podataka iz matičnih ureda spomenutih gradova (usp. Frančić 2001).

Zanimljivo je primijetiti da, pišući o štovanju svetoga Jeronima u Štrigovi, Matija Berljak i Leonard Logožar (2019: 151) uz ostalo navode da je „ime sveca sv. Jeronima (tisk. Jronima, op. a.) (…) vrlo raširenо, u raznim inačicama među Hrvatima". U bilješci ispod teksta svoj navod dopunjuju riječima: „Tako na primjer osobe se nazivaju po spomenutom svecu: Jeronim, Jerolim, Jerko, Jere, Heronimuš, Remoš, Rimuš, Oremuš, Jeronima, Jera, …". Dodatna, detaljnija istraživanja (i povijesne i suvremene antroponimije) potvrdit će ili opovrgnut tvrdnju o velikoj raširenosti imena *Jeronim* i njegovih inačica u hrvatskoj antroponimiji.

Prema podacima iz *Rječnika suvremenih hrvatskih osobnih imena*, koji se temelji na Popisu stanovništva Republike Hrvatske 2011., te su godine u Hrvatskoj živjele osobe imenom *Jere* (586), *Jerka* (355), *Jerko* (1960), *Jerolim* (212) i *Jeronim* (216). Nijedno od njih ne ulazi u skupinu „veoma čestih" (10 000 – 20 000 nositelja) ili „čestih" (5 000 – 10 000 nositelja) imena. Ime *Jerko*, danas najrasprostranjenije u Dalmaciji, jest „srednje često", *Jere* je „razmjerno rijetko", dok su *Jerka*, *Jeronim* i *Jerolim* „rijetka" imena (Čilaš Šimpraga, Ivšić Majić i Vidović 2018: 165–166).

[24] Kad su Štrigova i ostala međimurska naselja u pitanju, možda se razlog nenadijevanju imena *Jeronim* krije u njegovim neslužbenim inačicama – *Oremuš*, *Remuš*, *Remoš*, *Remi*, *Remek*… – na koje se u svakodnevnoj komunikaciji svodi(lo) to osobno ime. Sudimo to na osnovi saznanja da se zbog mogućega preoblikovanja „lijepih" osobnih imena poput *Elizabeta*, *Suzana*, *Sofija* u njihove (danas manje poželjne ili čak nepoželjne, a nekad uobičajene) inačice *Erža*, *Žuža*, *Žofa* – ta imena (*Elizabeta*, *Suzana*, *Sofija*) dugo nisu nadijevala djeci.

Izvori

Matična knjiga krštenih Župe svete Marije Magdalene u Štrigovi (1685. – 1739.). Hrvatski državni arhiv, Zbirka matičnih knjiga rimokatoličkih župa, br. 1348.

Matična knjiga krštenih Župe svete Marije Magdalene u Štrigovi (1740. – l785.). Državni arhiv za Međimurje u Štrigovi, Matične knjige rimokatoličkih župa.

Matična knjiga krštenih Župe svete Marije Magdalene u Štrigovi (1686. – 1825.). Hrvatski državni arhiv, Zbirka matičnih knjiga rimokatoličkih župa, br. 1349.

Svi izvori dostupni su na: www.familysearch.org.

Literatura

Badurina, Anđelko (ur.). 2006. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike Zapadnog kršćanstva.* 5. izdanje. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Bedeković, Josip. *Knjiga o sv. Jeronimu, Iliriku i Međimurju*. 2017. Zagreb – Čakovec: Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu – Tkalčić–Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije – Družba Braća hrvatskoga zmaja – Zrinska garda Čakovec – Izdavačka kuća Meridijani.

Berljak, Matija; Logožar, Leonard. 2019. Štovanje svetog Jeronima u Štrigovi, s posebnim osvrtom na djelovanje redovnika pavlina. *Prinosi za povijest Štrigove: Štrigova – rodno mjesto Sv. Jeronima*. Štrigova: Meridijani, 99–151.

Brozović Rončević, Dunja; Čilaš Šimpraga, Ankica. 2006. Tipovi vezanosti imena blizanaca. *Folia onomastica Croatica*, 15, 15–37.

Buturac, Josip. 1984. Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. *Starine*, 59, Zagreb, 43–108.

Čilaš Šimpraga, Ankica; Ivšić Majić, Dubravka; Vidović, Domagoj. 2018. *Rječnik suvremenih hrvatskih osobnih imena.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Doblanović Šuran, Danijela. 2017. Osobna imena u Istri od druge polovice 15. do početka 19. stoljeća. U: *Religio, fides, superstitiones…: o vjerovanjima i pobožnosti na jadranskom prostoru* (ur. Mogorović Crljenko, Marija; Uljančić Vekić, Elena). Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Državni arhiv u Pazinu, 213–237.

Đurić, Tomislav; Feletar, Petar. 1991. *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske.* Treće prerađeno i dopunjeno izdanje. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica.

Feletar, Dragutin. 2017. Učeni pavlin Josip Bedeković (1688. – 1760.) i njegovo djelo. U: Bedeković, Josip. *Knjiga o sv. Jeronimu, Iliriku i Međimurju*. Zagreb – Čakovec: Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu – Tkalčić–Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije – Družba Braća hrvatskoga zmaja – Zrinska garda Čakovec – Izdavačka kuća Meridijani, 511–555.

Frančić, Anđela. 2003. Uvid u osobna imena rođenih 2001. *Folia onomastica Croatica*, 11, Zagreb, 77–93.

Frančić, Anđela. 2012. Ojkonim Štrigova kroz stoljeća. *Folia onomastica Croatica*, 21, Zagreb, 37–58.

Horvat, Anđela. 1956. *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*. Zagreb: Konzervatorski zavod.

Kapun, Vladimir. 2012. Štrigova prije dva i pol stoljeća. Tjednik *Međimurje*. https://medjimurje.hr/aktualno/kolumne/strigova-prije-dva-i-pol-stoljeca-5983/ (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

Keber, Janez. 2008. *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Četrta, dopolnjena izdaja. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Međimurska županija u brojkama 2011. 2012. Čakovec: Ured državne uprave u Međimurskoj županiji.

Njari, Denis; Kolesarić, Petra. 2019. Kult svetoga Ladislava u međurječju Drave i Save. *Croatica Christiana periodica* : *Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 83, Zagreb, 1–12.

Putanec, Valentin. 1976. Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj. U: Putanec, Valentin; Šimunović, Petar (ur.). *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb: Institut za jezik – Nakladni zavod Matice hrvatske, V–XIV.

Rogošić, Andrea. 2014. *Antroponimija Splita u 19. stoljeću*. Doktorski rad (rukopis). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

18TH CENTURY ANTHROPONYMY OF ŠTRIGOVA

By Anđela Frančić, Zagreb

Summary

Parish registers of baptisms contain different types of information, among which anthroponymic information is most abundant, with first names (of children, parents and godparents) most prominent in their frequency. Starting from information excerpted from the registers of baptisms of the parish of Štrigova, written in Latin, the personal names of children born in the selected years of the 18th century are analysed in this paper.

It is concluded that the children are only mentioned by their first names, while an anthroponymic formula consisting of the first name and family name is used for parents and godparents. The first names of children are almost exclusively of saintly origin (e.g. Helena, Magdalena, Catharina; Nicolaus, Matthias, Joannes), one-word (consisting of a single word), and are mainly given according to the calendar principle (i.e. the child is given the name of the saint whose feast day is close to the child's birthday), while the inheritance of the parents' first names or the naming of children after godparents is significantly rarer. The influence of local saints' cults (in Štrigova, churches are dedicated to St Mary Magdalena and St Jerome) was diversely reflected in the Štrigova 18th century antroponymicon – the first name Magdalena was given to girls very frequently, while the first name Jeronim was given to boys very rarely.

Keywords: parish registers of baptisms, Štrigova; 18th century; first name

(Prijevod: autorica)

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.15 Romi (497.5 Hrv. zagorje))
Primljeno 2020-09-13
Prihvaćeno za tisak 2021-06-28

ROMI U HRVATSKOM ZAGORJU ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA, 1941. – 1945.

Danijel Vojak, Zagreb

Sažetak

Romsko stanovništvo prisutno je na području Hrvatskog zagorja vjerojatno od druge polovice XIV. st. Odnos vlasti i stanovništva prema Romima bio je sličan kao i na drugim hrvatskim područjima, što je nerijetko značilo politiku represivne asimilacije. Takva politika prema Romima posebno je bila vidljiva za Drugoga svjetskog rata, kada su ih ustaške vlasti progonile. U ljeto 1941. godine bio je proveden popis Roma u Hrvatskom zagorju, kao i u drugim dijelovima NDH, a prikupljeni podaci pomogli su ustaškim vlastima u provođenju sustavne deportacije Roma iz Hrvatskog zagorja u jasenovački koncentracijski logor, gdje je većina njih mučena i ubijena.

Ključne riječi: Romi; Hrvatsko zagorje; Drugi svjetski rat; stradanje, genocid

Uvod

Povijest Roma u mnogim je europskim zemljama i danas relativno nedovoljno istražena, marginalizirana i potisnuta iz „mainstream historiografija". Takav odnos prema povijesti Roma prisutan je i u hrvatskoj historiografiji, a posljedica toga je izostanak razumijevanja povijesti jedne manjinske zajednice koja živi već više od šest stoljeća na hrvatskim područjima. Povijest Roma nerijetko je na ovim područjima bila obilježena represivnom politikom progona i politikom asimilacije. Takva se politika danas nastoji definirati pojmom „anticiganizam", a imala je za cilj u potpunosti uništiti romsku manjinsku zajednicu. Razdoblje Drugoga svjetskog rata na području Nezavisne Države Hrvatske (dalje NDH) bilo je posebno teško za romsko stanovništvo, koje se našlo na udaru politike ustaške vlasti. U radu će se posebice analizirati položaj Roma u Hrvatskom zagorju, koje je tada bilo upravno podijeljeno između Velike župe Prigorje i Velike župe Zagorje. Na tom području živjela je manja skupina Roma, a analizom arhivskih dokumenata i relevantne

literature istražit će se odnos vlasti i stanovništva prema Romima za Drugoga svjetskog rata. Istraživanje položaja Roma na lokalnim razinama omogućit će bolje razumijevanje funkcioniranja ustaških vlasti i njihov odnos prema Romima načelno.

O prostoru i razdoblju istraživanja

Analiza je usmjerena na istraživanje položaja Roma u Hrvatskom zagorju za Drugoga svjetskog rata. Područje Hrvatskog zagorja ima prirodne granice na rijeci Sutli (na zapadu), Maceljskom gorju i Varaždinsko-topličkom gorju (na sjeveru), Kalniku i Medvednici (na istoku i jugoistoku) te rijeci Savi (na jugozapadu). Ovo područje je kroz povijest nerijetko bilo različito upravno-politički podijeljeno, no smatra se da ono uključuje općine Krapina, Klanjec, Zabok, Donja Stubica, Zaprešić, Zlatar Bistrica, Ivanec, Novi Marof i Pregrada. Danas je ovo područje većinom obuhvaćeno Krapinsko-zagorskom županijom, a dijelom Varaždinskom i Zagrebačkom županijom (*op. ur.*).[1]

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata područje Hrvatskog zagorja obuhvaćalo je dvije velike župe: Veliku župu Prigorje (kotarske oblasti: Donja Stubica, Dugo Selo, Kutina, Samobor, Sveti Ivan Zelina, Velika Gorica, Zagreb)[2] i Veliku župu Zagorje (kotarske oblasti: Čakovec, Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada, Prelog, Varaždin, Zlatar; gradovi Čakovec i Varaždin).[3] U ovom kontekstu istraživanje će obuhvatiti kotareve: Donja Stubica, Ivanec, Klanjec, Krapina, Novi Marof, Pregrada i Zlatar.

Bilješke iz povijesti Roma u Hrvatskom zagorju do Drugoga svjetskog rata

Nije točno poznato kada se romsko stanovništvo naselilo na područje Hrvatskog zagorja. Imajući na umu kako su se Romi naselili na zagrebačko područje u drugoj polovici XIV. st.,[4] vjerojatno je dio njih u tom razdoblju prelazio preko

[1] Krešimir Regan, Ozana Martinčić, „Hrvatsko zagorje", *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, ur. Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017., 305–306

[2] Rajka Bućin, „Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH". *Arhivski vjesnik*, 44 (2001.), 221.

[3] Isto, 223.

[4] Romi se u Zagrebu prvi put spominju 1378. I to u kontekstu jednog sudskog poziva Nikoli Ciganu. Prema postojećim izvorima Romi u Zagrebu bili su stalno naseljeni te su radili kao mesari i krznari. U sačuvanim spisima navodi se 1468. jedan Rom kao svećenik („Blaž, sin Andrije Ciganičina"); Ivan Krstitelj Tkalčić, „Knjiga sudbenih poziva i presuda" (1375. – 1391.)". U: *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, knj. V, Zagreb 1898., 126-127; Ivan Krstitelj Tkalčić, „Knjige o posjedih (god. 1441. – 1470.)", u: Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba, knj. X, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1904., 269.

zagorskog područja u smjeru slovenskih i/ili austrijskih i/ili mađarskih područja. Takvom promišljanju ide u prilog spominjanje Roma u susjednim područjima, poput Križevaca, Koprivnice i Ivanića, gdje se 1655. godine spominju pritužbe tamošnjeg pravoslavnog stanovništva („vlaški knezi" varaždinske krajine) zbog useljavanja Roma u „slovinsku krajinu" te zahtjevi za njihovim protjerivanjem s ovih područja. Slični zahtjevi da se zabrani masovno useljavanje Roma dolazili su 1666. godine od križevačkih vlasti.[5] Od sredine XIX. st. poznato je više podataka o Romima u Hrvatskom zagorju. U veljači 1847. godine popisan je u općini Radovec jedan Rom kovač te osam Roma u općini Kamenica, a sredinom kolovoza iste godine popisano je osam Roma u općini Ladanja u viničkom kotaru.[6] Romi se spominju i na dobru Ratkovec kod Zlatara, gdje je Kazimir Antun Jellačić Buzinski naselio „ciganske glazbenike Bergere", koji su ga do 1848. godine pratili na predizbornim skupovima:

> „…Ova, u Zagorju općepoznata ciganska glazba, morala je svirati ponajviše samo narodne ilirske pjesme, a posjećivala je, prilikom raznih obiteljskih ili crkvenih proslava, vlastelinske i župničke dvorove i zagorska kupališta…".[7]

Prema prvim modernim popisima stanovništva od 1880. godine, Romi su u relativno manjem broju živjeli na području Hrvatskog zagorja. Tako se njihov broj kretao od 33 (1880. godine) do 134 (1910. godine), što je iznosilo u prosjeku manje od 1% broja Roma u Banskoj Hrvatskoj.[8] Prema popisu stanovništva iz 1910. godine svi Romi iz Hrvatskog zagorja bili su rimokatoličke vjeroispovijesti[9] i potpuno nepismeni.[10] Lokalne vlasti na području Hrvatskog zagorja provodile su politiku prisilne sedentarizacije Roma i istodobnog protjerivanja nomadskog dijela romskog stanovništva. Razlog takvoj politici bila je izražena negativna

[5] Vladimir Mažuranić, *Dodatci uz prinose za hrvatsko – pravno – povjestni rječnik*. Zagreb, 1923., 5; Radoslav Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine, knj. II (od godine 1610. do 1693.)*. Zagreb, 1885., 315; Emilij Laszowski „Povjestna crtica o ciganima". *Narodne novine* 40, 15. rujna 1894., br. 211: 4.; Mate Kudumija, *Đurđevac u svijetlu i vremenu*. Đurđevac, 1968., 28.

[6] Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-32, Varaždinska županija, Acta Comitatus Varasdinensis, kut. 496, I G. C. 15. XI. 1847., br. 3851; na ovaj dokument upozorio me je Neven Kovačev, na čemu mu posebno zahvaljujem.

[7] Marcel pl. Jellačić Buzinski, „Spomenica, prvi dio, Proslov", *Glasnik hrvatskog plemićkog zbora*, 11 (2014.), br. 1, str. 38.

[8] Vidi Tabela 1. Romi u Hrvatskom zagorju prema popisima stanovništva, 1880. – 1910.

[9] Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 27.

[10] Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 29; usporedi: Vojak, Danijel, "Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850. – 1910.", *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2004.) br. 2: 701–728.

percepcija Roma kao kriminalaca (lopova, varalica, otimača djece) od strane vlasti i domicilnog stanovništva. Takva percepcija nerijetko je bila potkrijepljena negativnim pisanjem o Romima u novinama. Jedan od primjera je članak *Obzora* iz listopada 1890. godine, u kojem se izvještava kako je skupina mađarskih Roma uhvaćena u Novom Marofu pod optužbom da su počinili krađu jedne trgovine u Sv. Ivanu Zelini.[11] Ovakva negativna percepcija Roma bila je prisutna i među zagorskim gospodarstvenicima, koji su bili okupljeni unutar Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (dalje HSGD). Oni su, zajedno s drugim gospodarstvenicima, pokrenuli javnu raspravu o potrebi rješavanja „ciganskog pitanja". U toj se raspravi uključila podružnica HSGD-a u Zlataru, koja je predložila uvrštenje pitanja kolonizacije domaćih i protjerivanje stranih Roma na dnevni red Glavne skupštine.[12] Novomarofska podružnica bila je izravnija predloživši

> „...da se umoli visoka kr. zem. vlada da provede kolonizaciju cigana bilo vandredno administrativnim, bilo legislativnim putem; da se ne poduzme kolonizacija na teret općina i ne na jedan put, nego postepeno, radi sigurnijeg uspjeha i manjih troškova, te da se pri tom postupa sa gledišta drakoničnih mjera, a ne sa gledišta humaniteta i liberalizma...".[13]

Ova inicijativa gospodarstvenika doprinijela je donošenju nove zakonske regulacije položaja Roma u Banskoj Hrvatskoj.[14] Neromsko stanovništvo Hrvatskog zagorja većinom je negativno percipiralo Rome smatrajući ih besposličarima, varalicama i kradljivcima. Takav odnos prema Romima zabilježio je Josip Kotarski početkom XX. st. u zagorskom selu Lobor:

> „…ovdje nema stalno naselenih cigana, nego dohode amo svaki mjesec ili svaki drugi mjesec, namjeste se na spašniku, na gmajni blizu sela, gdje stanuju pod šatorima. Ciganice idu od kuće do kuće 'ciganit'; što vidi, sve prosi i ne da se od kuće, dok bar što ne dobije. Karte 'šlogaju' ženama, koje im daju brašna, sira, kruha, krumpera, kuruze, graha. Graha prodavaju u štancunu, da imaju za što kupiti rakiju. Djeca su uvijek pod šatorom za čuvare, a cigani prose po selu seno za kone. Siromašni su, samo Joška Nikolića drže cigani za bogataša. K nama dolaze dvije familije: Nikolići i Mrazovići, imaju šest šatora. Kose nose odrezane; ciganice pletu

[11] „Provalna kradja", *Obzor*, 17.X.1890., br. 239: 3.; više o negativnoj percepciji o Romima u Banskoj Hrvatskoj vidi: Danijel Vojak,„Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900. – 1910." Sociologija sela, 42 (2004.), (165/166)/ 3/4: 363–383.

[12] „Iz podružnice pakračke. Godišnji izvještaj", *Gospodarski list*, 20.XII.1888., br. 24: 189; "Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. družtva", *Gospodarski list*, 5.I.1889., br. 1: 7.

[13] "Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. družtva", *Gospodarski list*, 20. I.1889., br. 2:14–15.

[14] Više o tome: Danijel Vojak, Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje 'ciganskoga pitanja' u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.", *Društvena istraživanja*, 18 (2009), br. 6 (104), str. 1153–1171.

dvije kite, koje spuštaju na prsi; jedna samo mlada snaha ciganica ima u kite zapetlane cvancige. Ciganice se oblače u šarene sukne i surke, a cigani nose hlače i kaput od crnog sukna i škorne s visokim sarama. Nijedan se ciganin ne bavi meštrijom, nego idu od sajma do sajma te trguju konima ili bole ih uz pridav mijenaju. Ludi ne trpe cigana, ali ih daruju, samo da ih ne okradu. Prije pedeset godina dvojica se naših oženili dvjema ciganicama, ali više nijednog nije u životu. Svoje ime ciganin ne će nigda pravo kazati, meni veli tako, drugomu onako. Vjere su katoličke, crkvu ne polaze, žene se pod 'verbom'...".[15]

Kotarski opisuje odnos prema nomadskim Romima koji povremeno borave na loborskom području i pritom jasno ističe kako tamošnje stanovništvo „ne trpi" Rome. Slično Kotarskom, učitelj Pajo Wölf spominje nomadske Rome na području Vinice napominjući kako oni

„... dojdeju na par dana i postave... na gmajni svoje šatore... Črni su, govoridu našim jezikom, a i takvim, kojeg mi ne znademo...".[16]

Nakon Prvoga svjetskog rata romsko stanovništvo postaje dijelom nove državne zajednice. Broj Roma u Kraljevini Jugoslaviji uoči Drugoga svjetskog rata bio je nešto veći od 70 000, pritom je oko 15 000 njih živjelo na hrvatskim područjima (Banovina Hrvatska).[17] Istodobno, broj Roma na području Hrvatskog zagorja u tom se razdoblju kretao između 145 (1921. godine) i 168 (1931. godine), što je činilo oko 1 % ukupnog broja Roma na hrvatskim područjima.[18] Potrebno je ukratko spomenuti kako su Romi u međuratnom razdoblju u najvećem broju živjeli u istočnim dijelovima Slavonije, Srijema i Baranje, a u najmanjem broju u Lici, Gorskom kotaru te primorskim dijelovima. Također je važno imati na umu kako je većina Roma živjela u ruralnim područjima i bila rimokatoličke vjeroispovijesti te mlađe dobne strukture i gotovo potpuno nepismena.[19] Jugoslavenske državne vlasti nastavile su politiku represivne asimilacije i prisilne sedentarizacije.[20] Romi su se u međuratnoj Hrvatskoj bavili obradom drva i metala, poljoprivredom, trgovinom konjima i drugim domaćim životinjama (npr. peradi i svinjama), sakupljanjem sekundarnih sirovina (npr. starog željeza) te prosjačenjem

[15] Josip Kotarski, „Lobor (kotor zlatarski, općina loborska/ Hrvatsko zagorje)". *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 21., 1917., str. 75.

[16] Arhiv Odbora za narodni život i običaje (Odsjek za etnologiju, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Pajo **Wölf**„ *Vinica* (kod Varaždina), sign. SZ 64. (rukopisna građa).

[17] Vidi Tabela 2: Broj Roma u Kraljevini Jugoslaviji prema popisu stanovništva iz 1931.

[18] Danijel Vojak, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.* Zagreb: Romsko nacionalno vijeće : Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", 2013., str. 73–75.

[19] Vojak, *U predvečerje rata*, str. 66-89; Danijel Vojak, „Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske", Migracijske i etničke teme, 20 (2004.), br. 4: 447–476.

[20] Vojak, *U predvečerje rata*, 66–89; Vojak, „Romi u popisima stanovništva", 447–476.

i zabavljanjem stanovništva (kao glazbenici ili cirkuski dreseri životinja).[21] I u ovom razdoblju prevladavala je percepcija Roma kao besposličara (lijenčina), lopova, varalica, otimača djece i sl. Takva percepcija često je dovodila i do nasilnih sukoba – „obračunavanja" neromskog stanovništva s Romima.[22]

Lokalne vlasti na području Hrvatskog zagorja negativno su percipirale Rome i u skladu s time se i odnosile prema njima. Takav odnos vidljiv je na primjeru kotarskih vlasti Donje Stubice, koje su u studenom 1938. godine središnjim Banskim vlastima Savske banovine u Zagrebu predlagale „neophodnu potrebu kolonizacije cigana", a kao razloge takvom prijedlogu istaknule su kako Romi „nanose silne štete narodu", „kradu" i „otimaju" te „zadaju mnogo jada svim vlastima".[23] Osim prijedloga za kolonizaciju, donjostubičke kotarske vlasti predlagale su sterilizaciju Roma:

> „…Nuzgredno se skreće pažnja, da bi ciganske družine muško i žensko trebalo sterilizirati te ih onesposobiti za porod i na taj način bi se naša država i njezini gradjani po vremenu rešila ciganskih banda tih narodnih nametnika – divljaka. Ovaj korak bi bio najuspješniji za pozitivno rešenje ovog važnog pitanja, a usporedno s drugim naprednim državama…".[24]

Slično promišljanje u politici prema Romima imale su krapinske kotarske vlasti, koje su u dopisu središnjim Banskim vlastima od 23. veljače 1938. godine navele kako je kolonizacija Roma „neobhodna" kako bi se postigla njihova sedenterizacija:

> „…provesti bi se dalo na taj način, da bi se svakoj ciganskoj porodici, već prema broju članova dalo nekoliko jutra besplatne zemlje, no na istoj zemlji o državnom trošku načiniti kuću te manje gospodarske zgrade za držanje krava, svinja i peradi, doćim im se ne bi smjelo držati konje, da se sa odredjenog mjesta nebi udaljavali te nastavljali skitalački život…".[25]

Iste vlasti su zatim predlagale oštro kažnjavanje Roma u slučaju da se odbijaju kolonizirati te su se zalagale i za prisilno obrazovanje romske djece.[26] Slične prijedloge imale su oroslavske općinske vlasti, koje su isticale potrebu „kolonizacije" Roma na „jedno mjesto razpoloživo s obradivim zemljištem".[27]

---

[21] Vojak, „Romi u popisima stanovništva", 447–476.

[22] Pavlek, Mihovil (Miškina), "K agrarnoj reformi ili – što ćemo s ciganima?". *Razgovor*, 1 (1920.), br. 2-3: 37– 38; Ivan Zatluka, "Ciganski problem". *Podravske novine*, 3. IX. 1938., br. 35: 2.

[23] Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 11344/1938.

[24] Isto.

[25] Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 11900/1938.

[26] Isto.

Seosko stanovništvo u Hrvatskom zagorju također je tražilo hitno rješavanje „ciganskog pitanja". Jedan dio njih tražio je putem novina da se regulira položaj Roma: anonimni je autor iz Đurmanca u listopadu 1940. objavio u listu *Hrvatsko zagorje*:

> „…U stara je vremena bilo odredjeno, da cigani imadu biti zavičajnici pojedinih općina. Kod toga nadjeljivanja, nije poštedjeno niti Hrvatsko zagorje, akoprem je već i tada bilo dosta siromašno. Tako su u općini Gjurmanec dani kao zavičajnici cigani 'Jovanovići', općini Zabok i Krapinske toplice 'Keši', općini Mače 'Nikolići' i t.d. Za onda bilo je tih ciganskih porodica dosta malo, ali su se tako umnožili, da u općini Gjurmanec od prijašnje jedne imadu najmanje 10 članova i ako će tako dalje produljiti, ne će imati domaće stanovništvo pred tim nomadima – skitnicama – mira i ne će biti sigurno za svoju imovinu i zdravlje. Ti članovi nomadskog plemena, upravo ništa ne rade. Oni varaju okolišno žiteljstvo, kradu poljske usjeve, a često se dešava, da počinjaju i provalne kradje i to tako, da oni iz drugih općina kradu pomoću domaćih u njihovoj općini, a domaći opet u općinama tih drugih. Pošto se stalno skiću, danas se nalaze na jednom, a sutra na drugom mjestu. Sobom prevoze crkotine, muče one stare iznurane i bolesne konje, pa nije čudo, da se u ovim mjestima dogadjaju zaraze kako kod ljudi, tako i kod stoke. Žiteljstvo Hrvatskog zagorja koje je i onako siromašno, trpi uslijed skitanja cigana velike štete. U današnje doba ne može, a niti ne bi smio živjeti onaj, koji ne radi, a ovo strano pleme živi bez svakog poštenog rada. Treba samo vidjeti, kako ova 'gospoda' kada upecaju koju žrtvu, lumpare po nekoliko dana. Ove skitnice ne krste se, vjenčaju se po svom običaju 'pod vrbom', ne ukopavaju mrtvace na odredjenom mjestu, već ako tko umre, otidje u drugi kraj i tamo mrtvaca ukopaju u šumu, dočim stariji muškarci koji su 'dozreli' obično umru u 'kaznenicama'. Kada jedna njihova porodica imade starijeg muškarca, tada počinjaju kradje i provale i toga staroga vode sa sobom, pa ako se nakon kradje uhvate, svu krivnju priznaje taj stari i tako dospije u kaznionu i umre. Ovom zlu trebalo bi zaista stati na kraj, a to bi se moglo učiniti tako, da bi se svi muški cigani – ako se ne bi poseglo za jednom radikalnijom mjerom – kolonizirati u jednom zapuštenom kraju, a ciganke u drugom. Tu bi morali raditi za svoje uzdržavanje Djecu do 10. godine trebalo bi oduzeti i smjestiti u jedan naročiti zavod. Na ovaj način riješilo bi se tih skitalca, u žiteljstvu riješilo bi se opasnosti po imovinu i život…".[28]

Iz ovog navoda je vidljiv smjer promišljanja u rješavanju „ciganskog pitanja",

[27] Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 4237/37.
[28] „Kako se riješiti cigana – skitnica", *Hrvatsko zagorje*, 11.10.1940., br. 41: 6.

i to u obliku prisilne kolonizacije Roma i prisilnog oduzimanja njihove djece. Na tragu ovih promišljanja bio je anonimni seljak iz Igrišća (kotar Donja Stubica) u veljači 1941. godine:

> „…Cigani su zaista goruće pitanje seljačkog naroda u mojem kraju. Ciganske skupine zadavaju mnogo briga i jada siromašnom seljačkom narodu, a osobito šumski cigani ili šumski hajduci, koji rade mnoge krađe te provale u trgovine. Naoružani su vatrenim oružjem, provaljuju u noćna doba u tuđa dvorišta i u stanove na svoj razbojnički način. Od njih nije seljački narod siguran kada ide bilo sa sajma ili iz grada kroz šumu svojoj kući. A k tome ima takovih seljaka, koji su s njima veliki prijatelji, bolji nego sa svojim poštenim susjedom seljakom! Ti cigani ubacuju među narod zarazu nepoštenja i zla. A ti se njihovi veliki prijatelji nazivaju kao ljudi još uvijek – civilizirani… Drugi cigani jesu takozvani *šatoraši*, koji se najviše nalaze kraj glavne ceste. To su isto velike štetočine seljačkog naroda. Oni prave velike prevare kod trgovanja s konjima tako da mnogo seljaka, kad se upuste s njima u trgovinu, prevare na lukav način. Seljak zasije svoje polje s kukuruzom ili drugim čime, a mnogi mora platiti i orača, da mu izora polje. Kad pak na jesen polje donose svoj rod, *eto ti cigana* sa svojim kolima i konjima, i to u noćno doba, i zađe gdje je najbolji kukuruz, pobere ga i ode netragom. Ima seljak lijepu sjenokošu sa travom ili deteljom. Ne pita cigo, već zatjera konje. Konji popasu i sgaze, a kad seljak dođe, ima što za vidjeti. Upropaštena njegova muka i nada i još tome kad pokosi, što je ostalo, dođe opet cigo sa kolima i natovari kola s onim, što je seljaku ostalo i opet otiđe netragom. S tih razloga ciganško pitanje treba čim prije riješiti *strogom banskom naredbom*. Ja molim u ime pristaša HSS mojega kraja i hrvatsko seljačko narodno vodstvo i Bansku vlast, da se to goruće pitanje riješi. A kad dođe hrvatski sabor, neka se podpuno zakonski provede na korist i sreću naroda u hrvatskom saboru po zastupnicima HSS, a po ideologiji braće Radića…“.[29]

Svi ovi prijedlozi lokalnog stanovništva i vlasti o rješavanju „ciganskog pitanja“ bit će za vrijeme Drugoga svjetskog rata preoblikovani u iznimno represivnu politiku genocidnog istrebljenja romskog stanovništva u NDH.

[29] „Što ćemo napokon sa ciganima“, Seljački dom 13.2.1941., br. 7, god. VI (XXIX), str. 4.

Popisi stanovništva	**1880.**	**1890.**	**1900.**	**1910.**
Županija Varaždin				
kotar Ivanec	22	4	9	36
kotar Klanjec	11		22	
kotar Krapina				8
kotar Novi Marof		6	1	
kotar Pregrada				21
kotar Zlatar			14	14
Ukupno Romi - Hrvatsko zagorje [Županija Varaždin]	**33**	**10**	**46**	**79**
Ukupno Romi - Županija Varaždin	**38**	**24**	**150**	**316**
Svi ovi prijedlozi lokalnog stanovništva i vlasti o rješavanju „ciganskog pitanja“ bit će za vrijeme Drugoga svjetskog rata preoblikovani u iznimno represivnu politiku genocidnog istrebljenja romskog stanovništva u NDH.				
Županija Zagreb				
kotar Stubica				55
Ukupno Romi - Hrvatsko zagorje [Županija Zagreb]				**55**
Ukupno Romi - Županija Zagreb	**354**	**574**	**601**	**1610**
Ukupno Romi Hrvatsko zagorje [Županija Varaždin + Županija Zagreb]	**33**	**10**	**46**	**134**
Ukupno Banska Hrvatska	**3482**	**4893**	**7207**	**12.267**

Tabela 1. **Romi u Hrvatskom zagorju prema popisima stanovništva, 1880. – 1910.**

Izvor: *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, I (-1905.)*. Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1913., 24-35; *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije II.(1906. – 1910.)*. Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1917., 23–24.

Tabela 2. **Broj Roma u Hrvatskom zagorju prema popisu stanovništva 1921. i 1931.**

	1921.		1931.	
Kotarevi, gradovi	**Broj Roma**	**Postotni udio Roma u Hrvatskoj, Slavoniji, Međimurju, otoku Krk i općini Kastav**	**Broj Roma**	**Postotni udio Roma u Savskoj banovini**
Kotar Ivanec	50	0,41%	57	0,39%
Kotar Klanjec	0	0%	0	0%
Kotor Krapina	13	0,1%	0	0%
Kotar Novi Marof	17	0,14%	25	0,17%
Kotar Pregrada	6	0,04%	17	0,11%
Kotar Stubica	59	0,48%	62	0,43%
Kotar Zlatar	0	0%	7	0,04%
Ukupno Hrvatsko Zagorje	**145**	**1,17%**	**168**	**1,17%**
UKUPNO	**12089**	**100%**	**14.284**	**100%**

Izvor: Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 47, sv. 60; Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 55., sv. 70.

Ukratko o položaju Roma u NDH

U travnju 1941. godine proglašena je Nezavisna Država Hrvatska (dalje NDH) nakon rušenja Kraljevine Jugoslavije u travanjskom ratu. Ustaški pokret predvođen Antom Pavelićem došao je na vlast početkom travnja 1941. uz pomoć i podršku sila Osovine i pritom osnovao Nezavisnu Državu Hrvatsku. Njihovu vlast karakterizirao je diktatorsko-autoritaran režim temeljen na rasističkoj represivnoj politici prema srpskom, židovskom i romskom stanovništvu.[30] Ustaška vlast nije imala posebno pripremljen političko-vojni program koji bi regulirao odnos prema

[30] Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007., 399–461; Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918 – 2008*. Zagreb: Novi Liber; Europapress holding, 2008., 205–349.

Romima. No, te su se vlasti na temelju višestoljetne negativne percepcije Roma odlučile za rješavanje „ciganskog pitanja" na hrvatskim područjima. Ustaške vlasti su svega dva tjedna po dolasku na vlast preuzele nacistički anticiganistički model, koji se temeljio na rasnim zakonima, ponajprije na „Zakonskoj odredbi o rasnoj pripadnosti" i „Zakonskoj odredbi o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda". U tim zakonima primjetan je utjecaj Nürnberških zakona, posebice u definiranju arijevskog porijekla, a u njima su Romi izravno navedeni kao skupina stanovništva koja je izgubila građanska prava i zaštitu vlasti.[31]

Kako bi se te zakonske odredbe provele, bilo je potrebno ustanoviti rasnu pripadnost, zbog čega su vlasti sastavile Upute za sastav izjave o rasnoj pripadnosti. Na temelju tih Uputa Ministarstvo unutarnjih poslova donijelo je 3. srpnja 1941. godine odluku o obaveznom popisivanju Roma, koje se provodilo unutar NDH. Popisom je do kraja srpnja 1941. godine trebalo prikupiti osobne podatke (datum i mjesto rođenja), podatke vezane uz način života (sedentarni ili nomadski) i zanimanje romskog stanovništva.[32] Na ovaj način su ustaške vlasti prikupile podatke o demografskoj i društveno-gospodarskoj strukturi Roma u NDH. Istodobno s provođenjem popisa Roma, dio državnih institucija, posebno Zavod za kolonizaciju, razmatrao je pitanje kolonizacije svih Roma na određenom području. No, ratne (ne)prilike spriječile su planove o prisilnoj kolonizaciji Roma.[33] Istodobno s ovim procesima, ustaške su vlasti činile masovne zločine i nad romskim stanovništvom, koje je najčešće bilo kolateralna žrtva ustaškog sukoba sa srpskim stanovništvom, koje se pobunilo protiv njih.[34]

Ključni je datum stradanja Roma 19. svibnja 1942. godine, kada represivne državne institucije potpomognute domobranskim i ustaškim vojnim jedinicama započinju provoditi sveobuhvatnu deportaciju Roma iz svih dijelova NDH u jasenovački koncentracijski logor.[35] U sljedećih nekoliko mjeseci većina Roma bila

[31] Narcisa Lengel-Krizman, *Genocid nad Romima: Jasenovac 1942*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2003., 32–33.

[32] Slavica, Hrečkovski, „Progoni i deportacije slavonskih Roma u koncentracioni logor Jasenovac", u: *Okrugli stol 21. travnja 1984.*, ur. Dobrila Borović. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985., 35.

[33] Lengel-Krizman, *Genocid nad Romima*, 36; Mark Biondich, „Persecution of Roma – Sinti in Croatia, 1941. – 1945.", u: Roma and Sinti: Under-Studied Victims of Nazism, ur. Paul A. Shapiro, Robert M. Ehrenreich (Washington: United States Holocaust Memorial Museum, Center for Advanced Studies, 2002), 35, 42–43.

[34] Danijel Vojak, „Zaboravljene žrtve Drugog svjetskog rata ili o stradanju Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. – 1945", u: Jasenovac: manipulacije, kontroverze i povijesni revionizam, ur. Andriana Benčić; Odak, Stipe; Lučić, Danijela (Jasenovac: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac, 2018., 245–284, 259 – 260.

[35] Hrečkovski, „Progoni i deportacije", 36.

je deportirana u Jasenovac, a njihova je imovina opljačkana, dok su nekretnine predavane određenim skupinama stanovništva, poput izbjeglica, razvojačenih vojnika, osiromašenih pojedinaca i sl. Jasenovački logor bio je središnje mjesto genocidnog istrebljenja Roma, što se posebice odnosi na Uštice, predratno selo srpskog pravoslavnog stanovništva, gdje su romski logoraši bili većinom smješteni. Romi su bili jedina skupina logoraša u Jasenovcu koja je u svega nekoliko mjeseci po deportaciji bila mučena i ubijena.[36] Potrebno je napomenuti kako, za razliku od drugih zatočenika, Romi nisu bili službeno bilježeni pojedinačno, već kao dio određenog „željezničkog vagona". Po dolasku u jasenovački logor Romima je bila oduzeta sva osobna imovina, a dio njih bio je odmah raspoređen na teške fizičke poslove unutar samog logora, poput izgradnje nasipa.[37] Iznimka od sustavnog progona Roma bila je skupina „Bijelih Cigana", koja se odnosi na romsko sedentarno stanovništvo koje je živjelo u Bosni i Hercegovini. Za njihovu obranu od progona ustaških vlasti zauzeli su se istaknuti muslimanski intelektualci uz znatnu podršku islamskih (vjerskih) institucija.[38]

Među dijelom stanovništva na hrvatskim područjima u prvoj polovici XX.st. bila je prisutna pozitivna percepcija Roma, i to ponajprije jer su smatrani cijenjenim kovačima, kotlarima, koritarima i nadničarima.[39] Tako su poznati primjeri romsko – neromskih brakova, iako su oni bili rijetki. Seosko stanovništvo je nerijetko bili kumovima romskoj djeci.[40] Poznat je primjer seljaka iz Križanaca (u varaždinskom kotaru), koji su u ljeto 1940. skupljali pomoć u hrani i odjeći jednoj 21-godišnjoj Romkinji koja je tada rodila trojke, a prethodno je bila majka blizancima.[41] Istodobno, zabilježen je slučaj krajem prosinca 1940, u kojem su Romi spasili život jednom mlinaru iz Bartolovca (u varaždinskom kotaru).[42]

---

[36] Lengel-Krizman, *Genocid nad Romima*, 47–48.

[37] Hrečkovski, „Progoni i deportacije", 36; Milan, Bulajić, *Jasenovac: ustaški logori smrti: srpski mit?: hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 1999., 124–125; Milko Riffer, *Grad mrtvih: Jasenovac 1943*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946., 20, 25; Mladen Iveković, *Nepokorena zemlja: zapisi iz IV i V neprijateljske ofenzive protiv narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Zagreb: Spektar, 1986., 14–15.

[38] O tome više vidi: Muhamed Hadžijahić, „Bosanski Romi 1941/1942. godine", *Naše teme*, 28 (1984.), br. 7-8: 1313–1323; Muhamed Džemaludinović „Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana", *Takvim*, 36, 1971., 72–73.

[39] Danijel Vojak, "Odnos između seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.". Sociologija sela: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, 42 (2004), 165-166 (3-4), 374; S. V. –š.[Stjepan Vranješ], Naši cigani nekad i danas. *Novosti*, 13.08.1939., br. 222: 10.

[40] Vojak, "Odnos između seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.", 375, 376.

[41] Alba, "Rekord u ciganskoj obitelji". *Varaždinske novosti*, 25.07.1940., br. 556: 6.

[42] "Cigani spasili mlinarov život". *Hrvatsko zagorje*, novogodišnji broj 1940. [bez navedenog točnog datuma], br. 1: 4.

Stradanje Roma u Hrvatskom zagorju za vrijeme Drugoga svjetskog rata

Romi u Hrvatskom zagorju vjerojatno su već krajem travnja 1941. godine osjetili prve posljedice života u novoosnovanoj NDH, a to je bilo povezano s donošenjem rasnih zakona, kojima su oni ostali bez građanskih prava. Ministarstvo unutarnjih poslova NDH je 3. srpnja 1941. godine odredilo popisivanje Roma:

> „…Kao prva mjera u postupku protiv cigana odredjuje se popis svih cigana na području Nezavisne Države Hrvatske. Popis imadu obaviti općinska poglavarstva Redarstvena ravnateljstva i predstojništva gradskih redarstava svako na svom području. Popis valja načiniti u tri primjerka, od kojih jedan ima ostati kod oblasti, koja je popis obavila, drugi valja dostaviti nadležnom Velikom županu, a treći Ministarstvu unutarnjih poslova. Popis treba da sadrži redni broj, ime i prezime godine starosti i spol cigana, treba u popis grupirati po porodicama. Kod glave svake porodice valja u opasci istaknuti jeli skitalac-čergaš, ili je stalno naseljen u kakovoj kolibi ili kučici, a u tom slučaju valja istaknuti, na čijem se zemljištu ta koliba ili kučica nalazi. Neki cigani bave se stanovitim poslom, pak to valja kod glave porodice istaknuti, primjerice: koritar, kovač, svirač, konjski trgovac itd. Cigane, koji su se na područje Nezavisne Države Hrvatske doskitali, nakon što je izbio svjetski rat valja već sada protjerati preko državnih granica. Općinska poglavarstva i redarstvena ravnateljstva odnosno predstojništva gradskih redarstvenih imadu popis odmah obaviti i primjerke popisa dostaviti Velikom županu i Ministarstvu unutarnjih poslova najdulje do 31. srpnja 1941. Kotarske oblasti će odmah po primitku ove naredbe uputiti područna općinska poglavarstva da po njoj postupaju.[43]

Na temelju ove odredbe popis Roma proveo se i na području Hrvatskog zagorja. Tako su na području Mača popisana 83 Roma, u Mihovljanima 35, u Zlataru 94, u Loboru 18 te u Krapini 46.[44] Kao primjer popisivanja Roma izdvojen je popis u Krapini, iz kojeg je vidljivo kako su romske obitelji bile brojne, činilo ih je do 11 članova, a većina njih bavila se „skitnjom, prosjačenjem i trgovinom konja".[45]

[43] Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Kustošija, sign. HR-DAZG-1050, kut. 25, br. 4066.

[44] Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255, kut. 10, br. 55/1941; Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255, kutija 10, br. 34/1941.

[45] Vidi Tabela 3. Popis Roma na području kotara Krapina.

Tabela 3. **Popis Roma na području kotara Krapina**

Tek. broj	Ime i prezime glave obitelji	Godine starosti	Spol	Imena i srodstvo članova njegove porodice	Godine starosti	Spol	Opaska
1.	Jovanović Zlatko	50	m	Eva žena Anka kćerka August sin Antonija kćerka Stjepan sin Dragutin sin Štefanija kćerka Stojka sestra	45 16 18 15 6 4 11 60	žensko ” muško žensko muško ” žensko ”	skitnjom prosjačenjem i trgovinom konja
2.	Jovanović Jura	49	”	Nikolić Draga žena ” Milan sin ” Milica kći ” Antun sin ” Nikola sin ” Miloš sin ” Josip sin ” Kata snaha ” Štefica unuka ” Ljubica unuka	46 25 20 12 10 4 2 28 5 3	žensko muško žensko muško ” ” ” žensko ” ”	Isto
3.	Jovanović Zurko	42	”	Keš Marica žena ” Danica kći ” Milan sin ” Šandor sin ” Miško sin ” Ruža kći ” Petar sin	45 12 11 9 7 5 3	žensko ” muško ” ” žensko muško	Isto
4.	Jovanović Josip	28	”	Nikolić Ruža žena Milan sin	26 3	žensko muško	Isto
5.	Nikolić Draga nezakonita žena pok. Milana Jovanović	46	žensko	Nikolić Stjepan sin ” Antun sin ” Antonija kći ” Katica kći ” Adam sin	17 3 8 4 2	muško ” ” žensko muško	Isto
6.	Jovanović Mato	45	muško	Nikolić Draga žena ” Robert sin	43 16	žensko muško	Isto

7.	Jovanović Miško	67	muško	Nikolić Mara žena " Milan sin " Bobek sin Horvat Nara snaha Nikolić Persa "	54 30 37 30 32	žensko muško " žensko "	Isto

Ciganin pod tek. brojem 1. zakonito je vjenčan u rimokatoličkoj crkvi, dočim ostali nijesu vjenčani. Svi borave i zavičajni su u općini Gjurmanec. U Krapini, dne 2. kolovoza 1941. Kotarski predstojnik: [potpis nečitak]…".[46]

Ustaškim državnim vlastima je „smetala" prisutnost Roma u blizini javnih mjesta i prometnica jer su smatrali da time unazađuju percepciju same NDH. U tom kontekstu je Glavno ravnateljstvo za promičbu pri predsjedništvu Vlade NDH sredinom svibnja 1942. godine od Ministarstva unutarnjih poslova tražilo, između ostalog, uklanjanje Roma iz blizine prometnica:

> „…Umoljava se naslov, da izvoli donijeti odluku kako i na koji način će se ukloniti cigani iz blizine prometnih cesta. Djeluje vrlo nepromičbeno što se ti cigani sakupljaju i podižu šatore u blizini najprometnijih državnih cesta, te tamo svojim moljakanjem i traženjem novaca napadaju i starce. Tako je npr. prigodom izleta rumunjskih novinara u Hrvatsko Zagorje kraj Marije Bistrice koji desetak cigana obkolilo samovoz, te svojim moljakanjem, plesanjem uznemirilo naše goste. Ovakove pojave krnje ugled sredjenosti naše države a i samom našom promičbenom uredu prave velike neugodnosti prigodom izleta stranaca. Prema mišljenju ovog ureda može se pitanje cigana riješiti na dva načina:
>
> 1. stavljanjem u logor
> 2. ili donošenjem odluke da se cigani ne smiju približavati do 1 km od prometnih puteva…".[47]

Malo je poznatih povijesnih izvora kojim bi se moglo ustanoviti što se dogodilo s Romima na području Hrvatskog zagorja nakon izdavanja odredbe od 19. svibnja 1942. godine o deportaciji svih Roma iz NDH u jasenovački koncentracijski logor. Filip Škiljan je u knjizi o Hrvatskom zagorju u Drugom svjetskom ratu naveo kako su vjerojatno 24 Roma iz zaseoka Dolići (između Krapine i Đurmanca) odvedena u jasenovački logor i tamo ubijena. Za ostale romske žrtve navodi kako „ne postoji potvrda o tome da su stradali, ali budući da ih nakon Drugoga svjetskog rata ne nalazimo u popisima stanovništva, vrlo je vjerojatno da se nalaze među bezimenim žrtvama koncentracijskog logora Jasenovac".[48] U knjizi

[46] Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255, Tajni Spisi, kut. 10, br. 8.

[47] Hrvatski državni arhiv, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri predsjedništvu Vlade NDH, sign. HR-HDA-23, kut. 5, br. 7602.

[48] Filip Škiljan, *Hrvatsko zagorje u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945.: opredjeljivanja, borbe, žrtve*. Zagreb: Plejada; Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, 2012, str. 49.

Hrvatsko zagorje u revoluciji u „Popis žrtava fašističkog terora" navedene su romske žrtve s područja Hrvatskog zagorja, koje su bile deportirane u jasenovački koncentracijski logor. Tako je navedeno kako su u svibnju 1942. godine „otjerani u logor Jasenovac" i „ubijeni kao žrtve fašističkog terora" s područja Vel. Vrh – Donja Pušća: devet pripadnika romske porodice Hudorović, pet pripadnika romske porodice Jurković, devet pripadnika romske porodice Kovačević, tri pripadnika romske porodice Maurović, tri pripadnika romske porodice Sokolović i osam pripadnika romske porodice Ugarković.[49] Za šest Roma porodice Jovanović iz Đurmanca navedeno je kako su odvedeni u logor 1941. godine i tamo ubijeni kao „žrtve fašističkog terora", a pritom nije točno navedeno u kojem je to logoru bilo.[50] Iz navedenog popisa žrtava može se zaključiti kako su Romi s područja Hrvatskog zagorja bili obuhvaćeni, kao i u drugim dijelovima NDH, odredbom o deportaciji u jasenovački logor u svibnju 1942. godine. Kao i mnogi drugi Romi i oni su bili mučeni i ubijeni u jasenovačkom koncentracijskom logoru.

U „Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945." trenutno su popisane 16173 romske žrtve, od toga su 63 Roma popisana u „Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.". No, u prvom poslijeratnom popisu stanovništva provedenom 1948. godine nije popisan niti jedan Rom s područja Hrvatskog zagorja, što pokazuje razmjere stradanja Roma na ovom području. Upravo ovakvi nesrazmjeri u podacima nameću potrebu daljnjih znanstvenih istraživanja.

Tabela 4. **Broj ubijenih Roma u Hrvatskom zagorju prema „Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945."**

Donja Stubica	Gornja Bistra	3
Krapina	Polići	24
Novi Marof	Breznički Hum	34
	Ljubeščica	1
Pregrada	Desinić	1
Ukupno ubijenih Roma		**63**

Izvor: Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.[51]

[49] „Popis žrtava fašističkog terora", u: *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković. Zagreb: Školska knjiga, 1981., 476, 477, 479–480, 483, 488, 492.

[50] Isto, 477.

[51] Na ovim podacima zahvaljujem Đorđu Mihoviloviću, višem kustosu u Spomen-području Jasenovac.

Zaključak

Romsko stanovništvo živjelo je na području Hrvatskog zagorja vjerojatno već od druge polovice XIV. st. Oni na tom području nisu živjeli u velikom broju, već se tu većinom radilo o broju od nekoliko desetaka do nekoliko stotina osoba. Vlasti su se prema njima odnosile represivnom politikom, koja je težila asimilaciji te njihovoj prisilnoj kolonizaciji i sedenterizaciji. Represivna politika prema Romima posebno je bila izražena za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada su ustaške vlasti nastojale genocidnom politikom obuhvatiti i romsko stanovništvo u Hrvatskom zagorju. Priprema za takvu politiku otpočela je donošenjem rasnih zakona krajem travnja 1941. godine, kojim su Romi izgubili građanska prava. Zatim je u ljeto 1941. godine slijedilo popisivanje romskog stanovništva, kojim su ustaške vlasti dobile podatke o njihovoj demografskoj i socioekonomskoj strukturi na određenom području. U svibnju 1942. godine određena je sustavna deportacija Roma u jasenovački koncentracijski logor, među kojima su bili i Romi s područja Hrvatskog zagorja. Posljedica takve politike na području Hrvatskog zagorja jest da se u prvom poslijeratnom popisu stanovništva iz 1948. godine niti jedan Rom nije izjasnio kao Rom.

IZVORI:

Neobjavljeni izvori:

Arhiv Odbora za narodni život i običaje (Odsjek za etnologiju, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Pajo Wölf, Vinica (kod Varaždina), sign. SZ 64 (rukopisna građa).

Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Kustošija, sign. HR-DAZG-1050.

Hrvatski državni arhiv, Varaždinska županija, Acta Comitatus Varasdinensis, sign. HR-HDA-32.

Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367.

Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246.

Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255.

Hrvatski državni arhiv, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri predsjedništvu Vlade NDH, sign. HR-HDA-23.

Objavljeni izvori:

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 godine, knjiga IX (Stanovništvo po narodnosti). Beograd: Savezni zavod za statistiku.

Kotarski Josip, „*Lobor (kotor zlatarski, općina loborska/ Hrvatsko zagorje)*". Zbornik za narodni život i običaje, knj. 21., 1917.

„Popis žrtava fašističkog terora", u: *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković. Zagreb: Školska knjiga, 1981., str. 465–496.

Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, sv. I (1905.). Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1913.

Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, sv. II (1906. – 1910.). Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1917.

Tkalčić, Ivan Krstitelj, „Knjiga sudbenih poziva i presuda" (1375. – 1391.)", u: *Povjestni spo-*

menici slobodnog kraljevskog grada Zagreba, knj. V., Zagreb 1898.

Tkalčić, Ivan Krstitelj, „Knjige o posjedih (god. 1441 – 1470)", u: *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, knj. X, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1904.

Periodika:

„Provalna kradja", *Obzor*, 17.X.1890., br. 239, str. 3.

„Iz podružnice pakračke. Godišnji izvještaj", *Gospodarski list,* 20.XII.1888., br. 24: 189.

"Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. družtva", *Gospodarski list*, 5.I.1889., br. 1: 7.

"Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. družtva", *Gospodarski list*, 20.I.1889., br. 2: 14–15.

Zatluka, Ivan, "Ciganski problem". *Podravske novine*, 3. IX. 1938., br. 35: 2.

„Kako se riješiti cigana – skitnica", *Hrvatsko zagorje*, 11.10.1940., br. 41: 6.

„Što ćemo napokon sa ciganima", *Seljački dom*, 13.2.1941., br. 7: 4.

Literatura:

Biondich, Mark, „Persecution of Roma – Sinti in Croatia, 1941. – 1945.", u: *Roma and Sinti: Under-Studied Victims of Nazism*, ur. Paul A. Shapiro, Robert M. Ehrenreich (Washington: United States Holocaust Memorial Museum, Center for Advanced Studies, 2002), 33–48.

Bućin, Rajka, „Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH". *Arhivski vjesnik*, 44 (2001.), 209–225.

Bulajić, Milan, *Jasenovac: ustaški logori smrti: srpski mit?: hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 1999.

Džemaludinović, Muhamed, „Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana", *Takvim*, 36 (1971): 72–73.

Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Novi Liber; Europapress holding.

Hadžijahić, Muhamed, „Bosanski Romi 1941/1942. godine", *Naše teme*, 28 (1984), br. 7-8: 1313–1323.

Hrečkovski, Slavica, „Progoni i deportacije slavonskih Roma u koncentracioni logor Jasenovac", u: *Okrugli stol 21. travnja 1984*., ur. Dobrila Borović. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985., 35–38.

Iveković, Mladen, *Nepokorena zemlja: zapisi iz IV i V neprijateljske ofenzive protiv narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Zagreb: Spektar, 1986.

Jellačić Buzinski, Marcel pl. „Spomenica, prvi dio, Proslov", *Glasnik hrvatskog plemićkog zbora*, 11 (2014.), br. 1: 37–52.

Kudumija, Mate, *Đurđevac u svijetlu i vremenu*. Đurđevac, 1968.

Laszowski, Emilij, „Povjestna crtica o ciganima". *Narodne novine* 40, 15. rujna 1894., br. 211: 4-5.

Lengel-Krizman, Narcisa, *Genocid nad Romima: Jasenovac 1942*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2003.

Lopašić, Radoslav, *Spomenici hrvatske krajine, knj. II (od godine 1610 do 1693)*. Zagreb, 1885.

Mažuranić, Vladimir, *Dodatci uz prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb, 1923.

Pavlek, Mihovil (Miškina), "K agrarnoj reformi ili – što ćemo s ciganima?". *Razgovor*, 1 (1920.), br. 2-3: 37–39.

Pavličević, Dragutin, *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007.

Regan, Krešimir, Martinčić, Ozana, "Hrvatsko zagorje", *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, ur. Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017., 305–313.

Riffer, Milko, *Grad mrtvih: Jasenovac 1943*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946.

Škiljan, Filip, *Hrvatsko zagorje u Drugom svjetskom ratu 1941. – 1945.: opredjeljivanja, borbe, žrtve*. Zagreb: Plejada; Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, 2012.

Vojak, Danijel, "Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850. - 1910.", *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2004.) br. 2: 701–728.

Vojak, Danijel, „Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske" *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004.), br. 4: 447–476.

Vojak, Danijel, „Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910." *Sociologija sela*, 42 (2004.), (165/166)/ 3/4: 363–383.

Vojak Danijel, „Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje 'ciganskoga pitanja' u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.", *Društvena istraživanja*, 18 (2009), br. 6 (104): 1153–1171.

Vojak, Danijel, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941*. Zagreb: Romsko nacionalno vijeće : Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", 2013.

Vojak, Danijel, „Zaboravljene žrtve Drugog svjetskog rata ili o stradanju Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. – 1945", u: *Jasenovac: manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam,* ur. Andriana Benčić; Stipe Odak; Danijela Lučić, Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018., 245–284.

THE ROMA POPULATION IN THE HRVATSKO ZAGORJE AREA DURING WORLD WAR II, 1941 - 1945

By Danijel Vojak, Zagreb

SUMMARY

The Roma population has probably been present in the area of Hrvatsko Zagorje since the second half of the 14th Century. The attitude of the authorities and the population in this area towards the Roma was similar to that in other Croatian areas, which often meant a policy of repressive assimilation. Such a repressive policy towards the Roma was especially visible during the Second World War when they were persecuted by the Ustasha authorities. In the summer of 1941, a census of Roma in Hrvatsko Zagorje was conducted, as well as in other parts of the Independent State of Croatia, by which the Ustasha authorities obtained data on their demographic and socio-economic structure. In May 1942, the Ustasha authorities ordered systematic deportation of Roma to the Jasenovac concentration camp, including Roma from the area of Hrvatsko Zagorje. The consequence of such a policy is that the Roma community in Hrvatsko Zagorje had been almost completely destroyed by the Ustasha authorities.

Key words: Roma; Hrvatsko Zagorje; World War II; suffering, genocide

(Prijevod: autor)

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

A) 18. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 11. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Natjecati se mogu učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze - do 3 kartice).

Radove - s naznakom imena i prezimena učenika, imena i prezimena voditelja ili profesora, mentora, te naziva škole - valja poslati na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.), ili na e-mail: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr do 8. srpnja 2022.

Naznačiti valja i tip zavičajnog idioma /mjesnoga govora kojim je rad pisan.

Najuspjelija ostvarenja, prema ocjeni prosudbenog povjerenstva, nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

****

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane (Kajogleda i radionice za mlade) podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi, kao i razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

Ivan Rabuzin, 100-letnica

RABUZIN, **Ivan** (Ključ, pokraj Novog Marofa, 27.3.1921 – Varaždin, 18.12.2008), samouki slikar i grafičar.* Pučku školu pohađao je u Remetincu, a stolarski zanat izučio u Zagrebu i Zemunu. Majstorski odjel Obrtne škole u Zagrebu završio je 1947, kada nekoliko mjeseci pohađa i večernji tečaj crtanja. Od 1950. do 1963. radi u stolarskom poduzeću u Novom Marofu. Prvom samostalnom izložbom u Galeriji primitivne umjetnosti u Zagrebu, svibnja 1960, prelazi iz amaterizma u aktualni trend naive, a već 1961, kad mu avangardna grupa *Gorgona* priređuje samostalnu izložbu, dospijeva u modernu aktualnu umjetnost te se potvrđuje kao suvereni majstor nove figuracije u doba dominacije apstraktnih tečevina.

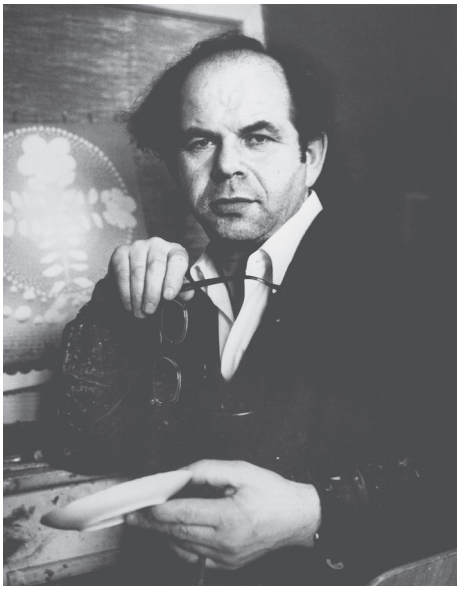

Ivan Rabuzin, fotoportret – Marija Braut, 1970. (Iz knjige „Hommage à Rabuzin", 2021, str. 2)

* Ova posvetna rubrika posljednjega dvobroja Kaja za 2021. godinu nastavak je projekta Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj „Sto stranica za sto godina Ivana Rabuzina" – uz 100. obljetnicu rođenja Ivana Rabuzina, „klasika hrvatske moderne umjetnosti i svjetske naive", „jednoga od najvećih lirskih slikara 20. stoljeća" (V. Crnković). Prvi i dostojanstveni rezultat tog šire zasnovanog nakladničkog projekta Kajkavskoga spravišča – u ostvarenim stranicama nadrastajući početni opseg svoga naziva - bila je monografska, 3. knjiga u njegovoj biblioteci Artistica *HOMMAGE À RABUZIN / U čast 100. obljetnice umjetnikova rođenja* (u ime Spravišča za nakladnika - Ivo Kalinski; u ime sunakladnika - Grada Novog Marofa – Siniša Jenkač; urednici Vladimir Crnković i Božica Pažur; dizajn - Boris Ljubičić). Ta knjiga – prvo izdanje godine 2021. u hrvatskoj kulturi uz Rabuzinovu 100-letnicu („Kapitalna monografija za razumijevanje velikana naivne umjetnosti", Patricia Kiš, Jutarnji list) - objavljena je u lipnju 2021. i svečano predstavljena 9. srpnja 2021. u Kulturnom centru *Ivan Rabuzin* u Novom Marofu. Ponosno ističemo kako je Ivan Rabuzin bio ugledni član Kajkavskoga spravišča od njegovih početaka te časni suradnik Kaja od 1973. (op. ur.).

Godine 1963, a osobito nakon samostalnog nastupa u Galerie Mona Lisa u Parizu, započinje Rabuzinov uspješni prodor na širi evropski – i svjetski – prostor. Tada je postao i profesionalnim slikarom. Potkraj šezdesetih, počinje surađivati s uglednim talijanskim promotorom moderne umjetnosti, galeristom i izdavačem Dinom Tegom. Od 1976. surađuje s njemačkom tvornicom porculana Rosenthal, a 1979/80. prema njegovim se nacrtima izrađuje velika svečana zavjesa u kazalištu Takarazuka u Tokiju. Od 1993. do 1999. bio je zastupnik u Saboru Republike Hrvatske. Slikati je prestao potkraj lipnja 2002, nakon što je teško obolio. Objavio je niz autobiografskih zapisa u kojima piše i svjedoči o vlastitoj poetici i stvaralačkom procesu.

Rabuzinovi najraniji sačuvani crteži potječu iz 1944, a prve slike iz 1945, kada se očituju akademsko-realistički tretman i nastojanja na tečevinama postimpresionizma. Izlaže od 1956. godine. Nakon dugoga amaterskog razdoblja, 1959. uspostavlja tematiku lirskih pejzaža te vlastiti stil i poetiku koje zasniva na vrlo osebujnim oblicima i svijetlom koloritu (*Orehovečki bregi*, 1959). Do toga je došao apstrahiranjem, sustavnim pojednostavnjivanjem, stilizacijama i svjesnim nastojanjem da sve predočeno približi najbližim geometrijskim oblicima: slika vijence kugličastih oblaka, stabla okruglih krošanja, kupolaste brežuljke, kugle cvjetova i Sunca. Najjednostavnije, najsažetije i najsavršenije Rabuzin pronalazi u kugli i krugu, koji postaju njegovi znakovi apsolutnog, simboli cjelovitosti (*Na bregovima – prašuma*, 1960).

Pejzaži i cvjetovi osnovne su umjetnikove tematske preokupacije, s napomenom da ih on gotovo nerazlučivo povezuje jedne s drugima. Kompozicijskim zahvatima, veličinom oblika i koloritom sugerira potom na čemu je osnovni akcent slike. Veličina naslikanog nikad ne ovisi o perspektivi nego o značenju predočenog u slikarovoj mašti (*Šuma cvijeća*, 1960; *Otoci*, 1963). Na taj način njegovi veliki cvjetovi, u odnosu prema veličini ostalih predstavljenih elemenata, kao i u odnosu prema njihovu položaju na slici, poprimaju specifične, često simboličke vrijednosti. Cvijet je Rabuzinu ne samo simbol Sunca nego i simbol života, atribut neprestana rađanja i mladosti, sveopće harmonije. Sâm po sebi cvijet je i simbol rajskoga, i to je razlogom zašto su krajolike tog majstora prozvali – edenskim.

Rabuzinove su slike opojni rajevi posvemašnjeg sklada, mira i tišine, one izražavaju najsuptilniju vedrinu i optimizam, apoteoza su života i ode radosti, prepune apolonskog duha (*Zora*, 1963). Umjetnik stvara jasne vizije harmoničnog svemira i života: čistim krajolikom, oslobođenim od ljudi i životinja, sugerira kakav bi svijet trebao biti, zalaže se za život u kojemu postoji isključivo Ljepota, a u duhovnom smislu Harmonija što rađa Sreću (*Put u bregove*, 1964). Sve je u njegovim slikama rasvijetljeno i sjajno, posvuda vladaju Dobro, Radost, Nada, Ljubav.

Slikao je uljem na platnu (*Crvena zima*, 1966; *Noćno cvijeće*, 1981), radio je

akvarele (*Šume*, 1962; *Oblaci*, 1979), crteže perom i tušem (*Bregovi*, 1960), brojne bakropise koje je često akvarelirao (*Prizemljeno Sunce*, 1987), a potpisao je i više tapiserija (*U bregovima polje*, 1983).

Rabuzin je klasik hrvatske moderne umjetnosti i svjetske naive te slovi za jednoga od najvećih lirskih slikara 20. stoljeća. Priređeno mu je dvijestotinjak samostalnih, a sudjelovao je na preko tisuću skupnih izložaba. O njegovu je djelu objavljeno 16 monografija i snimljeno desetak filmova.

Vladimir Crnković

RADOSLAV PUTAR O IVANU RABUZINU / FRAGMENTI O RABUZINOVOJ KOZMOLOGIJI

Vladimir Crnković, Zagreb

Posvećeno sjenama
Ivana Rabuzina (1921-2008) i Radoslava Putara (1921-1994)
u povodu stote godišnjice njihova rođenja

Kada sam pisao tekst o Rabuzinu za svoju prvu knjigu, trilogiju *Gaži / Kovačić / Rabuzin*, što je objavljena 1977,[1] nisam ni pomišljao da bih se bavio genezom umjetnikovih oblika, zanimala me ponajprije i gotovo isključivo njegova umjetnost, njezine značajke i morfologija, njezin smisao i poruke; tada me nije zanimalo kako je ona nastajala, kojim sve postupcima i u kojim okolnostima. Zanimala me dakle sâma umjetnost te pokušaj formiranja autorove čvrste i neupitne antologije. S vremenom sam, dakako, mijenjao i širio svoje preokupacije i interese pa sam se počeo interesirati i za genezu tog stvaralaštva. Kako sam već od studentskih dana poznavao Radoslava Putara i Miću Bašičevića, i kako mi je već zarana dijelom bio poznat njihov angažman u vezi s interpretacijom i promocijom Rabuzinova djela, pokušao sam dobiti od njih određene informacije koje bi mi pružile odgovore na brojna pitanja koja sam si postavljao.

S Putarom sam se često susretao, ne samo zato što smo bili susjedi, živjeli smo desetak kuća udaljeni jedan od drugoga, susretali smo se na otvorenjima raznoraznih izložaba, ponajviše u Galerijama grada Zagreba, zatim u Galeriji primitivne umjetnosti i jednako tako u Muzeju za umjetnost i obrt u kojem je on radio dva puta; većinom smo se susretali međutim na sastancima Studijske sekcije Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske čiji smo oboje bili aktivni članovi.

Kada sam pisao taj prvi opširniji esej o Rabuzinu, proučio sam svu poznatu i dostupnu literaturu o tom umjetniku, pa i rane zapise Radoslava Putara; osobito

mi bijaše impresivan njegov prvi veliki tekst o umjetniku iz 1960. godine.[2] Već sam tada u spomenutu trilogiju uvrstio i reprodukciju slike *Crvena zima* iz 1966, iz Putarove zbirke, i to kao umjetnikovo kapitalno remek-djelo.[3] To ulje, za mene osobno, nikada nije izgubilo ništa od svoje aure i vrsnosti u svih proteklih pedesetak i više godina od kada ga poznajem; naprotiv, svaki novi susret s njim otkrivao mi je njegove nove vrhunske slojeve i naboje, njegovu izdvojenost i iznimnost.

U tom tekstu iz 1960. Putar je ispravno ustvrdio kako je Rabuzinovo mjesto u kontekstu naše umjetnosti već "sad vrlo važno"; on piše o blaženoj zadivljenosti što zrači s umjetnikovih slika te kako je autor "jedinstvenom intuicijom svog talenta proniknuo u samu plastičnu bît i otkrio originalne kvalitete pejzaža u svom zavičaju".[4] I doista, taj je slikar, kao gotovo nitko drugi, poznavao "nepisane i slabo poznate zakonitosti u konfiguraciji zagorskog reljefa", otkrivao mjere ritmova koji "određuju izmjenu ploha njiva, čisla krošanja u drvoredima i šumarcima" te je "čudesnom osjetljivošću utvrdio melodiju linija putova i težine kulisa bregova". Raspravlja potom o "molekularnoj građi" prikazanih oblika i zaključuje kako se to slikarstvo rađa bez ikakve "neposredne tradicije" te kako Rabuzinove "nevine forme" nemaju "nikakvih predaka".[5]

Mnogi koji su istraživali podrijetlo Rabuzinovih formi, njegovu stilistiku i poetiku, ostali su bez odgovora na većinu pitanja koja su si postavljali u vezi s tom i takvom problematikom. Mnogi se slažu s time da je to slikarstvo teško usporedivo s bilo kojim poznatim opusom, hrvatskim ili stranim, jer je riječ o posve osobnu stvaralaštvu i jedinstvenu svjetonazoru. Stoga mnogi to djelo, kao i Putar, s pravom povezuju s Rabuzinovim zavičajnim krajolikom tvrdeći kako umjetnikovi oblici samo nastavljaju slijediti strukture i ritmove zagorskih pejzaža – bregova, šuma, livada, oranica i polja. Slično se tumači i slikarov kolorit koji čudesno slijedi boje toga istoga krajolika – svijetloplavog neba s nizovima bijelih oblaka, zelenila trave, drveća i šuma te raznobojnih golemih crvenih, žutih, bijelih i inih cvjetova. No Rabuzin ne samo da slijedi nego i dalje razvija te kreativno nadograđuje tako započetu čaroliju. Ma koliko bio inspiriran stvarnim bregovima, šumama, poljima i raslinjem, stvarnim nebom i oblacima, on slika posve nov krajolik, samosvojan i dotad nepoznat, njegov osoban – rabuzinovski.

Već te davne 1960. Putar je konstatirao kako se u Rabuzinovu stvaralaštvu 1959. godine dogodio golem i "nagli preokret" koji je rezultirao radikalnim mijenama u stilistici, koloritu i poetici.[6] Nažalost, on to nikada nije pokušao protumačiti nekom relevantnom kritičkom i dijalektičkom analizom, već se priklonio određenu apovijesnu tumačenju. U potpunosti mogu shvatiti i prihvatiti da ga ništa nije zanimalo što je autor slikao do te 1959. godine jer to bijahu djela, kako je to ispravno svojedobno ustvrdio Vladimir Maleković, koja nisu mnogo obećavala i koja su dio amaterskog stvaralaštva.[7] Raspravljajući o autorovim nastojanjima

u tom najranijem razdoblju, Putar konstatira kako je slikar "nekoliko godina nespretno i nesretno lutao po rubovima 'školskih' realizama", kako je "mukotrpno održavao kontakt s konvencionalnim sistemom motiva" te kako se "nikako nije snalazio prema materijalima oblikovnih sredstava".[8] No na pitanja što se to, kako i zašto tijekom 1959. godine dogodilo pa je slikar iznenada napustio svoju dotadanju morfologiju i poetiku te kada se iz amaterizma uspio vinuti u svijet visoke umjetnosti, Putar nije podastro nikakve konkretne odgovore (iako bijaše neposredan svjedok tih procesa). Istina, dvanaest godina kasnije, u predgovoru prvoj umjetnikovoj monografiji koja je objavljena u Milanu (Edizioni Tega, 1972), on spominje Rabuzinovu suradnju sa zagrebačkom Galerijom primitivne umjetnosti i njezinim voditeljom, Mićom Bašičevićem, što je započela 1958. godine, no ni tada nije posvjedočio ništa podrobnije o tome.[9]

S tim u vezi prizivam i jedan vrlo znakovit i kratak razgovor s Radoslavom Putarom; teško mi je decidirano ustvrditi kada se to točno zbilo, bijaše to u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog stoljeća kada smo se jednoga ljetnog dana zajedno vraćali svojim kućama s neke popodnevne sjednice Studijske sekcije. Na Zrinjevcu, ispred Moderne galerije, zapitao sam ga ima li kakvih konkretnih saznanja u vezi s genezom Rabuzinovih djela, a o čemu do tada nikada nije mogao ili želio javno posvjedočiti. Kako je Putar upoznao umjetnika desetak godina prije mene, kako bijaše svjedokom njegovih prvih nastupa, kako je o njegovu stvaralaštvu pisao više puta, zasigurno je znao mnogo toga što meni tada bijaše još nedostupno i nepoznato. Ponavljam, znao sam što je i kako raspravljao o tom autoru i njegovoj umjetnosti, kako se bavio njegovim temama, njegovom morfologijom, koloritom i poetikom – no genezu nije nikada doticao. Odgovorio mi je kratkom rečenicom koja mi i danas još odzvanja svojom misterioznošću: "Znate, Rabuzin vrlo ljubomorno čuva podrijetlo tajne svoje umjetnosti".

***

Putar je dakle te prve godine Rabuzinova izlaska u širu javnost, a u vezi s njegovim prvim samostalnim nastupom u Galeriji primitivne umjetnosti,[10] slikaru dao golemu moralnu podršku te je iscrpno i uspješno protumačio niz značajki njegova djela. Sve je to zasigurno vrlo pozitivno i stimulativno djelovalo na umjetnikovu samosvijest i njegovo daljnje bavljenje slikarstvom. Ne zaboravimo, bijaše to podrška uvažena sveučilišnoga nastavnika i likovnoga kritičara, jednoga od stožernih hrvatskih pobornika moderne i avangardne umjetnosti tog doba, povrh toga čovjeka koji je potekao iz istog kraja kao Rabuzin i koji je bio slikarov vršnjak (obojica su rođeni 1921. godine).[11] Kako Putar bijaše porijeklom iz Varaždina, u kojem je završio gimnaziju, često je navraćao i u Seketin, na obiteljsko imanje na Varaždin Bregu, nedaleko od umjetnikova Ključa.

Rabuzin mi je svojedobno ispričao što mu je Putar savjetovao kada su se slu-

čajno sreli na Tomislavovu trgu, ispred željezničkoga kolodvora, u vrijeme održavanja te prve zagrebačke izložbe: "Sada Rabuzine, drške se ovoga što i kako sada slikate, nemojte skretati ni lijevo ni desno, samo ravno, ko po žnorici, ni lijevo ni desno". Bijaše to duboko pronicav i dobrodošao savjet kojeg se slikar pridržavao uglavnom cijeloga života.

***

Kako u ovom tekstu propitkujemo i komentiramo samo neke činjenice iz Rabuzinova rana stvaralaštva, ne bismo li otkrili kako je, uz čiju i kakvu pomoć on tako iznenada došao do razine svoje osobne stilistike, morfologije i poetike, Putar bi kazao "lične klasike", zaustavit ćemo se ukratko još i na umjetnikovoj komornoj izložbi što je održana u studenome 1961. godine u Studiju G, u Salonu Šira u Zagrebu.[12] Zalaganjem Putara i Miće Bašičevića, članova avangardne grupe *Gorgone*, priređena je ta mala autorova samostalna izložba kojom je Rabuzin znakovito i uspješno uključen i u modernu aktualnu umjetnost te se potvrdio kao majstor nove figuracije u vrijeme dominacije apstraktnih tendencija. Ta mu je izložba pripomogla da je potkraj 1963, pošto se samostalno predstavio u Galerie Mona Lisa u Parizu, započeo njegov uspješan i strelovit prodor na širi evropski – i svjetski – prostor.[13] A upravo je te godine postao i profesionalnim slikarom.

Kako bi se bolje shvatio kontekst Rabuzinova nastupa i uspjeha u Parizu, treba prizvati i podsjetiti na nekoliko činjenica iz razdoblja prije njegova predstavljanja u francuskoj metropoli. Tri mjeseca prije nego što je priredio spomenutu izložbu u Studiju G, Rabuzin je izlagao u tom prostoru članova grupe *Gorgone* i na njihovoj prvoj maloj kolektivnoj smotri s još nekoliko gostiju.[14] Na toj je izložbi, na Bašičevićev prijedlog i uz Putarovu potporu, sudjelovao kao gost i Matija Skurjeni. Sljedeće godine, u listopadu 1962, Bašičević je priredio veliku i važnu Skurjenijevu samostalnu izložbu u Galeriji primitivne umjetnosti, koja je od sredine studenoga do kraja prosinca održana potom i u Galeriji Mona Lisa u Parizu.[15] U realizaciji te izložbe zaprešićkog slikara u francuskom glavnom gradu bili su posredno angažirani Ivan Picelj, slikar i dizajner, koji je blisko i intenzivno surađivao s Galerijama grada Zagreba, s Putarom i Bašičevićem, a imao je dobre kontakte i u Parizu jer je godinama izlagao u Galerie Denise René; drugi je vrlo aktivan i ključan sudionik i promotor te izložbe bio Radovan Ivšić, književnik, pjesnik, dramatičar i prevoditelj koji je tada već godinama živio i radio u gradu na Seini.[16] Izložba je održana u galeriji Avde H. Romića, koji je rođen u Glamoču, školovan u Sarajevu, te koji se od kraja pedesetih godina uspješno etablirao među galeristima francuske metropole. Velik uspjeh Skurjenijeve izložbe, čemu je mnogo pridonio upravo Ivšić koji je na izložbu doveo André Bretona i njegove bliske suradnike i sljednike, nekolicinu znanih nadrealista, ponukao je Romića da započne izlagati i naivu. Tako je on već tijekom ožujka i na početku travnja 1963. priredio izložbu s djelima Francine

Dolenca te Ivana Generalića, Rabuzina i Skurjenija.[17] Rabuzinov samostalan nastup priredio je od sredine studenoga do kraja prosinca te godine. I ta je izložba bila iznimno uspješna, rezultirala je brojnim kritičkim prikazima – objavljeno je dvadesetak duljih ili kraćih kritika i bilježaka u francuskom tisku. Od tada započinje i Rabuzinova gotovo ekskluzivna višegodišnja suradnja s tim galeristom, što je rezultiralo s još nekoliko samostalnih nastupa u Parizu i Antibesu te na više skupnih izložaba u Francuskoj i u frankofonskim zemljama (Tanger, Rabat itd.).

Iako u tim projektima Putar nije bio više izravno angažiran, njegova potpora bila je umjetniku uvijek iznimno važna i dobrodošla. On je bio i ostao do kraja života "dobar duh" Rabuzinove umjetnosti, duboko zainteresiran za daljnji progres i uspjeh tog stvaralaštva; bio je ne samo relevantan i cijenjen stručnjak, likovni kritičar i muzealac nego i autorov istinski prijatelj, čovjek koji je najdublje vjerovao u njegovu umjetnost.

***

Od ostalih, kasnijih Putarovih tekstova o Rabuzinu, izdvajamo tek nekoliko ključnih fragmenata nekih najvažnijih zapisa. Ponajprije to je njegov predgovor katalogu nove samostalne izložbe u zagrebačkoj Galeriji primitivne umjetnosti, što je održana na početku 1967. godine, koji je koncipiran kao razgovor s umjetnikom.[18] Riječ je o jednom od najpoetičnijih i najsadržajnijih Putarovih tekstova uopće, a njegova je osobitost u tome što autor koristi niz Rabuzinovih ključnih citata iz mnogobrojnih intervjua i slaže ih u novu cjelinu čime tumači umjetnikove slike, njegov pristup slikarstvu, njegovu tematiku i morfologiju, raspravlja o smislu i ulozi te umjetnosti itd. Ukratko: iznimno nadahnuta te u biti vrlo smislena i istinska pjesnička proza. Općenito se može konstatirati kako se u svim njegovim tekstovima ističu dijelovi u kojima povlači paralele i tumači Rabuzinove slike posredstvom brojnih umjetnikovih citata. Stoga nije čudno da je Raffaele Carrieri, uvaženi talijanski književnik i pjesnik, uz Putara koautor prve Rabuzinove monografije (1972), bio je u pravu kada je konstatirao kako je slikar sâm zapravo najbolji tumač svog djela.[19]

Godine 1971, u predgovoru katalogu umjetnikove samostalne izložbe u Gradskome muzeju u Varaždinu, Putar ustvrđuje kako je Rabuzin jedan od "najvećih slikara suvremenoga zapadnog svijeta" te da su njegove slike "opširna izvješća o vidicima na putu do 'svijeta u kojem živi sreća'".[20] A godinu kasnije, kada Dino Tega objavljuje u Milanu netom spomenutu monografiju, Putar je autor uvodnoga esejističkog priloga koji je objavljen paralelno na talijanskom, hrvatskom, engleskom, francuskom i njemačkom jeziku.[21] U knjizi su reproducirane sve (dostupne) autorove slike na platnu nastale od 1959. do 1970. godine (430 crno-bijelih reprodukcija te 76 u boji). Upravo je taj dokumentarni dio iznimno važan jer pruža širok i podroban uvid u majstorovo stvaralaštvo. U sravnjivanju i analizi

toga slikovnog materijala otkriva se kako je Rabuzin najčešće doista slikar pejzaža i, izdvojeno, golemih cvjetova te kako upravo u tim primjerima postiže najvrsnije i najčudesnije rezultate. Stoga začuđuje kada neki interpreti u njegovu antologiju uvrštavaju i slike s ljudskim ili životinjskim likovima jer je u svim tim i takvim primjerima, osim u vrlo rijetkim izuzecima, riječ o nesporazumima i promašajima. Putar je dakle s pravom uvijek preferirao "čiste" pejzaže.

U toj monografiji on podrobno opisuje Rabuzinov fizički izgled, objašnjava kako slikar funkcionira, gdje se, kada i koliko školovao, što je sve radio u životu; konstatira kako je riječ o iznimno "znatiželjnu duhu", svjedoči o njegovu siromašnu ali "velikom djetinjstvu", piše kako je odrastao u kraju i vremenu gdje su još dominirale značajke "srednjega vijeka"; spominje bliskost s majkom te, dakako, iznova ukazuje na slikarovu "duboku povezanost s krajem iz kojeg je potekao" itd.[22] Potom zaključuje kako je Rabuzinov opus jedinstven primjer likovne metode "koja se koristi posve evidentnim, osebujnim i višeslojnim, stabilnim sistemom znakova". Na kraju je ustvrdio: "U slikarovu atelijéru nastaju deseci pa i stotine pejzaža koji su u pravilu 'prazni'; u njima gotovo nikad nema ljudskih likova, usprkos tomu u njima ne možemo registrirati nijemu pustoš. Naprotiv, tišina što vlada u duhovnim prostorima slika omogućuje nam da nesmetano primimo, konzumiramo poruku koja kroz te 'prazne' i tihe prostore prolazi". I zatim znakovito poentira: "Sa svojim strukturalnim ustrojstvom Rabuzinovo djelo ugrađeno je u suvremeno likovno stvaralaštvo. On je u najpraktičnijem smislu te riječi: moderan slikar. Istraživački napor koji se može razabrati u svakom njegovom djelu" kao i "mješavina nevine igre i pustolovina mnogo puta ponovljena eksperimenta – sve su to niti koje ga fatalno povezuju s tokovima suvremene misli."[23]

Preskačem nekoliko priloga koje je Putar napisao potkraj sedamdesetih i u prvoj polovini osamdesetih godina te podsjećam jedino još kako je on u tom zadnjem spomenutom desetljeću dobio ponudu da napiše tekst za novu Rabuzinovu monografiju nekoga američkog izdavača; znam da je smislio sjajan naslov – *Rabuzinova kozmologija* – no tekst nikada nije dovršio. Zašto? To ne znam pouzdano.

S Rabuzinom sam ga posjećivao nekoliko puta i u Seketinu, u kojem je često i dugo boravio pošto je otišao u mirovinu; posljednji put, ako se na varam, to bijaše u jesen 1992. kada je objavljen umjetnikov veliki *Zbornik* koji smo mu osobno došli uručiti.[24] U toj su knjizi sabrani svi Putarovi tekstovi o ključkom mâgu napisani do 1985. godine. Svi su objavljeni integralno, odnosno fragmentarno ako je riječ o zapisima u kojima je raspravljao i o drugim umjetnicima. Valja napomenuti kako je autor osobno pregledao i odobrio, autorizirao sve priloge za to ponovno objavljivanje.

***

Ivan Rabuzin: Crvena zima*, 1966, 730 x 920 mm, ulje/platno, privatna zbirka (iz knjige Hommage à Rabuzin, 2021, str. 45)*

Rabuzinovu već spomenutu sliku *Crvena zima* (1966), jedno od njegovih ključnih djela, koju je Putar dobio od umjetnika na dar, uvrstio sam u autorovu samostalnu izložbu priređenu u Hrvatskome muzeju naivne umjetnosti tijekom ožujka i travnja 2001, koju smo organizirali u povodu slikarova 80. rođendana;[25] ta je slika bila izložena i na umjetnikovoj komornoj *post mortem* prezentaciji, koju sam koncipirao za projekt *Insita* u Slovačkoj narodnoj galeriji u Bratislavi 2010, gdje bijaše izložena u okruženju još 11 vrhunskih autorovih ulja.[26] Reproducirana je i u mojoj maloj Rabuzinovoj monografiji u izdanju zagrebačkoga Muzeja naive 2005, u kojoj sam predstavio svoju, reći ću neskromno, zasigurno najrelevantniju osobnu antologiju tog slikara.[27] Riječ je o djelu izrazito arealna dojma i fascinantna koloristička naboja – u kojem dominiraju intenzivni crveni tonovi podjednako u zoni neba i oblaka te ponešto zagasitiji u nizu krošanja drveća na brojnim oblim brežuljcima. Uz te crvene i crvenkaste tonove, kao kontrapunkt otkrivamo brojne nijanse zagasitih sivkastozelenkastih tonaliteta. Već i u toj minimalističkoj kolorističkoj orkestraciji otkriva se iznimnost i majstorstvo tog platna. Valja upozoriti i na vrlo osebujno kompozicijsko rješenje te slike, gdje je sve građeno od konkretnih i prepoznatljivih elemenata, ali posloženih u evidentne ne-realne, dakle areal-

ne odnose. Ako postoje savršena djela u tog umjetnika, a ona zasigurno postoje, i to mnogobrojna, to se odnosi i na to platno. Kada se Radoslav Putar kratko obratio prisutnima na Okruglom stolu organiziranu u povodu Rabuzinove retrospektive u Muzejsko-galerijskom centru Gradec u Zagrebu, početkom svibnja 1990, otkrio je i posvjedočio kako ga je *Crvena zima* zadivila čim ju je vidio te kako njezina magija nije nestala svih godina od kada je svakodnevno promatra na zidu svoga dnevnog boravka; čak više, kako je potom poentirao, ona ga stalno i uvijek nanovo duboko zadivljuje.[28] Kada sam spomenuo tu sliku na početku ovoga svog zapisa, u biti sam samo replicirao što je Putar tako pregnantno i sažeto uspio izraziti prije više od tri desetljeća. A to svjedoči, među inim, da je nepogrešivo prepoznavao Rabuzinove istinske vrijednosti.

Bilješke

[1] Vidjeti: Vladimir *Crnković, Gaži / Kovačić / Rabuzin, trilogija*, Litografia Ricci, Trieste 1977.

[2] Vidjeti: Radoslav Putar, *Slikarstvo Ivana Rabuzina*, Kulturni radnik, g. 13, br. 7-8, Zagreb, srpanj/kolovoz 1960, str. 13-18. Ponovno objavljeno u: *Rabuzin / Zbornik studija, eseja, kritika, prikaza i intervjua / Rabuzin o svojem životu i djelu,* Matica hrvatska, Zagreb 1992, str. 18-20.

[3] Vidjeti Crnković, cit. dj., 1977, str. 391.

[4] Vidjeti Putar, cit. dj., 1960, str. 16 i 18.

[5] *Ibid.,* str. 16 i 17.

[6] *Ibid.,* str. 14.

[7] Vidjeti: Vladimir Maleković, *Rabuzin,* monografija, Izdavačko-knjižarsko poduzeće Mladost, Zagreb 1976, str. 9.

[8] Vidjeti Putar, cit. dj., 1960, str. 18.

[9] Vidjeti: Raffaele Carrieri, Radoslav Putar: *Rabuzin*, monogafija, Edizioni Tega, Milano 1972; Putar, str. 15.

[10] Vidjeti katalog *Ivan Rabuzin,* Galerija primitivne umjetnosti, Zagreb 21.5 – 30.6.1960.

[11] Rabuzin je rođen 27. ožujka 1921. u Ključu pokraj Novog Marofa; umro je u Varaždinu 18. prosinca 2008. Putar je rođen 31. kolovoza 1921. u Varaždinu; umro je 18. srpnja 1994.

[12] Vidjeti mali katalog *Rabuzin,* Studio G, Salon Šira, Zagreb 6 – 18.11.1961.

[13] Vidjeti katalog *Ivan Rabuzin,* Galerie Mona Lisa, Pariz 15.11 – 31.12.1963.

[14] Vidjeti dokumentaciju u monografskom katalogu *Gorgona* autorice Nene Dimitrijević, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb 10.3 – 3.4.1977, bez paginacije.

[15] Skurjenijeva samostalna izložba u Galeriji primitivne umjetnosti u Zagrebu otvorena je 9. listopada 1962, a u Parizu, u Galerie Mona Lisa, održana je od 15. studenog do 31. prosinca 1962.

[16] Podrobnije o Ivšićevu angažmanu u vezi s tom izložbom vidjeti u monografskom katalogu *Skurjeni / Slike, crteži i grafike Matije Skurjenoga iz kolekcije Radovana Ivšića,* Pariz, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 2007.

[17] Vidjeti katalog *Dolenec, Generalić, Rabuzin, Skurjeni, Galerie Mona Lisa,* Pariz 7.3 – 30.4.1963.

[18] Vidjeti katalog *Ivan Rabuzin,* Galerija primitivne umjetnosti, Zagreb 10.2 – 2.4.1967. Predgovor: Razgovor R. Putara s Ivanom Rabuzinom.

[19] Vidjeti Raffaele Carrieri, cit. dj., 1972, str. 54.

[20] Vidjeti katalog *Rabuzin.* Gradski muzej, Galerija slika, Varaždin 11 – 20.6.1971. Predgovor: R. Putar.

[21] Vidjeti: Radoslav Putar, *Rabuzin,* monogafija, cit. dj., 1972.

[22] *Ibid.,* str. 14.

[23] *Ibid.,* str. 16, 17, 18.

[24] Vidjeti: Vladimir Crnković i drugi, *Rabuzin / Zbornik studija, eseja, kritika, prikaza i intervjua / Rabuzin o svojem životu i djelu // Recueil d'études, essais, comptre-rendus critiques, notices et interviews / Raccolta di studi, saggi, critiche, note e interviste / Sammlungen von Studien, Essays, Kritiken, Notizen und Interviews / A collection of studies, essays, reviews, notes and interviews.* Matica hrvatska, Zagreb 1992.

[25] Vidjeti katalog izložbe *Hommage à Rabuzin,* Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 28.3 – 8.4.2001.

[26] Vidjeti katalog izložbe *Insita 2010,* Slovenská národná galéria, Bratislava 3.7 – 26.9.2010.

[27] Vidjeti monografiju: Vladimir Crnković, *Rabuzin,* Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 2005, str. 21. (Novo i dopunjeno izdanje 2012; treće izdanje 2016.)

[28] Vidjeti stenografski zapisnik Okruglog stola o djelu Ivana Rabuzina što je održan 10. svibnja 1990. u Muzejsko-galerijskom centru u Zagrebu, str. 50-51.

Autorova napomena

Ovo je prvi dio veće studije koju sam koncipirao i napisao za simpozij koji se trebao održati u organizaciji Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti u ožujku 2021. u povodu stote godišnjice rođenja Ivana Rabuzina. Kako je odlučeno da se simpozij, zbog pandemije koronavirusom, održi "on line", odbio sam sudjelovati na njemu. Odbio sam sudjelovati i zato što je taj moj prilog znatno opširniji, veći, nego što je definirano propozicijama simpozija, a tekst nisam želio kratiti.

RABUZINOV KRITIČARSKI SUPUTNIK

O tekstu i projektu *Vladimir Crnković: Prisjećanja na Ivana Rabuzina u povodu stote godišnjice rođenja*

Marijan Špoljar, Koprivnica

Impresivna je količina osvrta, komentara i kritika objavljenih o djelu Ivana Rabuzina u nas i u svijetu; ugled i profil autora tih kritičkih priloga, velik vremenski raspon u kojem su se oni pojavljivali te usuglašenost teza i pogleda, usprkos različitim kulturalnim formacijama na koje su se oslanjali i na raspon povijesnih okolnosti koje su ih odredile. Široko zanimanje za Rabuzinovo djelo, recepcija koja je poljuljala neke uobičajene standarde prihvaćanja umjetničkog rada i podudarnost stavova o nekoliko temeljnih sastavnica toga djela pružili su katkad privid da je Rabuzinov opus u najvećoj mjeri definiran, opisan, klasificiran, kontekstualiziran i vrednovan.

Tekst Vladimira Crnkovića napisan u povodu stote obljetnice slikarova rođenja svojom argumentacijom, metodologijom i strukturom koja se temelji na kolažiranju memoarskih zapisa, fragmenata brojnih ranijih tekstova i recentnih promišljanja na prvi pogled kao da također upućuje u tome smjeru. Autorova namjera nije bila superioristička, zaključna, ponajmanje u pretenziji određene konsekracije, podjednako o pozitivističkim činjenicama kao i o hermeneutičkim pitanjima. Obnovom i ponavljanjem fragmenata ranijih zapisa i korištenjem već poznatim argumentacijama Crnković je želio još jednom pružiti ne samo mozaikalan uvid u argumente na kojima je temeljio uzlet te umjetnosti do astralnih visina nego i podastrijeti razloge za njezinu čvrstu, ukorijenjenu, zemnu poziciju, dakle poziciju neprijeporne konstante. Dakako, ne u smislu da bi negirao svaku drugačiju analizu kao nepotrebnu ili da bi širio ideju kako je svaka heretička misao o Rabuzinovu djelu neumjesna, nego radi potvrde koji su osnovni orijentiri već utvrđeni, koji glavni gabariti postavljeni, a koji bitni vrijednosni sudovi izrečeni.

Vjerujući u viša načela umjetničke kvalitete i u apsolutizaciju estetičkih vrijednosti, u mogućnost uspostavljanja hijerarhijske strukture autorskog rada, bazirajući čitanje djela na formalno-stilskim značajkama i promatrajući svijet naivnog umjetnika u njegovu čistom, intaktnom, nekontaminiranom obliku, Crnković je želio na primjeru Rabuzinove umjetnosti pokazati valjanost svojih stavova o „istinskoj umjetnosti" i o „najvrsnijim djelima", čiji je izbor zagovarao prilikom svake, pa i najmanje, izložbe ili publikacije.

Premda je afinitetima bio više vezan uz neoekspresionističke tendencije i uz slikarstvo ili kiparstvo jake, nagonske geste, već pri prvom susretu s Rabuzinovim djelom njega je, prema vlastitu priznanju, proželo „najdublje ushićenje", pozitivan šok koji će pamtiti cijeli život. Zacijelo nije bila riječ o iznenadnu dešifriranju nekoga složena kompleksa u tom djelu nego o izravnu, otvorenu prijemu svih poetskih silnica koje su radirale iz Rabuzinova rada. I mnogi drugi kritičari neuvijeno su isticali slična iskustva prvih susreta s tim djelom, ali i ponavljanje pozitivnog, očuđujećeg dojma pri svakom novom sučeljenju.

Vladimir Crnković upoznao je Rabuzina u godinama kada je slikar već metamorfozirao iz anonimnog u etablirano ime. Lišen kritičarske obveze prvotnoga tumačenja i uloge afirmatora, mogao se usredotočiti na ulogu dugogodišnjeg „suputnika": kritičara koji će, višestrukim mehanizmima suportiranja, podjednako raditi na tumačenju i na organiziranju izložbi, dokumentiranju, publiciranju i animiranju. Pri tome je uspostavio ne samo elementarno međusobno povjerenje, razumijevanje i prisnost nego je osvojio i poziciju svojevrsna „kritičara na djelu", poziciju bliskog pratitelja nastajanja radova i njihovih prvih tumača.

Ulogu jednoga od najsustavnijih verifikatora i promicatelja Rabuzinova rada Crnković je dosljedno ostvarivao dulje od četiri desetljeća. Osim organizacije niza samostalnih i skupnih izložbi u nas i u inozemstvu, vrednovanju „minornijih" umjetnikovih stvaralačkih disciplina – poput crteža, grafike ili akvarela – uključivanja slikarovih radova u veće problemske izložbe, pisanja i publiciranja nekoliko monografskih izdanja različita profila i karaktera te zauzimanja za muzejska akviziranja Rabuzinovih slika, u tome saldu posebno su važni *Zbornik studija, eseja, kritika, prikaza i intervjua*, impresivan kompendij, svojevrsna *summa rabuziniada*, tiskana 1992. godine, kao i detaljna i bogata *Bio-bibliografija* o Rabuzinu, izdana 2008. godine. Potrebno je podsjetiti kako je prvih 30 godina te suradnje Crnković djelovao kao privatni galerist i kritičar, kao *freelancer* – što je tada bila rijetka pozicija u nas. Takva usmjerenost prema tržištu umjetnina nikada, međutim, nije presudno utjecala na profilaciju, a kamoli na denivelaciju izložbenih projekata i kritičkih ocjena: u izboru autora i u odabiru radova on je uvijek zagovarao principe kvalitete, a ne konjunkturnost nekih auto-

ra ili zavodljivost njihovih poetika. To mu je omogućavalo da u vremenima društveno-političkih mijena i promjena kulturnih politika i merkantilističkih aberacija te kojekakvih „čuda hrvatske naive" zadrži moralan i stručan dignitet i nepristranost te je, kao odličan organizator i racionalan, sistematičan muzealni djelatnik preuzeo i vođenje nacionalne muzejske institucije, Muzeja naive.

Crnkovićev prijedlog publikacije o Ivanu Rabuzinu u povodu stogodišnjice slikarova rođenja prati u dijakronijskom nizu elemente i rezultate dugogodišnje suradnje kritičara i umjetnika, stvarajući kolažnu cjelinu u kojoj se izmjenjuju fragmenti već objavljenih zapisa, sjećanja i recentne analize. Kao i uvijek, s punim uvažavanjem toga autorskog opusa, s ushitima kojima prati pojedine dionice ili ocjenjuje radove izdvojene kvalitete, te s kritičkim aparatom koji do detalja definira nekoliko, za njega uvijek najvažnijih značajki umjetničkog djela, njegove tematske, stilsko-morfološke i poetičke vrijednosti. Sljednik kritike koja se temelji na velikim uzorima Wölfflinova učenja i „bečke škole", nesklon fluidnosti tekstualne interpretacije i prevelikoj slobodi poetskih reminiscencija, Crnković je zapravo idealan motrilac „zanosite" Rabuzinove poetike: ondje gdje bi kritika otplovila u astralne visine, čak iznad Rabuzinovih oblaka, Crnković je čvrsto na tlu; ondje gdje bi slika postala povod za izlazak u imaginativne sfere, Crnkovićeva interpretacija ostaje čvrsto u slici, u njezinoj strukturi.

Razumljivo je da svako vrijeme na svoj način odčitava umjetničko djelo. Tu promjenu metode čitanja, vizura i interpretativnih sustava u neku ruku doživjelo je i Rabuzinovo djelo: od „strukturalističkih" čitanja i teorija čiste vizualnosti na početku šezdesetih, preko tumačenja djela kao metafore prirode u opozitu civilizaciji stroja i društvu otuđenja, simbolu koji upozorava na imperativ ekološke ravnoteže do novih čitanja poetsko-oblikovnih sredstava, primjenom novih stilističkih pojmova i vrednovanja ponad narativnih elemenata djela, raspon je doista velik i, u kontekstu duga trajanja, posve razumljiv.

Crnković je privržen „klasičnom", „starinskom" čitanju Rabuzinova djela. Bilo bi, zapravo, posve nelogično, pa i metodološki nedosljedno kada bi on mijenjao svoj način čitanja i kada bi se okrenuo metodama koje nisu u naravi njegova intelektualna bića i u strukturi njegove „filozofije umjetnosti": preostalo je još i unutar te metode čitanja sasvim dovoljno materijala za dopune, komparacije, preciziranja i analogije. S druge strane, postoji i prirodna potreba autora za svojevrsnim sumiranjem i bilanciranjem vlastita rada u vezi s Ivanom Rabuzinom. Česta memoarska intencija i uporaba prvoga lica bili bi za sve druge možda manje primjereni: u njega je ta metoda posve legitimna, kao metoda svojevrsna biografa umjetnika i čovjeka, radno, intelektualno i emotivno posve povezana s Rabuzinovim životom i djelom.

Vlastiti pak doprinos Vladimir Crnković nikada ne uzima kao mjeru, pa ni golemu literaturu o Rabuzinovoj umjetnosti, doprinose mnogobrojnih povjesničara umjetnosti, pjesnika i filozofa ne smatra zaključnima: iako u tezi da „Rabuzinovu umjetnost tek čekaju istinske analize i vrednovanja" ima više retoričke geste nego stvarna uvjerenja, to nesumnjivo svjedoči o njegovu poimanju umjetnosti kao kompleksnoj, vječno živoj strukturi, u kojoj se kriju nove vrijednosti i pojavljuje obnovljiva energija, poticajna i za buduće generacije čitača i poklonika umjetnosti.

(Iz recenzije u knjizi „Hommage à Rabuzin", Kajkavsko spravišče – Grad Novi Marof, 2021.)

O GENEZI MONOGRAFIJE *HOMMAGE À RABUZIN*

Uvodno slovo Vladimira Crnkovića s predstavljanja knjige u Novom Marofu, 9. srpnja 2021.

Ovo sam kraće izlaganje namjeravao otpočeti pozdravom gospođi Ljubici Rabuzin, umjetnikovoj supruzi, koja iz zdravstvenih razloga, nažalost, ne nazoči ovoj promociji. Poštovani članovi obitelji Rabuzin, poštovani gradonačelniče Novog Marofa, gospodine Jenkaču, poštovani uzvanici!

Dopustite da uvodno, u samo nekoliko riječi, ukratko pojasnim genezu ovoga izdavačkog projekta. Već na početku 2019. otpočeo sam s osmišljavanjem izložbe kojom sam želio obilježiti stotu godišnjicu rođenja Ivana Rabuzina. Naravno, kako je riječ ponajprije o likovnom umjetniku – no, podsjetimo, Rabuzin bijaše i iznimno literarno nadaren – smatrao sam svojom stručnom i moralnom obvezom pokrenuti, osmisliti i realizirati njegovu veliku retrospektivnu i kritičku monografsku izložbu, za koju sam predvidio da bi se morala održati u zagrebačkoj Galeriji Klovićevi dvori. Detaljno sam razradio sadržaj takve prezentacije sa stotinjak najvrsnijih umjetnikovih djela – od ulja na platnu, akvarela, crteža, bakropisa i serigrafija do eksponata primijenjene umjetnosti, tapiserija i porculana. Postavio sam si samo jedan cilj: prezentirati isključivo najvrsnija djela, umjetnine neupitna značenja i vrijednosti. Samo na tim i takvim premisama Rabuzinova umjetnost može osvajati svoju budućnost, nalaziti svoje nove poklonike i nove zagovornike.

Zbog određenih kadrovskih izmjena u Hrvatskome muzeju naivne umjetnosti, koji je trebao biti koproducent i jedan od nositelja programa navedene izložbe, a potom i zbog pandemije koronavirusa i zagrebačkog potresa, od izložbe se moralo odustati. Stoga sam već od kraja 2019. godine otpočeo koncipirati projekt neke monografske prezentacije kojom bi se obilježila spomenuta obljetnica. Bilo je pritom još nekoliko "sretnih okolnosti" koje su pripomogle pojavu ove studije, no kako o tome podrobnije informiram u knjizi, te ću potankosti sada preskočiti.

Tekst studije, koju danas promoviramo, dovršio sam potkraj veljače ove godine, dakle prije četiri mjeseca, a da pritom nisam znao tko će ju objaviti, kada i u kojem obliku. U vezi s njezinim objavljivanjem konzultirao sam se jedino s

Božicom Pažur jer se s njom poznajem već godinama, uspješno smo surađivali u nekoliko prigoda kada su u časopisu *Kaj* bili objavljivani neki moji tekstovi, a ona je otprve pokazala i neskriven interes da se pridruži obilježavanju tog jubileja. Kako je gospođa Pažur podrijetlom iz kraja u kojem je i Rabuzin rođen (dakle iz Vašega kraja), gdje je umjetnik živio i radio, kako ga je poznavala i s njim surađivala, a poslije njegova odlaska, prije dvanaest godina, uredila je i objavila opsežan *In memorijski* prilog u *Kaju*, smatrao sam je idealnom osobom s kojom se može pokušati realizirati taj projekt. I u tome se nisam prevario; naprotiv. Iako smo isprva razmišljali kako bismo taj prilog objavili u časopisu *Kaj*, od toga smo ubrzo odustali zbog njegova opsega, pa smo, usprkos nedostatku novca, počeli razmatrati ideju da se upustimo u avanturu objavljivanja knjige s crno-bijelim reprodukcijama (što nam je financijski jedino bilo donekle dostupno). No potom je Božica Pažur uspjela ishoditi da se i Grad Novi Marof pridruži projektu kao sunakladnik, čime su osigurana dodatna sredstva, pa smo knjigu objavili u obliku u kojem ju danas promoviramo. Sada, *post festum*, čini mi se kako bismo cijeli taj proces nastajanja ove monografije mogli definirati sintagmom: *osvajanje nemogućeg*.

Kada sam započeo s koncipiranjem knjige, već sam u samim počecima želio da se uz moj prilog, dakle uz esejističku studiju o umjetnikovu stvaralaštvu, uvrsti više pjesničkih zapisa, kako bi taj *hommage* Rabuzinu bio što primjereniji, višeslojniji, dojmljiviji, svečaniji, sastavljen od više "različitih glasova", da bude "polifonijski" i istinski svečarski ustrojen i riješen. U svom sam tekstu nastojao raspravljati isključivo o sukusu Rabuzinova stvaralaštva, naznačiti njegove najvrsnije doprinose, pobrojiti njegova paradigmatska i najuspjelija rješenja, i u globalu i na razini svake izdvojene slikarske tehnike; otkriti i upozoriti gdje prebiva *esencijalni* Rabuzin. Ova je knjiga stoga odgovor na pitanja što sam i zašto najviše cijenio, volio i volim u umjetnikovu stvaralaštvu, kako sam interpretirao i vrednovao njegova djela, kako sam tumačio njegovu genezu, tko je sve o njegovu djelu raspravljao, kako i kada, na kojim sam i kada projektima s autorom surađivao. I tako dalje.

Druga je razina ovog projekta izbor najreprezentativnijih i ključnih umjetnikovih radova. Odabirom tih 25 kapitalnih rješenja pokušao sam zorno predočiti što je najbolje u Rabuzinovu stvaralaštvu, dakako iz moga strogo osobna rakursa. Iako, nažalost, više paradigmatskih djela nećemo naći među tim reprodukcijama, u tekstu se ona izrijekom navode. Gradnja kritičke antologije uvijek je bila prisutna u svim mojim nastojanjima u vezi s Rabuzinovim stvaralaštvom, kao što je to tako i sa svakim drugim autorom o kojem sam podrobnije raspravljao.

I, završno, sa samo nekoliko riječi želim protumačiti i približiti dizajn knjige. Cijeli sam se život borio da pokažem i dokažem kako je naiva izdvojen dio *moderne umjetnosti*, ponekad čak na razini avangardnih tendencija. Sve je to osobito vidljivo upravo u stvaralaštvu Ivana Rabuzina. Zato sam uvijek i nastojao surađi-

vati s autorima koji su takve teze i definicije mogli pretvoriti u dizajnerska rješenja, u znakove i kodove. S Borisom Ljubičićem surađivao sam i surađujem više od tri puna desetljeća – i neskromno ću ustvrditi da smo postigli mnogo. Ako je to bilo prepoznatljivije u svijetu nego u našoj sredini, to mi uvijek bijaše samo dodatan poticaj da sam bio i da jesam na pravom putu i da tako treba nastaviti. Zato je i ova najnovija knjiga dizajnirana tako da pokaže koliko je Rabuzinova umjetnost istinski *moderan fenomen*. (Podsjećam da je moja suradnja s Ljubičićem započela 1990. s Rabuzinovim *Zbornikom*, knjigom koja je objavljena 1992. godine.) Upravo dizajnersko oplemenjivanje, dakle sama grafička koncepcija ove najnovije monografije, način slaganja i izmjenjivanja teksta i reprodukcija, odnos većih i manjih reprodukcija, zatim fascinantan točkasti, "poentilistički" sustav, kako u samu Rabuzinovu logu, tako i na brojnim rubnim dijelovima stranica, ne samo da knjigu oplemenjuju nego se time i zorno pokazuje koliko je sve to u apsolutnu dosluhu s Rabuzinovim rješenjima – s njegovim "punktima". Zato je ova knjiga i prepuna Rabuzinova duha, to je knjiga optimizma, radosti i ljepote u kojoj, kao i na umjetnikovim slikama, kako je to lijepo konstatirano u jednom stihu ove antologije, "ljeto vječno traje".

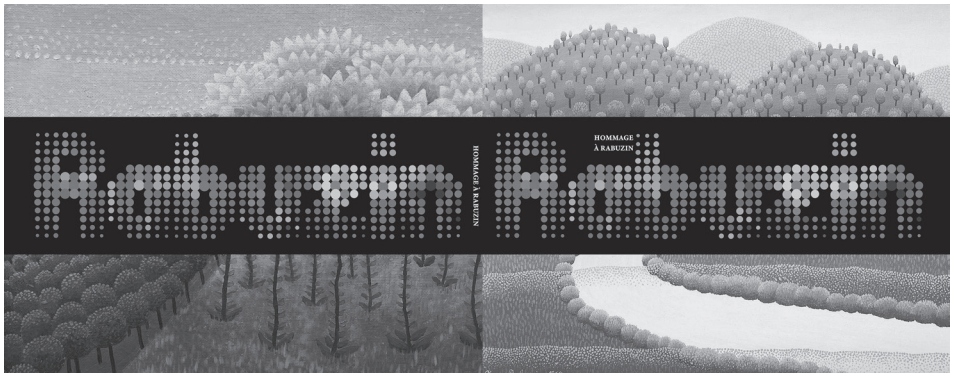

Naslovnica knjige Hommage à Rabuzin – *korice s preklopom (dizajn: Boris Ljubičić)*

Kako je monografija obogaćena i s nekoliko iznimnih i karakterističnih Rabuzinovih fotoportreta, usudio bih se konstatirati čak kako je ovdje riječ i o određenu "Gesamtkunstwerku": na ovim su stranicama objedinjena i naizmjenično nanizana slikarska remek-djela, slijede pisani prilozi koji te slike i njihov duh tumače i interpretiraju; zatim dizajn koji sve to oplemenjuje i naglašava; završno tu su i netom spomenuti vrhunski fotoportreti. Nedostaju samo muzički prilozi, no njih možemo zamisliti jer Rabuzinova lirika "čistih pejzaža" upravo priziva brojne muzičke pasaže. (Podsjećam kako je Rabuzin često slikao slušajući Chopinove klavirske koncerte, sonate i etide.) Ukratko, ovo je knjiga o umjetnosti koja je pri-

tom i sama, usuđujem se konstatirati, realizirana kao relevantno umjetničko djelo izdavačke djelatnosti.

Dopustite da na kraju zahvalim, kako u svoje osobno ime, tako, nadam se da mi se neće zamjeriti ako nadodam: i u Rabuzinovo ime, svima koji su u ovom projektu nesebično sudjelovali. Jer svi smo sudjelovali sa svojim prilozima isključivo u slavljenju Rabuzina, naše kulture i umjetnosti, za opće dobro, bez ikakvih naknada i dragovoljno. Udružili smo se da slavimo velikog Sina ovog podneblja, velikog Sina Novog Marofa, Hrvatskog zagorja i Hrvatske – velikog Čovjeka koji je pronosio i pronio slavu svog zavičaja i naše kulture diljem svijeta. Ukratko: Ivan je Rabuzin umjetnik za sve vremena – prošla, sadašnja i buduća.

STRUČNA MEMOARSKA MONOGRAFIJA UZ *100-LETNICU* RABUZINOVA ROĐENJA

HOMMAGE À RABUZIN / U čast 100. obljetnice umjetnikova rođenja.
Kajkavsko spravišče, Zagreb – Grad Novi Marof, 2021.

Ukratko o knjizi

HOMMAGE À RABUZIN / *U čast 100. obljetnice umjetnikova rođenja* posvetna je memoarska monografija u čast iznimnom jubileju klasika hrvatske i svjetske naive IVANA RABUZINA, ujedno i velikana suvremene hrvatske i svjetske kulture i umjetnosti. Ivan Rabuzin rođen je u Ključu kraj Novog Marofa 27. ožujka 1921., a umro u Varaždinu 18. prosinca 2008. godine. Okosnica knjige opsežna je i stručna memoarska studija Vladimira Crnkovića pod naslovom "Prisjećanje na Ivana Rabuzina uz 100. godišnjicu rođenja : Kolaž memoarskih zapisa popraćen fragmentima tekstova o Rabuzinovoj umjetnosti što sam ih ispisivao tijekom naše iznimno uspješne 40-godišnje suradnje". Slijede poglavlja: Dokumentacija /Izbor iz popisa Rabuzinovih izložaba i bibliografije; Pjesnički zapisi u čast Ivanu Rabuzinu (pjesnički prilozi sedmero pjesnika: Ernesta Fišera, Božice Jelušić, Emilije Kovač, Zdenke Maltar, Luke Paljetka, Božice Pažur i Valentine Šinjori); Izdavačke recenzije Zrinke Pillauer Marić i Marijana Špoljara, te pogovor Božice Pažur; Bilješke o autorima (11-ero autora/suradnika); Indeks osobnih imena i institucija.

Osobita je vrijednost knjige moderan dizajn glasovitog Borisa Ljubičića, koji slijedi Rabuzinovu poetiku. Monografija sadrži 26 reproduciranih umjetnina Ivana Rabuzina, od kojih 23 u koloru, a tri crno-bijele, te šest fotoportreta. Nakladnik je knjizi (objavljenoj u Biblioteci *Artistica*, među inače plodnim njegovim književnim i povijesno-umjetničkim bibliotekama posebnih izdanja) kulturno-znanstvena udruga *Kajkavsko spravišče*, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, čiji je Ivan Rabuzin bio ugledni član i suradnik časopisa

Kaj od 1973. Sunakladnik je izdanja Grad Novi Marof, koji je svome, svjetski priznatom umjetniku i velikanu novomarofskih korijena, izgradio Kulturni centar „Ivan Rabuzin". Knjiga je ***svečano predstavljena*** u Velikoj dvorani toga Kulturnoga centra, na njegovoj veličanstvenoj pozornici, ***9. srpnja 2021***. – uz voditeljstvo *Ivane Kušek Perši*, ravnateljice POU Novi Marof, te sudioništvo *Siniše Jenkača*, gradonačelnika, *Vladimira Crnkovića,* autora knjige i projekta, *Marijana Špoljara*, recenzenta, i nazočnih pjesnikinja/pjesnika. U dostojanstvenom uvodu, Ivana Kušek Perši – davši moto cijeloj manifestaciji - s razlogom je citirala jedan od fragmenata iz pera Vladimira Crnkovića:

„Rabuzinova je umjetnost istinska antiteza tragično-disharmoničnu svijetu u kojem živimo, to je pobjeda čovjekove vizije o sreći i nadi nad realnošću surove i krvave zbilje. Bît te umjetnosti suprotstavljena je svemu destruktivnom, nihilističkom i pesimističkom, tragičnom, mračnom i besperspektivnom. Prokletstvu sveprisutnoga kaosa, otuđenosti i kataklizme ona suprotstavlja sklad, blaženstvo mira, stanje milosti i čuvstvo sreće."

Riječ-dvije u ime nakladnika Kajkavskoga spravišča iz Zagreba

Posvetna monografija uz 100-ljetnicu rođenja Ivana Rabuzina rezultat je stručnosti, umjetničke, antologijske kompetencije, nemjerljivog entuzijazma svih sudionika u njenom nastajanju – a iznad svega u razumijevanju, prihvaćanju i novčanoj potpori Grada Novog Marofa na čelu s višestruko uzornim gradonačelnikom gospodinom Sinišom Jenkačom, njegovih institucija Pučkog otvorenog učilišta, Turističke zajednice Grada Novog Marofa i zdušne ekipe kulturnih dobronamjernika - svih „dobrih vila" poput književnice Zdenke Maltar, ravnateljice Pučkog otvorenog učilišta Ivane Kušek Perši, direktorice Turističke zajednice Renate Horvatić (koja je medijski nadahnuto reprezentirala Rabuzinovu obljetnicu). Usuprot, *f truc,* onoj čuvenoj povijesnoj bojazni i vapaju profesora Gamulina o „baštini bez baštinika" – u okolnostima kad je sve „promocija", kako je u nadahnutom govoru rekao gradonačelnik gospodin Jenkač – upravo njemu valja zahvaliti da (novomarofska) kulturna baština *ima svoje suvremene baštinike!*

Uzevši u obzir kulturološku, umjetničku, zavičajno-domovinsku vezanost s osobnošću i djelom Ivana Rabuzina, genijalnog umjetnika, svjetskog značajnika, još uvijek nedovoljno spoznatog u hrvatskim nam okvirima – uz razumijevanje i pomoć domaće sredine i sunakladnika Grada Novog Marofa – suautorima/suradnicima izdanja ništa nije bilo teško tu ekskluzivnu, posvetnu knjigu Stvaratelju Rabuzinu dovesti do kraja.

Monografska knjiga ***Hommage à Rabuzin*** prvi je dostojanstveni rezultat šire zasnovanog umjetničkog i nakladničkog projekta *Kajkavskoga spravišča*, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, pod radnim nazivom

„Sto stranica za sto godina Ivana Rabuzina". Taj je projekt, srećom nadrastajući početni opseg svoga naziva, u ovogodišnjoj produkciji primjereno nastavljen na stranicama ovoga dvobroja (5-6/2021.) časopisa za književnost, umjetnost, kulturu ***Kaj*** – koji već 54. godište redovito izlazi u Zagrebu, upravo u nakladi *Kajkavskoga spravišča*. Umjetnički velikan Ivan Rabuzin bio je ugledni član naše kulturno-znanstvene udruge još od njenih početaka i suradnik časopisa *Kaj* od 1973., autor njegovih naslovnica – objavivši u monografskom izdanju o novomarofskom području (br. 4-5/1973, i separatu) svoje prve i začudne pjesničko-prozne zabilježbe „Zapisi o nenaslikanim slikama – Rabuzin o sebi". Time je u hrvatskoj kulturološkoj javnosti potvrđena, među ostalim, rijetka Rabuzinova sposobnost tumačenja vlastita djela, ali i likovnosti svoga, svakog doba.

Rabuzin je bio iskreni poticatelj domaćim umjetnicima, i likovnjacima i književnicima, nukajući ih na stvaranje, skrbeći tako o njihovim talentima – da im ne bi „zahrđaveli", ili „zgubili se", jer i to je moguće na ovom svijetu… A on, Rabuzin, lirski je i gnomski zapisao: „Živim u središtu vremena i svjedočim o tome!"

O višestrukom doprinosu Vladimira Crnkovića u realizaciji monografije

VLADIMIR CRNKOVIĆ (1942.), autor središnjega teksta uz 100. obljetnicu rođenja Ivana Rabuzina (ujedno suurednik i autor koncepcije i realizacije knjige te odabira reprodukcija i dokumentacije), najveći je poznavalac umjetnikova djela i osobnosti, strukovno povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i teoretičar, ekspert za naivu i muzealac, dugogodišnji uspješni ravnatelj Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti (2003.-2014.), te obnašatelj mnogih uglednih stručnih dužnosti u svijetu. Pisac je tridesetak monografija, monografskih kataloga i knjiga, te urednik, koautor i/ili komentator još dvadesetak knjiga. Autor je brojnih samostalnih i skupnih, monografskih, retrospektivnih i kritičkih izložaba priređenih u Hrvatskoj, Italiji, Njemačkoj, Srbiji, Švicarskoj, Japanu i Sjedinjenim Američkim Državama. U svojoj akribijskoj studiji - monografskim pristupom i praćenjem vrlo zanimljiva umjetnikova životnoga puta - interpretira genezu i osebujnost poetike, uz vrhunsko kvalificirano vrednovanje cjelokupnoga Rabuzinova djela.

Crnkovićeva studija u cjelokupnom njegovu projektu u čast stoljetnice Ivana Rabuzina nije samo visokostručno, kolegijalno, prijateljski… mjerodavna kronologija s umjetničkim vrednovanjem - nego nas semantičkom puninom svojih rečenica, takoreći trodimenzionalnošću - nâs, čitatelje, pretvara u diskretne i posvećene posjetitelje nedostižne Rabuzinove radionice. S pravom je senzibilni recenzent ove knjige Marijan Špoljar Crnkovića nazvao Rabuzinovim „kritičarskim suputnikom". I – na kraju, iz Crnkovićeve cjelokupne zauzetosti za blistavu umjetnost Ivana Rabuzina – izdvojimo ovaj ulomak koji je svima nama – tihim

sljedbenicima, literatima, povijesnoumjetničkim stručnjacima, Gradu Novom Marofu i njegovu zaslužnom gradonačelniku gospodinu Jenkaču – bio nedvojbeni pokretački moto:

„Ivan Rabuzin ne samo da je vrhunski umjetnik nego je i ličnost koja je višestruko zadužila modernu hrvatsku kulturu i društvo na raznim područjima. Stoga i zaslužuje i traži naš maksimalan angažman u ovoj prigodi kako bismo ne samo mi, njegovi suvremenici i predstavnici današnjih generacija, nego i buduće generacije mogli potpunije shvatiti njegovu veličinu i značenje u kontekstu naše i svjetske umjetnosti."

Božica Pažur

†Božena Filipan, 1931. - 2021.

†FILIPAN, Božena (Božica) r. Kic (Varaždinske Toplice, 16. prosinca 1931. – Varaždin, 8. kolovoza 2021.) - književnica, znanstvenica i kulturna djelatnica. Osnovnu školu završila je u Varaždinskim Toplicama. Srednje školovanje započela je u Ludbregu i nastavila u Varaždinu, a učiteljsku školu u Čakovcu i Zagrebu na odjelu Škole za odgajatelje. Diplomirala je na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu studijsku grupu biologije, geografije, kemije (1961.), a na Filozofskom fakultetu završila studij psihologije znanstvenoga smjera pedagoške psihologije (1973.), u zvanjima profesorice školske psihologije, nastavnice biologije i geografije te odgajateljice predškolske djece. U Zagrebu je obavljala poslove odgajateljice i upraviteljice Dječjeg vrtića „Ivan Goran Kovačić"; u osnovnoj školi Varaždinskih Toplica nastavnice biologije i geografije, školske pedagoginje i psihologinje te direktorice spomen-škole „Antun i Ivan Kukuljević" u izgradnji, a uz to i savjetnice za predškolski odgoj Zavoda za unapređivanje školstva. Bila je voditeljica/ravnateljica Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice od 1969. do 1972. godine, zaslužna da je 1972. Muzej registriran kao ustanova i dobio prvog stručnog zaposlenika, kao što je zaslužna i za osnivanje etnografske zbirke (zajedno sa mr. ph. Josipom Čabrijanom).

Područje izrazitog joj znanstvenog zanimanja (za koji je nagrađivana i odlikovana) proučavanje je kreativnosti i psihohistorije, posebno povijesti školstva, biografija značajnih osoba i zaštite spomeničke baštine, ostvarivši, uz 60-ak radova: knjigu *Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama*

(1980.) s biografijama zaslužnih osoba za razvoj hrvatskoga školstva; *Spomenicu škole 1480-1971*; pedagoški program za izradu idejnog projekta 'pilot-škole za 21. stoljeće' itd.

Neusporedivom energijom i sustavnim kulturnim djelovanjem u Matici hrvatskoj - obnašajući dužnost prve predsjednice Ogranka Matice u Varaždinskim Toplicama (od 1995. do 2016.) - utemeljuje uglednu književno-znanstvenu manifestaciju *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*. Među ostvarenim trajnim nakladničkim projektima unutar te manifestacije, urednica je triju Zbornika radova s istoimenih znanstvenih skupova (1995. - 2000., 2001 .-2003., te 2004. - 2006.), te autorica knjiga: *Varaždinske Toplice i naselja - Traganje za izvorima,* 1. sv. (2005.), *Varaždinske Toplice u hrvatskoj povijesti i kulturi*, 2. sv. (2010.); u pripremi za objavljivanje: *Zlata pl. Šufflay, topličke učiteljica i autorica suvenirske čipke; Znamenite i značajne osobe Varaždinskih Toplica* (4. knjiga Zbornika – urednički i autorski prilozi).

Stručne i znanstvene radove, ali i književne (na hrvatskom standardnom i kajkavskom jeziku), objavljuje i u drugim zbornicima i časopisima (Zbornik Radova HAZU Varaždin, Zbornik *Tkalčić*, Zbornik Pedagoške akademije Čakovec, *Pedagoški rad*, časopis *Kaj*, Varaždinski književni zbornik, *Gesta, Hrvatski sjever, Sv. Cecilija, Žena...*) i zasebnim katalozima. Autorica je i brojnih idejnih projekata/ programa (za restauraciju i revitalizaciju baroknih orgulja i barokne glazbe u Varaždinskim Toplicama, za revitalizaciju topličke suvenirske čipke, spomen-područja Tonimir, Topličkih dana baroka, Dana grada – *Lovrečevo...*).

Bila je članicom strukovnih i književnih društava te stručnih tijela, među ostalim, Izdavačkog savjeta časopisa *Kaj* u *Kajkavskom spravišču* (1975./76., 1983.), Društva hrvatskih književnika, Kajkavskog spravišča (od 1973.) i Varaždinskog književnog društva. Književnim radom bavila se od srednjoškolskih dana. Kratke književne forme - haiku, senryu, wake i haibun – objavljivala je u časopisima i zbornicima haiku poezije u Hrvatskoj i na internetu, od kojih su neke uvrštene u *Antologiju hrvatskoga haiku-pjesništva* (2007.).

Od ugledne nam članice Kajkavskoga spravišča od samih njegovih časnih početaka 1973., još iz "Draganićeva doba", oprostili smo se 11. kolovoza 2021. na mjesnom groblju u Varaždinskim Toplicama.

LIT.: autobibliografska dokumentacija B. Filipan; *Bibliografija časopisa Kaj (1968-2010)*, priredila M. Roščić, *Kaj*, XXXLIV (2011) 3-4, str. 5-276; Karlo Ivanek – oproštajno slovo od prof. Filipan i poslani fotoportret.

[Prema natuknici iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja /EHZ/, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2017. (B. Pažur) *]*

***

Osnovne naznake o književnom djelu Božene Filipan

Rezultati u sustavnom književnom, književnopovijesnom, pedagoško-obrazovnom i znanstvenom radu BOŽENE FILIPAN, te samozatajne značajnice u kulturološkoj ***afirmaciji jedne regije i kulturno-književnoga kruga hrvatskoga sjeverozapada*** dostojni su dosega cijele kulturne institucije /ustanove.

Profesorica školske psihologije (mag. educ. psych.) – nositeljica „kulturne iskaznice" (povijesne i suvremene) varaždinske /varaždinskotopličke areje – sa strukovnom usmjerenošću na proučavanje kreativnosti, psihohistorije, posebno povijesti školstva, biografija značajnih osoba i zaštite spomeničke baštine – *skoro pet desetljeća bavila se književnim radom (na hrvatskom standardnom i kajkavskom jeziku)* - objavljujući u (prije spomenutoj) raznolikoj književnoj periodici (časopis *Kaj, Varaždinski književni zbornik, Gesta, Hrvatski sjever...*) poeziju, prozu, feljtone, osobito kratke književne forme (haiku, senryu, wake i haibun).

Kad je riječ o autoričinu kajkavskom književnom opusu, valja podsjetiti na zaokružene poetske cikluse objavljivane u časopisu *Kaj* od 1973. (br. 4-5/1973.), 1977. i dalje, te na prozu objavljenu u istom razdoblju (br. 4-5/1973.), kao i u panorami *Primjeri iz starije kajkavske književnosti i novije kajkavske proze* (br. 6-8/1977.).

Širokim tematskim rasponom od kampanilističkih reminiscencija, empatijskih relacija/ supatništva, refleksivnih dvojbi suvremenog intelektualca, a iznad svega – tankoćutnim darom za poetsku transpoziciju ljudskih relacija, samosti, otuđenja, čak i ispraznosti – Božica Filipan u svom ***kajkavskom pjesničkom opusu*** iskazuje dodatnu kulturološku skrb za materinski jezik, etnografsku baštinu – kao i za nasljeđe izvorne usmenoknjiževne lirske tradicije topličkoga kraja. Sve je to - u slobodnom rimarijskom, nutarnjem ustroju formalno nezadatih strofa, intertekstno, s polazištem u živom, organskom kajkavskom idiomu, zabilježbom autentičnih govornih kajkavskih fraza – sastavnicom poetološkoga prepleta njena stila, najbližega egzistencijalizmu i drugoj kajkavskoj moderni. Najčešće je to poezija galovićevske nokturalne/lunarne ugođajnosti, semantičkih naznaka zebnje i onostranosti, značenjskih polivalentnosti ideje („drugoga) brega" – s jedne strane – te iznijansirane simbolizacije crvene boje (sve žarko, krvavo, toplokrvno, ljudsko...), s druge strane. Diskretna intonacija narodskog, gdjekad gorko ironijskog humora, dodatna je vrijednost recepcijske neposrednosti i blage melankoličnosti pjesmotvora Božene Filipan.

Njena pak ***kraća proza*** – jezično (ali i žanrovski) interferentna, s bogatim interpolacijama živih kajkavskih frazemskih dionica širega topličkoga kajkavskoga govornog kôda, također prožeta situacijskim narodskim humorom, lirizmom, u izdvajanju tragike individue i funkcionalnim opisima – tematizira i proširuje motivsku jezgru sveukupnog joj pjesništva. Posebna je vrijednost proze Božene Fili-

pan, stiliziranih joj medaljona poput đalskijevskih i leskovarskih proznih formi u suvremenom ruhu i kontekstu - u nadmoćnoj psihologizaciji likova – izdvojenih, nepomirljivih, tragično pomirenih, individualiziranih prije svega živim, organskim kajkavskim govorom.

Sveukupno književno(povijesno) djelo svestrane autorice Božene (Božice) Filipan, s najnovijim opsežnim izborima iz njene poezije i proze (kajkavske i standardnojezične) – pripremanima za tisak (a, nažalost, nejasne sudbine objavljivanja) – valja posebno podržati i vrednovati kao respektabilan i cjelovit životni projekt ugrađen u književnu polivalentnost hrvatskoga naroda, bogatstva njegova materinskog jezika i kulture.

Božica Pažur

† NADA KLAŠTERKA

Zagreb, 20. svibnja 1928. – Zagreb, 22. ožujka 2020.

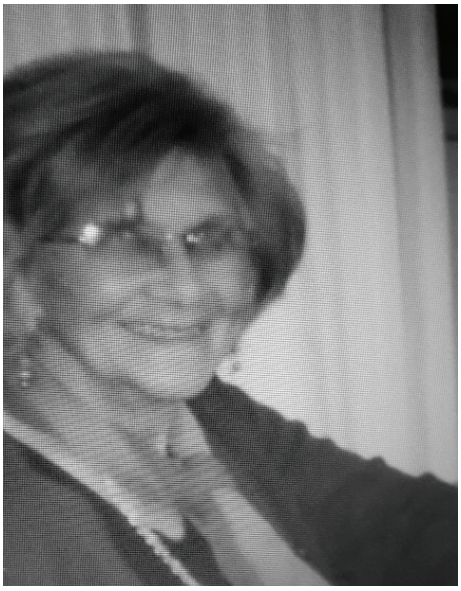

† Nada Klašterka, 1928. – 2020. (foto – B.P., u Kajkavskom spravišču, 28.04.2015.)

Nada Klašterka, hrvatska kazališna, televizijska i filmska glumica preminula je u Zagrebu 22. ožujka 2020. u devedeset i drugoj godini.

Hrvatska kulturna javnost pamtit će je po brojnim ulogama u kultnim tv-serijama: *Gruntovčani, Naši i vaši, Dirigenti i mužikši, Naša kućica, naša slobodica*… kao i po brojnim filmskim ulogama: *Gemma Camolli, Gorčina u grlu, Baka Bijela, Ne dao Bog većeg zla, Tu* ... i dr.

Klašterka je autorica brojnih pjesama na kajkavskom jeziku koje je uglazbio njen sin Željen Klašterka. S tim pjesmama zajedno su nastupali na Krapinskom festivalu od 2011. – 2018. godine. Bila je vrsni interpret kajkavske poezije - posebice stihova Miroslava Krleže, Paje Kanižaja …

Nada Klašterka bila je članica *Kajkavskog spravišča* – društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti / nakladnika časopisa *Kaj* - od 1997. godine.

Ostat će trajno upamćena ne samo kao vjerna posjetiteljica raznovrsnih kulturnih programa Društva, već i kao aktivna sudionica njegovih brojnih književnih manifestacija na kojima je živo i s puno entuzijastičkog umjetničkog žara interpretirala stihove kajkavskih pjesnika.

Nadine vrsne glumačke i stihovne interpretacije, njen zarazno vedar duh, njena empatičnost spram ljudi i stvari, njena blagost i njen prijateljski topao osmijeh

uvijek prisutan na licu… Kako bismo sve to mogli zaboraviti? Uz zahvalu našoj umjetnici Nadi, vjernom duhu kajkavske umjetničke riječi, njenom slovu i glasu, višedesetljetnoj sudionici djelovanja „Kajkavskoga spravišča", … vuz spomenek na zelinski Recital suvremenoga kajkavskoga pjesništva, Tjedan kajkavske kulture u Krapini i druga recitalna događanja!

Zahvalni smo Ti na svemu tome – na pajdaštvu vu skritoj i kuražnoj *gloriji kajkavijani… dragi naš Nadiću*! Neka ti je vječna slava!

M. Roščić Paro /Uredništvo

IN MEMORIAM - PROFESOR EMERITUS MIJO KORADE

(Delkovec, 11. rujna 1947. – Zagreb, 1. studenoga 2020.)

Pripremajući se za pisanje ovoga sjećanja na profesora, sjajnog znanstvenika i dragog čovjeka ***Miju Koradea***, prolazio sam kroz katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice da bih se prisjetio mnogih studija, članaka i knjiga koje je profesor objavio. Među knjigama ugledao sam naslov koji me iznenadio: „Hrvatska kajkavska duhovna proza XVII. I XVIII. stoljeća : asketska djela, katehetsko-poučna djela, molitvenici, liturgijska i biblijska djela". Knjigu je priredio Mijo Korade, a tekstove je transkribirala Lahorka Plejić Poje. Izdavač je Matica hrvatska, a knjiga je trebala izaći u Zagrebu 2021. kao 147. knjiga u biblioteci Stoljeća hrvatske književnosti. Iz zapisa je, međutim, bilo razvidno da knjiga još nije izišla jer je nedostajala signatura knjige, i još neki podaci. Nazvao sam Maticu hrvatsku i saznao da knjiga zaista još nije izišla iz tiska, a trebala bi tijekom veljače 2022. Knjiga ima 453 stranice.

Činjenica da nakon više od godinu dana od profesorove smrti – Korade je umro 1. studenoga 2020. u KBC Dubrava u 74. godini života – izlazi iz tiska jedna od značajnih profesorovih djela, govori u stvari kako je Korade živio: živio je radeći, i sigurno je radio do zadnjeg časa, prije nego što je morao otići u bolnicu.

MIJO KORADE rođen je 11. rujna 1947. u Delkovcu (općina Mače u Hrvatskom zagorju) kao najmlađi od četvero sinova svojih roditelja, oca Lacka i majke Ane rođene Žvigač. Osnovnu školu pohađao je u Loboru (1955. - 1962.), gimnaziju u Zagrebu (1963.-1968.), gdje je završio i studij filozofije (1970.-1971.) i teologije (1972. -1975.) na Filozofsko-teološkom

† Dr. sc. Mijo Korade, prof. emeritus (1947. - 2020.)
(Fotografija: Hrvatsko katoličko sveučilište)

institutu Družbe Isusove. Crkvenu povijest studirao je i doktorirao 1988. na sveučilištu Gregoriani u Rimu. Djeluje na Istituto storico u Rimu (1981. – 1984.), bio je profesor na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu (1980. – 1981., 1988. -1991.), suosnivač i prvi voditelj Hrvatskog povijesnog instituta u Beču (1990. -1992.). Djeluje od 1996. u Hrvatskom institutu za povijest, a od 1997. na Hrvatskim studijima u Zagrebu. Obnovio je i uređivao povijesni časopis „Vrela i prinosi" (1982. – 1988.), priredio za tisak djelo *Isusovci i hrvatski narod* M. Vanina (2. i 3. sv.). Uglavnom se bavio crkvenom i kulturnom poviješću, osobito istraživanjem djelovanja Hrvata u svijetu, nekim aspektima kajkavske književnosti, hrvatskim filozofskim piscima i drugim područjima.

Nekoliko je studija i knjiga Korade posvetio hrvatskim misionarima u svijetu; poznatije su takve knjige *Hrvatski isusovci – misionari*, Zagreb, 1991.; *Ivan Rattkay: izvješća iz Tarahumare*, Zagreb, 1998.; *Istraživači novih obzorja : djelovanje hrvatskih misionara i profesora od 16. do 20. stoljeća*. O Ivanu Ratkaju kao misionaru objavio je Korade 1991. članak

u časopisu Kaj. Kajkavsko spravišče objavilo je 1996. zbornik radova sa znanstvenog skupa, održanog u Klanjcu, *Antun Mihanović i njegovo doba*, u kojemu je jedan od autora i profesor Korade. Bio je član *Kajkavskoga spravišča* od 1997.

Mijo Korade jedan je od značajnih autora kataloga izložbe *Kajkaviana Croatica : hrvatska kajkavska riječ*; izložba je održana od 4. do 30. lipnja 1996. u Muzeju za umjetnost i obrt. Za katalog je Korade napisao tekstove *Teološka i vjerska misao u hrvatskoj kajkavskoj književnosti* i *Povijesna, pravna i znanstvena djela na hrvatskokajkvskom književnom jeziku*.

Niz je svojih radova o značajnim piscima, uglednicima, misionarima, plemićima i plemkinjama iz kajkavskih krajeva objavio Korade u časopisu „Gazophylacium", koji je objavljivala Pinta – Udruga za očuvanje, obnovu i korištenje kulturnog blaga hrvatske. U Pinti sam upoznao profesora Koradea, obojica smo bili članovi. Mijo Korade bio je čovjek prijateljski otvoren prema svima, dobronamjeran, i u njegovom su se društvu svi osjećali dobro. Sve je ljude poštovao, jednako svoje kolege sveučilišne profesore i znanstvenike, tako i one koje to nisu bili.

U jednom razgovoru za studentski časopis Hrvatskih studija Korade je rekao da ga je u istraživanjima kulturne i crkvene povijesti uvijek vodila znatiželja. To je velika vrlina, osobito ako imamo na umu da veliki broj hrvatskih povjesničara u istraživanjima ne vodi znatiželja, nego ideološka zaslijepljenost, ili neko uvjerenje koje sužava vidik istraživanja. Kada sam u „Gazophylaciumu" objavio članak o hrvatskom banu Nikoli VII. Zrinskome, u kojemu sam ustvrdio da postoje snažne indicije kako je hrvatski ban ubijen u lovu na veprove, a ne da ga je ubio vepar, kako povjesničari tvrde, Korade je rekao kako je moguće da je ubijen, kao što se i za Napoleona tvrdi da je umro od raka želuca, premda postoje indicije da je otrovan arsenom. Profesor je znao da nije sve zapisano u arhivima.

Kakav je Mijo Korade bio čovjek dobro pokazuje jedna situacija iz 2018. godine. Sastalo se nas nekoliko članova upravnog odbora Pinte da riješimo probleme Udruge. Odmah, prije početka sastanka, obratio mi se Korade s pitanjem da li bih htio sudjelovati na međunarodnom znanstvenom skupu o Nikoli Šubiću Zrinskome, koji se trebao održati u jesen te godine. Kao ljubitelj Zrinskih oduševljeno sam pristao. Zatim mi je rekao da će mi odabrati temu, a s obzirom na veliki broj sudionika znanstvenoga skupa, za

to sam profesoru bio posebno zahvalan. Najvažnije u opisanoj situaciji je to da se taj razgovor odvijao pred profesorovim prijateljem i kolegom, koji nije znao za skup o Nikoli Šubiću Zrinskome, a koji mi je jednom ukrao znanstveno otkriće i tako me javno ponizio, što je profesoru Koradeu bilo poznato. Profesor Mijo Korade nije podnosio krađe u znanosti, nije podnosio ponižavanje i nepoštovanje čovjeka, tu je i dugogodišnje prijateljstvo padalo u vodu. Zahvaljujući profesoru Koradeu, moj je članak kao izvorni znanstveni rad objavljen u knjizi *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost).*

Profesor Mijo Korade bio je veliki znanstvenik i kršćanski vjernik koji je znao da je vjera bez djela mrtva.

Osjećam veliku potrebu, kako bih izrazio zahvalnost profesoru Miji Koradeu, za odlaskom u njegov zavičaj, u Delkovec, da mu se poklonim na grobu.

Željko Vegh

PRIČA O JEDNOM KAJU BOJANE SCHUBERT - RIJEČJU I SLIKOM ISPRIČANA POVIJEST KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Bojana Schubert (autorica) i Grgo Petrov (ilustrator), *Priča o jednom Kaju*, Srednja Europa za mlade, Zagreb, 2021.

Ludbrežanka Bojana Schubert znanstvena je suradnica zaposlena u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Znanstvenoj javnosti poznata je ponajprije po svojim monografijama – autorskoj *U suton kajkavskoga književnog jezika : povijesnosociolingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića* (Zagreb, 2016.) i suautorskoj (koju supotpisuje Ivan Lupić) *Prvi hrvatski Shakespeare* (Ludbreg, 2016.). Vrsna je poznavateljica hrvatskoga standardnog jezika, koji je studirala i koji je metajezik spomenutih monografija, a istovremeno je brižna njegovateljica i promicateljica kajkavštine, koja je predmetom znanstvenoga opisa većine njezinih radova. Svjesna ljepote kajkavske riječi, koja nerijetko biva zatvorena u uske regionalne okvire gdje se sve više gasi pa mlađi naraštaji odrastaju zakinuti za svu njezinu raskoš, pokušava djeci (i ne samo njima) slikovnicom pokazati dio bogate kajkavske pismenosti s osobitim obzirom na trostoljeće u kojemu je kajkavski bio književnim (standardnim) jezikom dijela hrvatskoga prostora.

Ljubav prema rodnoj kajkavštini trebala bi se djeci usađivati od najranijih dana njihova života – od prvih riječi, rečenica, pjesmica, brojalica… Vlastitim primjerom implicitno ih poučavati da nije sramota govoriti kaj(kavski). Kad se na implicitnu pouku nadoda eksplicitno upoznavanje s velikanima kajkavske pisane riječi i njihovim djelima, recipijent će stvoriti potpuniju sliku o ljepoti i vrijednosti kajkavskih govora i kajkavskoga književnog jezika koji ni po čemu ne zaostaju za drugim hrvatskim idiomima. Poznajući nastavne planove i programe za Hrvatski jezik, može se pretpostaviti da mnogi roditelji nisu upoznati s bogatom kajkavskom pisanom baštinom da bi o njoj mogli poučavati svoju djecu. Zato je slikovnica *Priča o jednom Kaju* Bojane Schubert, koju je ilustrirao Grgo Petrov, izvrstan priručnik ponajprije za njih, ali i za nastavnike uz čiju će pomoć djeca, u skladu sa svojim sposobnostima i mogućnostima, stjecati znanja o „jednom Kaju".

Jednostavno, svakomu razumljivim riječima, autorica priča svoju priču o Kaju – „jeziku na kojem se razmišljalo, molilo, ljubilo, tužilo, prigovaralo, gospodarilo, liječilo, poraðalo, pjevalo, psovalo i njegovalo". Zanimljivim, brižno odabranim ilustracijama oslikana priča počinje pozivom čitatelju da zamisli „sjeverozapadnu Hrvatsku kao livadu punu cvijeća" gdje je svaki govor jedan mirisni cvijet, koji autorica naziva po kraju u kojemu se govori kajkavski – tu su varaždinčice, međimurčice, zagorčice, posavčice, podravčice, gorančice, turopoljčice i sutlančice. I onda kreće priča o stablu (metafora za kajkavski književni jezik) koje je na toj livadi niknulo u 16. stoljeću. Autorica to stablo naziva jednostavno Kaj. Kaj je, sličan raznolikomu kajkavskom cvijeću rastao zajedno s njim, ali je razvijao i neke svoje posebnosti jer „je želio biti

gizdav i ujednačen, razumljiv svim cvjetovima s kajkavske livade, ali i šire od toga". Od 16. do 19. stoljeća Kaj se veoma razgranao – svaka od njegovih grana predstavlja jedno (znanstveno) područje kojemu pripadaju mnoga važna djela pisana kajkavskim književnim jezikom. Penjući se po njima upoznajemo se (oni upućeniji u povijest kajkavskoga književnog jezika ponavljaju otprije poznate im činjenice) s važnim autorima i njihovim djelima počevši od *Decretuma* Ivanuša Pergošića, prve kajkavske tiskane knjige. Po dvije stranice rezervirane su za pojedino područje (granu zamišljenoga stabla) – nakon dvostraničja o pravu (na kojemu je uz Pergošića i njegov *Decretum* predstavljen i Imbrih Domin sa svojim *Navučanjem vu pravicah*), slijedi gospodarstvo (predstavljeno djelima *Navuk od svilneh kukcev* Ludwiga Mitterpachera i *Način jabuke zemeljske saditi*, čiji je autor Ivan Krstitelj Lalangue), potom medicina (Ivan Krstitelj Lalangue i njegova djela *Medicina ruralis iliti vračtva ladanjska* i *Kratek navuk od meštrije pupkorezne* te šest epidemioloških savjeta prepisnih iz dokumenta tiskanoga u Varaždinu 1831. pod naslovom *Navuk kak se ljudctvo vu vremenu betega kolera zadržavati ima*), a zatim matematika (koje je predstavnikom Mihalj Šilobod Bolšić svojim priručnikom *Aritmetika horvatska*). Nakon matematičke grane dolazi grana nazvana veterinarstvo (na njoj stoji Josipa Oršić, koja je napisala priručnik *Betegujuče živine vračitel*, a tu je zasjeo i Aleksa Vancaš, autor *Občinskoga živinvračitela*). Područje astronomije i astrologije predstavljeno je kajkavskim nazivima horoskopskih znakova (*oven*, *bak*, *dvojki*, *zvezdorak*, *oroslan*, *divojka*, *vaga*, *škorpion*, *strelec*, *kozel*, *vodenar*, *riba*) koje u svojoj *Cabali* spominje Mihalj Šilobod Bolšić te kratkim izvatkom iz teksta *Cisio aliti planetna kniga* Franje Josipa Kosednara. Na dvije stranice posvećene leksikografiji „stisnula" su se petorica leksikografa s naslovima svojih dvojezičnih i višejezičnih rječnika u kojima je kajkavski književni jezik jedna od sastavnica – Juraj Habdelić (*Dictionar*), Ivan Belostenec (*Gazofilacij*), Andrija Jambrešić i Franjo Sušnik (*Lexicon latinum*) te Adam Patačić (*Rječnik latinsko-hrvatski i njemački*). Svoje stranice dobila je i knjižica iz bontona *Regule dvorjanstva* Jurja Muliha. Iza njih slijede dvije stranice sa šestoricom gramatičara koji su ispisali povijest kajkavske gramatikografije pišuću većinom njemačkim metajezikom (naslovi su tih gramatika u slikovnici prevedeni na hrvatski) – Ivan Vitković (*Temelji horvatskog jezika*), Ignacije Szentmartony (*Uvod u nauk o horvatskome jeziku*), Franjo Kornig (*Horvatska gramatika*), Josip Ernest Matijević (*Horvacka gramatika*), Josip Đurkovečki (*Jezičnica horvatsko-slavinska*) i Ignac Kristijanović (*Gramatika horvatskog narečja*). Mnogi su književnici (imenom nam znani ili neznani) u trostoljeću kajkavskoga književnog jezika tim jezikom pisali svoje poetske, prozne i dramske tekstove (na četirima stranicama slikovnice izrijekom se spominju Antun Vranić, Jakob Lovrenčić, Ljudevit Vukotinović, Matija Jandrić, Dragutin Rakovac, Tituš Brezovački, Pavao Štoos, Katarina Patačić i Ana Katarina Zrinski).

Nakon brojnih predstavljenih autora i njihovih djela pisanih kajkavskim književnim jezikom, zanimljivih izvadaka iz sadržaja tih djela, podastiranja činjenice da su tridesetih godina 19. stoljeća njime (zaslugom prevoditelja Ivana Krizmanića) progovorili John Milton i William Shakespeare, slijedi tužan kraj toga jezika – u hrvatskome narodnom preporodu „starome Kaju odsječene su (…) gotovo sve grane, njime se više nije pisalo u pravnim spisima, niti u gospodarskim spisima, niti u znanstvenim radovima… Na kajkavskome stablu ostala je tek jedna prkosna grančica, Ignac Kristijanović i njegovi književni kajkavski tekstovi pisani do 1870-ih godina. Nakon toga Kaj je usahnuo." Na kajkavsku livadu, među kajkavsko cvijeće, posađeno je štokavsko stablo – kajkavci se priključuju ostalomu dijelu hrvatskoga područja te prihvaćaju standardni jezik temeljen na (novo)štokavskoj osnovici. Međutim, „na grani štokavskoga jezičnog stabla koja predstavlja književnost, kajkavski srećom i dalje živi" – njime pišu Antun Nemčić, August Šenoa, Fran Galović, Dragutin Domjanić, Marija Jurić Zagorka, Slavko Kolar, Miroslav Krleža, Mladen Kerstner … Ernest Fišer, Ivo Kalinski, Zvonko Kovač, Hrvoje Hitrec, Borivoj Radaković, Kristian Novak… „I tako kajkavske riječi uz pomoć raznih autora

nastavljaju svoj život u hrvatskoj knjizi."

Slikovnica završava popisom manje poznatih, abecednim redom poredanih kajkavskih riječi koje se u njoj pojavljuju i njihovim standardnojezičnim istoznačnicama. Na samome su kraju kratke informacije o autorima.

Priča o jednom Kaju poučna je, vrlo informativna slikovnica u kojoj je Bojana Schubert riječima ispisala i zanimljivim izvadcima iz djela pisanih kajkavskim književnim jezikom čitatelju približila taj jezik, a Grgo Petrov, autor ilustracija, maštovitim crtežima popratio je tekst. Najmlađe, koji će slikovnicu uglavnom samo listati, privući će šarenilo sličica, crteži prepoznatljivih predmeta, životinja, cvjetova… Oni malo stariji, koji znaju čitati, razveselit će se kad pročitaju da se u slikovnici npr. pojedine životinje ili predmeti zovu baš onako kako ih oni zovu kada govore „po domaći" (*raca*, *kača; hižica, feder*), da je uz brojku 1 napisano *jeden*, uz 8 *osem*… Bit će im neobično da se npr. ono što su oni naučili zvati dijeljenje, u slikovnici zove *razdelivanje*, da je razlomak *drobiš*, da se nominativu nekad govorilo *imenovnik*, da je genitiv bio *rođenik*, akuzativ *tužnik*, da postoji padež naziva *pajdašnik*, da je *jezičnica* ono što mi danas zovemo gramatika, da se peti mjesec u godini nekad zvao raznim nazivima – *sviben*, *veliki traven*, *rožocvet*, *rožnjak*. Rječnik manje poznatih riječi može biti predloškom za propitivanje poznavanja kajkavskoga leksika. Neki (odrasliji) čitatelji vjerojatno će se iznenaditi činjenicom da su pojedina od spomenutih djela prvijenci u povijesti hrvatske knjige, tj. da su prvi matematički priručnik, prvi medicinski priručnik, prvi primaljski priručnik i prvi bonton pisani kajkavskim književnim jezikom.

Priča o jednom Kaju primjer je kako se ozbiljne i zahtjevne teme mogu prikazati kroz priču u kojoj svatko, ovisno o svojoj dobi i interesima, bira sadržaj koji razumije i koji ga zanima. Čitamo li pozorno, uvidjet ćemo da iz svake stranice zrači ljubav prema Kaju/kaju – i onda kad se s ponosom spominju velikani kajkavske pisane riječi, i onda kad se sa žaljenjem govori o naprasno prekinutome životu jednoga književnog jezika, i onda kad se popis imena svih onih koji i danas pišu kajkavski završava trotočkom, znakom da je prostor slikovnice premalen da se svi nabroje.

Iako je ova slikovnica napisana ponajprije za kajkavčiće i kajkavce „da im kaj bude na ponos", toplo se nadamo da će se ispuniti autoričina želja te će – kad ju budu listali i čitali – razveseliti „i čakavce i štokavce, male i velike, zapravo sve one koje zanima hrvatski jezik u njegovoj ukupnosti".

Anđela Frančić

NOVI ZAVJET IVANA RUPERTA GUSIČA NA KAJKAVSKOM HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

(*Novi zavjet: Sveto pismo Novoga Zakona. Latinični prijepis izvornika rukopisa. Prvotisak. Preveo Ivan Rupert Gusič. Za tisak priredili i pogovor napisali Alojz Jembrih, Zvonimir Kurečić. Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb, 2018.*)

Što se tiče povijesti kajkavskoga hrvatskog književnoga jezika, trebalo je proći podosta vremena sve do početka 19. stoljeća da bi nastao cjelovit tekst *Novoga zavjeta* kao dijela biblijske cjeline svetopisamskih tekstova. Tada je naime nastao rukopisni tekst *Sveto pismo Novoga zakona*, što ga je na kajkavski književni jezik preveo autor Ivan Rupert Gusič. Budući da tekst tada nije bio objavljen tiskom, trabalo je k tomu proći nešto više od dvjesto godina da tekst bude tiskan kao prvi cjeloviti kajkavski *Novi zavjet*. Rukopis teksta ostao je pohranjen u knjižni-

ci Metropolitane u Zagrebu, sve dok prof. dr. Alojz Jembrih, uz dr. sc. Zvonimira Kurečića, nije odlučio taj rukopis prirediti za tisak i objelodaniti kao *editio princeps.* Tako je u izdanju Hrvatskoga književnog društva Sv. Jeronima (u sunakladništvu Hrvatskoga biblijskog društva, Zagreb i Matice hrvatske, ogranka Ozalj) 2018. godine objavljen cjeloviti kajkavski *Novi zavjet*: *Sveto pismo Novoga Zakona*. Latinični prijepis izvornika rukopisa[,] Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, M 124[.] Prvotisak[.] Preveo Ivan Rupert Gusič[.] Za tisak priredili i pogovor napisali Alojz Jembrih[,] Zvonimir Kurečić. Pritom transkripcija Gusičeva izvornika kajkavskoga *Novoga zavjeta* i priređeni *Glosarij* pripadaju Alojzu Jembrihu, a autori su tekstova u *Pogovoru* Alojz Jembrih i Zvonimir Kurečić.

Izvornik rukopisa Gusičeva teksta obuhvaćao je 521 stranicu veličine 18,5 x 23 cm, na svakoj stranici s oko četrdeset redaka „lijepo pisana teksta", kako se navodi na uvodnome tekstu priređenoga izdanja. Prvotisak objavljenoga transkribiranog prijepisa rukopisa obuhvaća dio od 13. do 596. stranice cjeline ove knjige, gotovo šest stotina stranica. Sadržajno obuhvaća sve novozavjetne spise, dakle sva četiri kanonska evenđelja, Djela apostolska, četrnaest Pavlovih Poslanica i sedam ostalih apostolskih Poslanica, čemu se pribraja sadržajno zadnji novozavjetni dio – *Otkrivenje*, ili kajkavski *Očituvanje.*

Poslije cjelovitoga Gusičeva teksta *Novoga zavjeta* priređivači dodaju tridesetak stranica *Glosarija* uz kajkavski tekst (sastavio A. Jembrih), kako bi se čitateljima objašnjenjem pojedinih kajkavskih riječi na hrvatski standarni jezik olakšalo razumijevanje značenja odabranih leksema. Predočenim se riječima navodi značenje koje one imaju u kontekstu dotične rečenice, odnosno njezine uporabe u *Novom Zakonu*. Valja naglasiti da se u kratkom objašnjenju dodanomu *Glosariju* upućuje pritom na *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* s naputkom da se mnoge od navedenih riječi u *Glosariju* mogu naći u tom rječniku. Naime, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* dosad je objavljen u 15 svezaka (od natuknice *a* do natuknice *spodeļavati*), a leksikografska se obrada nastavlja u daljnjem dijelu abecedarija. To je kapitalni povijesni *Rječnik* koji leksikografski obrađuje leksičku građu od 16. do sredine 19. stoljeća (uključujući i dijalektna književna djela do sredine 19. stoljeća) prema izvorima pisanim na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku. *Rječnik* se obrađuje u okviru leksikografskoga projekta Odjela za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Obrađeni i dosad objavljeni dio abecedarija obuhvaća više od pedeset tisuća natuknica kajkavskoga hrvatskog književnog jezika, a svesci se (odnedavno dostupni i na mrežnom izvoru *kajkavski*.hr) objavljuju u suizdanju s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti, koja je sredinom prošloga stoljeća idejni začetak i cjelokupan leksikografski posao povjerila Institutu. *Rječnik* je utemeljen na kajkavskim književnim izvorima. Popis izvora obuhvaća one kajkavske tekstove iz kojih su ispisane jezične potvrde za leksikografsku obradu natuknica, a sastoji se od 441 izvora pisanoga kajkavskim književnim jezikom od 16. do sredine 19. stoljeća (360 objavljenih i 38 rukopisnih izvora) te 43 izvora iz dijalektne kajkavske književnosti do prve polovice 20. stoljeća. Utvrđeni popis izvora stalan je i ne proširuje se drugim dodatnim kajkavskim izvorima. Smatramo poticajnim i korisnim za čitatelje Gusičeva kajkavskoga *Novoga Zakona* što je prof. dr. A. Jembrih (koji je i sam bio suradnik projekta i autor leksikografske obrade u dijelu *naštikati – navujčati*, *nejahan – neoskrušeńe* (sv. 7, 1995.), *nositva – nužno* (sv. 8, 1999.)) što je s jedne strane uspostavio poveznicu na *Rječnik* u kontekstu značenja kajkavskih riječi ne samo onih povezanih s Gusičevim novozavjetnim tekstom nego i svih ostalih leksičkih pojavnica u natuknicama kojima se u rječničkom članku navode potvrđeni kajkavski morfološki oblici (na temelju primjera iz izvorā), etimološke odrednice (za natuknice stranoga podrijetla), strukovne odrednice (za stručne nazive) i/ili stilističke odrednice, opisne definicije značenja i/ili standardni ekvivalent ili navođenje istoznačnica, ustaljene sveze riječi, frazeološki izrazi (pod odrednicom *izr.*) i oprimjerenja svakoga pojedinog značenja s potvrdama iz povijesnih rječnika kajkavskoga hrvatskog književnog jezika (Habdelić, Belostenec, Jambrešić, Patačić i anonimni *Radices latinae linguae*), kronološki s jednim odabranim rečeničnim primjerom književnih izvora za svako stoljeće (s pripadnom

kraticom izvora). Naime, osim starih kajkavskih književnih rječnika, od kojih je leksikografski doseg svojega vremena ali i povijesne kajkavske leksikografije svakako latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski Belostenčev *Gazophylacium*, izvori su leksikografske obrade ostali književni tekstovi, npr. gramatike i pravopisi hrvatskoga kajkavskog književnog jezika, potom povijesno-pravni dokumenti, nabožno-duhovni, etičko-didaktički, popularno-znanstveni tekstovi, tekstovi određenih struka (medicina, veterina, matematika i dr.), korespondencija i oglasi te publicistička i književna djela (uključujući i književne prijevode na kajkavski književni jezik) sve do npr. *Balada Petrice Kerempuha* Miroslava Krleže sredinom 20. stoljeća.

Budući da je *Rječnik* utemeljen na tiskanim i rukopisnim književnim djelima, je li Gusičev rukopisni *Novi Zakon* iz 19. st. izvor *Rječniku*? Odgovor na pitanje činjenica je da rukopis nije na popisu izvora, a kako je utvrđeni popis izvora stalan, metodološki se ne proširuje tijekom leksikografske obrade. Tako novoobjavljeni Gusičev novozavjetni tekst ostaje velik prinos svim kajkavskim izvorima, dosad tiskanima, ali i onim još uvijek neobjavljenima, neovisno kojoj je tematici i sadržaju koji od izvora usmjeren.

No, valja naglasiti da su *Rječniku* velik tematski izvor djela religiozno-duhovne tematike, npr. zbirke nedjeljnih i blagdanskih evanđelja i propovijedi, životopisi svetaca, katekizmi, molitvene knjižice i dr. Cjelovita *Biblija* na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku u izvorima za leksikografsku obradu *Rječnika* dakako ne postoji. Može se samo pretpostaviti da je Gusičev tekst bio kojim slučajem tiskan još u 19. stoljeću, vjerojatno bi bio uvršten u biblijske izvore ovim svojim cjelovitim novozavjetnim dijelom. Najstariji biblijski izvor *Rječnika* iz druge polovice 16. st. novozavjetna su nedjeljna i svetačka evanđelja u djelu Antuna Vramca *Postilla na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravlena slovenskim jezikom* (prvi dio) i drugi dio *Postilla vezda znovič spravlena slovenskim jezikom po godovne dni na vse leto* (1586., Varaždin), koje sadrži i opsežne tekstove propovijedi kojima su popraćena evanđelja. Iz 17. st. *Rječniku* su biblijski izvor *Sveti evangeliomi* (1651., Nemški Gradec) Nikole Krajačevića. Tekst obuhvaća nedjeljna i svetačka evanđelja, imao je više izdanja te je kao potvrda oprimjerenjima u 18. st. upravo peto izdanje Krajačevićeva evanđelistara iz 1759. (Češka Trnava). Četvrti biblijski izvor *Rječniku* jesu *Čtejenja i Evangeliumi na sve nedelje i svetke celoga leta* (Zagreb, 1842.). U odnosu na prethodna tri izvora novost je što sadrži za svako nedjeljno i svetačko evanđelje zbornu molitvu i jedno pripadajuće čitanje, od kojih je ponajviše riječ o novozavjetnim dijelovima iz apostolskih poslanica, Djela apostolskih i nekoliko čitanja iz Otkrivenja; u čitanjima su i dijelovi predložaka ulomaka starozavjetnih tekstova. Osim biblijskih tekstova koji se u cjelini, naslovom i sadržajem, mogu smatrati neposrednim biblijskim izvorima za leksikografsku obradu u *Rječniku*, u tiskanim izvorima postoje i posredni biblijski tekstovi uklopljeni u sadržaje drugoga polaznog djela koji je izvor *Rječnika*.

Navedeni naslovi biblijskih tekstova kao pisanih izvora *Rječnika*, najčešće priređenih u okvirima liturgijskih tekstova, u mnogo opsežnijem znanstvenom pristupu analizirani su u dijelu *Pogovora* Gusičeva kajkavskoga *Novoga Zakona*, koji potpisuje autor dr. Zvonimir Kurečić pod naslovom *Kajkavski književni jezik u liturgiji Zagrebačke* (*nad*)*biskupije* (str. 687–716).

Drugi opsežan tekst pogovora, *Prvi cjeloviti kajkavski* Novi Zavjet (str. 643–672), potpisuje prof. dr. Alojz Jembrih dotičući se bitnih pitanja u vezi s tekstom kajkavskoga *Novoga Zakona* i njegova autora. Ponajprije se osvrće na povijest prevođenja *Biblije* na narodni jezik kao jednu od činjenica o početku književnoga jezika dotičnoga naroda, usmjerujući se pritom i na okolnosti povezane s prijevodom *Biblije* u kontekstu ne samo hrvatskoga jezika nego i kajkavskoga hrvatskog književnog jezika u zagrebačkoj biskupiji od 16. st. nadalje, sve do idejnih nastojanja biskupa Maksimilijana Vrhovca u prvoj polovici 19. st. i kajkavskih autora djelujućih u ostvarivanjima Vrhovčevih težnji. Slijedi opširan pristup objašnjenju nejasnoća o autorstvu cjelovitoga kajkavskoga prijevoda *Novoga Zakona*, koji je bio priređen za tisak prije Vrhovčeve smrti i posvećen biskupu u čast, s pretpostavkama u dosadašnjoj literaturi da je autor kajkavskoga prijevoda kanonik Stjepan Korolija. Slijedi podrobnije objašnjenje činjenica o rukopisu Gusičeva *Novoga Zakona*, posebice iz aspekta nastajanja

teksta prema zaključnoj tvrdnji A. Jembriha da se „za prijevod *Novoga Zavjeta* mogu uzeti godine 1810. – 1821. kao vremenski proteg u kojemu je on nastao" (str. 654). Autor se pritom dotiče i još jednoga Gusičeva rukopisa (i autora njegova izvornika), tj. Gusičeva prijevoda s latinskoga na kajkavski književni jezik evanđelja autora Mirka Šimanovića (tiskanoga u Beču 1792. godine). Pritom, Jembrih daje i objašnjenja temeljnih pitanja povezanih uz činjenicu tko je bio autor Ivan Rupert Gusič – što ovdje ostavljamo budućim čitateljima kao cilj otkrivanja čitateljske znatiželje, a novim istraživačima kajkavskoga hrvatskog književnog jezika za podrobniji i temeljitiji uvid. U jednom se potpoglavlju pogovora Jembrih osvrće i na jezik Gusičeva *Novoga Zakona*, ističući da „Gusič piše jezikom i slovopisom temeljenim na tradiciji kajkavske naddijalektalne književnosti koja se je u 18. i 19. stoljeću uzdigla do standardnosti kajkavskoga – horvatskoga jezika" (str. 666). Pritom upućuje na činjenicu da se Gusič pridržavao pravila predočenih u prvom kajkavskom jednojezičnom pravopisu *Naputčenje za horvatski prav čteti i pisati* (1808.), koji je u vrijeme Gusičeva prijevoda kajkavskoga *Novoga Zakona* već bio objavljen. Budući da je prof. dr. Alojz Jembrih čitateljskoj javnosti predočio transkripciju Gusičeva cjelovitoga novozavjetnoga teksta s kajkavskoga slovopisa izvornika u današnju suvremenu hrvatsku latiničnu grafiju, opširno je razložio i transkripcijska načela objasnivši podrobno odnos kajkavskih grafema prema suvremenim fonemima i njihovim pripadnim grafemima upotrijebljenim u transkripciji. Tako još u uvodnom tekstu Jembrih objašnjava da je „prijepis rađen prema kajkavskom književnom izgovoru, imajući pritom u vidu liturgijske knjige s kraja 19. stoljeća". To se posebno odnosi na pisanje glasova *š* i *ž* u riječima, a ponajprije na pisanje riječi *Jezuš, Kristuš* u navedenom obliku. Naime, Jembrih napominje da je u obzir uzeto upravo takvo pisanje u *Čtejenjima i Evangeliumima za potrebuvanje nadbiškupije Zagrebečke* iz 1858., 1874., 1894. godine, stoga je po analogiji takva načina pisanja transkribirao i imena *Mojzeš, Izaijaš, Izak, Jeruzalem*, ali je ostavljen lik *Jožef.* Navodeći još nekoliko primjera navedenoga zapisa, zaključuje da su „pojedine riječi u prijepisu Gusičeva *Novoga Zavjeta* prilagođene izgovoru za koji smatramo da je krajem 19. stoljeća bio uobičajen među vjernicima Zagrebačke (nad) biskupije" (str. 6). Interpunkcija je uglavnom ostala kakva je i u izvorniku, a prilagođen je pravopis u transkripciji imenica i pridjeva današnjemu načinu pisanja.

Budući da je rukopis *Novoga Zavjeta* Ivan Gusič posvetio biskupu Maksimilijanu Vrhovcu (koji je trebao dati imprimatur za tiskanje *Novoga Zavjeta*), u dijelu svojega pogovora Jembrih ukratko donosi osnovne Vrhovčeve biografske podatke, ističući posebice objašnjenje u čemu se odražavala veličina zagrebačkoga nadbiskupa kao jednoga od „najistaknutijih velikana hrvatske prošlosti".

Priređivači su u cjelokupan sadržaj knjige uvrstili i Priloge u kojima su slikovno predočeni dijelovi izvornika rukopisa, od naslovnice, posvete do pojedinih dijelova evanđelja i početaka Djela apostolskih, Poslanica i Otkrivenja. Dr. Zvonimir Kurečić priredio je, u skladu s Gusičevim rukopisom prijevoda *Novoga Zakona* i tiskanim zagrebačkim *Čtejenjima i Evangeliumima* 19. stoljeća, Tablicu čitanja poslanica i evanđelja u nedjelje, svetkovine i na pojedine blagdane kroz liturgijsku godinu.

Na kraju prikaza i osvrta na izdanje prvoga cjelovitoga teksta *Novoga zavjeta* na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku, koje su priredili prof. dr. Alojz Jembrih i dr. Zvonimir Kurečić, ističemo zaključne riječi prema onima iz pogovora gdje se ističe da je Gusičev kajkavski *Novi Zakon* objavljen kao kajkavski književnojezični spomenik, kao doprinos povijesti prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik, kao dragocjen prilog hrvatskoj biblistici, kao doprinos povijesti liturgijskoga jezika kajkavskoga dijela Zagrebačke (nad)biskupije i kao hrvatsko nematerijalno kulturno dobro. Dodajmo tomu – i kao vrijedan prinos kajkavskomu hrvatskom književnom jeziku i povijesti hrvatskoga jezika u cjelini.

Željka Brlobaš

SURADNICI – KAJ 5-6/2021.

NATALIJA BAJER, prof. (Lukač) – pjesnikinja (na hrvatskom standardnom i kajkavskom jeziku), sudionica brojnih pjesničkih recitala; piše i za djecu

Dr. sc. ŽELJKA BRLOBAŠ (Zagreb) – znanstvena savjetnica; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje /Odjel za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju; među ostalim, voditeljica projekta/redaktorica *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*; vanjska suradnica Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu

MARIJA DROBNJAK POSAVEC, prof. (Zagreb) – književnica i publicistica (kolumnistica u *Školskim novinama*), autorica knjiga za djecu, te brojnih (kajkavskih) putopisa i kratke proze

FRANJO CIMERMAN (Čakovec) – suvremeni kajkavski pisac (rimovane novele i kajkavski rječnik); poduzetnik

VLADIMIR CRNKOVIĆ (Zagreb) - povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i teoretičar, ekspert za naivu i muzealac; bio je ravnatelj Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti; autor tridesetak monografija, monografskih kataloga i knjiga, te brojnih samostalnih i skupnih izložaba priređenih u Hrvatskoj i inozemstvu; urednik, koautor i/ili komentator dvadesetak knjiga

Prof. dr. sc. ANĐELA FRANČIĆ (Zagreb) – redovita profesorica u trajnom zvanju; Filozofski fakultet u Zagrebu / Katedra za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika Odsjeka za kroatistiku; (su)autorica 10-ak knjiga iz onomastike, povijesti jezika, standardnoga jezika, kajkavske dijalektne frazeologije, kajkavske leksikografije; glavna urednica časopisa *Folia onomastica Croatica*; članica suradnica HAZU

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; predavačica (do umirovlj.: Graditeljska škola, Učiteljski fakultet u Čakovcu); nagrađivana autorica 10-ak žanrovski raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

TIBOR MARTAN (Madžarevo/Novi Marof) – autor kajkavske poezije i proze duhovnog sadržaja; diplomirao etnologiju i pedagogiju i stručni poslijediplomski studij dramske pedagogije; Idejni začetnik manifestacija: *Vilinsko igrišče*, *Festival kinča* i recitala duhovne poezije „Svetlost na bregu".

NADA MIHOKOVIĆ KUMRIĆ (Velika Gorica) – spisateljica za mladež i odrasle, autorica brojnih i nagrađivanih romana za djecu, slikovnica, zbirki priča, osvrta i ogleda; prevođena na engleski

SUNČICA OREŠIĆ (Kalinovac) – književnica, prozaistica, ilustratorica (zbirke kratkih priča, romani, bajke za djecu, duhovna poezija i proza); piše na kajkavskom i hrvatskom standardnom jeziku; višestruko nagrađivana

Dr. sc BOŽICA PAŽUR/ (B. P.) (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica; urednica mnogih kajkavoloških i drugih izdanja; voditeljica projekata i urednica biblioteka u Kajkavskom spravišču

MARIJA ROŠČIĆ PARO, prof. (Zagreb) – voditeljica promotivnih djelatnosti *Kajkavskoga spravišča* / Galerije Kaj; autorica *Bibliografije časopisa Kaj (1968-2018);* prevoditeljica

SLAVICA SARKOTIĆ (Lekenik) – inž. med. lab. dijagnostike; pjesnikinja i prozaistica; autorica 10-ak knjiga: kratkih priča, poezije (standardnojezične, kajkavske, te haiku i dječje)

MARIJAN ŠPOLJAR, prof. (Koprivnica) - povjesničar umjetnosti i likovni kritičar, muzealac i animator u kulturi, galerist; autor/koautor dvadesetak monografija, knjiga, zbornika i zbirki tekstova o umjetnosti te više od tri stotine izložaba i likovnih projekata (u zemlji i inozemstvu), s katalozima iz moderne i suvremene hrvatske umjetnosti

Mr. sc. ŽELJKO VEGH (Zagreb) – viši bibliotekar savjetnik (do umir. u Gradskoj knjižnici Zagreb); proučavatelj starije kajkavske književnosti i književne povijesti; autor brojnih studija i publikacija

Dr. sc. DANIJEL VOJAK (Zagreb) – povjesničar, viši znanstv. suradnik Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar*; znanstveni projekti: Manjine u Hrvatskoj i Hrvati u okolnim zemljama: povijesni identiteti

ĐURĐA VUKELIĆ ROŽIĆ *(Ivanić Grad) – književnica;* objavljuje poeziju, prozu i kratke japanske pjesničke forme na hrvatskom /kajkavskom i engleskom jeziku; gl. i odgovorna urednica časopisa IRIS (Ivanić Grad)

LADA ŽIGO ŠPANIĆ, prof. (Zagreb) – književnica /prozaistica, književna kritičarka, esejistica; voditeljica Tribine Društva hrvatskih književnika